

kalender
Lædum 1968

calendier

Ladin

1968

dé fora da

Ert pur i Ladins dla Val d' Badia y Marô

L'an 1968 è n'an de 366 dis.

Les festes dl'an è: dütes les doménies y les festes de prezet che è: Nanü, s. Guania o i Trëi Rësc, s. Ojöp, l'Assënza, les Antlés, s. Pire y Paul, s. Maria dal Ciüf, Gnisant, l'Immacolata y Nadè.

L Stato reconësc dütes les doménies y les festes de prezet scrites dant da la Dlijia Catolica sciöche festes dl Stato y čiamò chëstes atres laprò: Lünes de Pasca y Pasca de Må, s. Stefo ai 26 de dezember.

L Stato à čiamò d'atres festes nominades „Festes Nazionales” (FN) y chëstes è: 1 25 d'aurì, dé dla Liberaziun - 1 1. de mà, festa dl laur - 1 2. de jügn, festa dla Repubblica - 1 4. de novëmber, vitoria dl 1918. Ai 11. de forà, dè di Patti Lateranensi y l 28. de setember, dè dla rivolta de Napoli.

FESTES MOBILES:

Ss.mo Inom de Gejù, ai 2 de iener.
Festa dla Sacra Familia, ai 7 de iener.
Septuagesima, ai 11 de forà.
Capiùn, ai 28 de forà.
Jöbia santa, ai 11 de aurì.
Vëindres Sanc', ai 12 de aurì.
Sabeda Santa, ai 13 de aurì.
PASCA, ai 14 de aurì.
Lünesc de Pasca, ai 15 de aurì.
Doménia Blančia, ai 21 d'aurì.
Festa de s. Germano, a s. Martin de Torr, ai 5. de mà.
I dis dles Crusc, al 20, 21 y 22 de mà.
L'Assënza, ai 23 de mà.
PASCA DE MA', ai 2 de jügn.
Lünesc de Pasca de mà, ai 3 de jügn.
La Ss.ma Trinité, ai 9 de jügn.

La festa dles Antlès, ai 13 de jügn.
La festa dl Cör de Gejù, ai 23 de jügn.

Doménia di abiti, ai 16 de iuli.
La Porziuncula, ai 4 d'agost.
La festa di santi Angeli Custodi, al 1 de setember.

Doménia dal Rosare, al 6 d'otober.
Festa dles dlijies o segra de düc, ai 20 d'otober.

Festa de Cristo Re, ai 27 d'otober.
La pröma d'Advënt, al 1 de dezember.
Doménies do s. Guania é-l ma 5 chëst' an,
doménies do Pasca de mà é-l 25. -

DIS DE QUATËMBER:

Aisciöda ai 6, ai 8, ai 18 de merz.
Istè ai 15, ai 17, ai 18 de jügn.
Altòn ai 18, ai 20, ai 21 de setember.
Inver, ai 18, ai 20, ai 21 de dezember.

DIS DE JAIUN:

I dis de jaiùn pur l'an 1968 è-l ma plü dui dis y chisc è n Capiùn ai 28 de forà y n Vëindres Sanc ai 12 de aurì.

L'astinëza dla čer é-l da osservé düc i vëindresc de carsëma, i atri vëindresc dl'an pò-n osservé l'astinëza, mo an ne mëss nia, la conferenza episcopala italiana préia, che les families lies n brano dla Sacra Scritüra, o fa dl begn, o fumé n pü manco, nia jì al chino, o se fa instësc n té pice sacrificio, čiarè n chël dé de mostré plü amur verso l prosciomo o de avëi plü paziënsa cun la fomena y la fomena cun l'om, coi mituns, i fis y les fies cun sü genitori, avëi dër paziënsa cun jënt vedla y d'atri sacrificizi.

IENER-JENÈ

1	LÜNESC	B	OTAVA DE NADÉ, NANÜ - Vang. de s. Lüca 2, 21
2	Mertesc	B	Ss.mo Inom de Gejù, Odilo, Adelhaid, Macarius
3	Mercui	B	s. Genofeta, s. Daniele
4	Jöbia	B	s. Rigobert, Benedetta
5	Vëindres	B	Vöia de s. Guania, s. Telesfor Papa, Emilia
6	SABEDA	B	SANTA GUANIA, TRÉI RËSC, Vang. de s. Mat. 2, 1—12
7	DOMËNIA	B	SACRA FAMILIA, Valentin, Reinhold, Vang. de s. Luca 2, 42—52
8	Lünesc	B	s. Severin, Erhard, Gudula
9	Mertesc	B	s. Giuliano, Ehrenfried
10	Mercui	B	s. Aldo, Agato, Walarich
11	Jöbia	B	s. Igino Papa, Paulin, Werner
12	Vëindres	B	s. Ernst, Stefana
13	Sabeda	B	Batescimo de Gejù, s. Veronica
14	DOMËNIA	Ve	2 do s. Guania, Ilario, Felize, Odorich, Vang. de s. Jan 2, 1—11
15	Lünesc	B	s. Paul eremita, Mauro Abate, Romedio
16	Mertesc	C	s. Marcello Papa, Bernhard, Tusnelda, Heinrich
17	Mercui	B	s. Antone Abate y eremita, Gamelbert
18	Jöbia	ve	s. Prisca
19	Vëindres	ve	s. Mario y Compagns, Canut, Pia, Germana, Dagobert
20	Sabeda	C	s. Bostian Martire y s. Fabian Martire
21	DOMËNIA	ve	3 do s. Guania, Agnes, Meinrad, Vang. de s. Mat. 8, 1—13
22	Lünesc	C	Ss. Vinzenz y Anastasio Martiri, Teodolinda, Walter
23	Mertesc	B	s. Raimund, s. Emerenz, Sposalizio de s. Maria
24	Mercui	C	s. Timoteo Martire, Arno
25	Jöbia	B	Conversciun de s. Paul, s. Arcangel
26	Vëindres	C	s. Policarp, s. Paola, Alberich
27	Sabeda	B	s. Jan Crisostomo, Rosvita, Edit
28	DOMËNIA	Ve	4 do s. Guania, Pire Nolasco, Manfred, Agnes, Carlo I Gran, Vang. de s. Mat. 8, 23—27
29	Lünesc	B	s. Francësch de Sales, s. Valire, Valerian
30	Mertesc	C	s. Martina, Hyazintha
31	Mercui	B	s. Giovanni Bosco, s. Eusebio

J E N E'

Düt vägn y va sön chësc monn

Ji y gni, nasc y muri, é la storia de vigna ora, de vigna dé al monn. Al nasc sorëdl da doman y vägn do chi crëp sö, passa luminus sura to čé y se n tira indò ia do jö. L dé se n va tla nöt y l luminus devënta scurité. Mo spo vägn-l indò l' alba y n ater dé scomëncia da nü. Do l sorëdl vägn-l y va les sajuns. L' ainsciüda descëda la natüra che uress čiamò durmi, mo che mëss fluri. Ala ne düra dì, che l'isté ó gni a fa crësce y maduri. Canche al é gran y gaiert i tom-l tles mans al' alton, che mëss se spazé asturté. L' ann vägn spo vedl y grisc, se tira na cutra blančia čina sö al čé y va a durmi d'inver. Mo al leva indò in Nanü y mët man süa roda da nü. Insciö vägn y va les ores, i dis, agn y seculi un indò l' ater, sciöche i niui vägn y va tl cil bel brüm.

Mo ne n' é düta nosta vita n gni y ji sënza tria? L' uomo vägn y va, ne sta chit n mumënt. Al nasc pic y stlet, crësc y florësc, büsia y stüdia tl' isté de süa vita. Al va spo tl' alton coi čiavéis grisc, se lascia dlaurela, ama la pesc. Spo ne düür-la plö dì, che al se n tira te let, ch' al va a durmi. Insciö düč vägn y s'un va, canche l' ann é finì; mo aspetun indò, che al vägnes Nanü.

Inscö inč les generaziuns, üna indò l' atra, vägn y va pur l monn. Üna vägn, i dà la man al' atra y se n va. Üna vägn, laora y fesc indò post a n' atra, che fesc l medemo y se n va. Dütés les generaziuns, che é passades sólo tera, é sciöche la föia di lägns tomada ia pur tera. Ala resta ailò pur piuch tëmp y sëcia, spo vägn-l n sofi de vänt y la porta

in malora. Degiugh ne sa, aulà ch'ala é ruvada, desmentiada.

In verité düta nosta vita é n gni y se n ji, é n pelegrinagio dala nascita ala mort, dala cüna ala fossa. Pënsa mo n pü' do, pur tan dè staziuns che tö es passé te tüa vita. Les prümes staziuns ne podôs-te nia udëi, mo d'atri te l' à dit. Spo te decordes-te apëna chësta y chela mesamënter, ma chi agn de tüa prüma gioventù. Mo sëgn vägn-les üna indò l'atra: in prüma ailò, spo chilò, spo indò altró y indò plö inant te chësc post, pro chël laur, cun chëstes personnes, te chëla čiasa. Spo jës-te indò plö lunc y gnës indò zoruch, spo stës-te chit pur n mumënt. Tan dì pa, che te jës indò inant? Insciö passaràs-te čiamó pur cotan de staziuns. Te pos n pü' te fa l cunt instëss, do les sajuns te tüa vita. Canche al gnarà spo l' ultima staziun, mëss-te pa savëi, à-la pa inom: eternité.

Nos uomini sun pelegrins sön chësc monn, gnuñ y jun. Chilò ne sun-s nia da čiasa. Sun gniüs y sun sól iade de ji a čiasa. A düč y a vignun de nos disc-l Chël Bel Di, sciöche al à dit a Abramo bele dan tröc seculi: „Leva sö y va-t-un fora de to païsc, da tüa parentela y dala čiasa de to pere. Va te l post, che iö ó te mostré!” Chësc é purdërt l significat plö puro de nosta esistëenza sön chësc monn: gni y ji cuntra l' eternité, aulà ch' i sun da čiasa in verité, aulà ch' i n' un plö bria de ji y ji sënza tria, aulà che podun sté y palsé. In chësc ann orun-se gonot, vigni dé inč scemai, punsé y recordé, ch'i ne sun chilò da čiasa, mo ch'i sun sól iade, che mëssun dé pur dé ji y ji y mai sté chič, čina ch'i rovun finalmënter a čiasa pur dassënn.

FORÀ

1	Jöbia	C	s. Nazio, Brighida, Sigibert
2	Vëindres	B	Purificaziun de s. Maria, Adelwina
3	Sabeda	B	s. Blaje, Candido, Oscar, Ansgar
4	DOMËNIA	Ve	5 do s. Guania, Andrß, Ghilbert, Vang. de s. Mat. 13, 24—30
5	Lünesc	B	Ss. Ingenuin y Albuin, s. Agata
6	Mertesc	B	s. Tito, s. Dorotea
7	Mercui	B	s. Romuald Abate, Richard, Iule
8	Jöbia	B	s. Jan de Matha, Frida, Iodoco
9	Vëindresc	B	s. Cirillo, s. Apollonia
10	Sabeda	B	s. Scolastica, Willi
11	DOMËNIA	Vi	SEPTUAGESIMA, Vang. de s. Mat. 20, 1—6, s. Maria da Lourdes, Pasquale, Patti Lateranensi
12	Lünesc	B	Ss. 7 Fondatori di Servi de Maria, Gaudenzio, Detto
13	Mertesc	vi	Beniamin, Herlinde
14	Mercui	vi	s. Valentin, Conrad
15	Jöbia	vi	s. Faustino y Iovita, Sigfrid, Walfrid
16	Vëindres	vi	s. Iuliana, Filipa, Geremia, Hildegund
17	Sabeda	B	s. Marianna, Constanzia, Mangold
18	DOMËNIA	Vi	SEXAGESIMA, Vang. de s. Lüca, 8, 4—15, Scimun, Flavian, Engelbert, Susanna, Hildebert
19	Lünesc	vi	Conrad, Mansuet, Gabin, Arnold
20	Mertesc	vi	s. Eleuterio, Leo, Ulrich, Isabella
21	Mercui	vi	s. Germano, Eleonora, Adelhaid
22	Jöbia	B	Catedra de s. Pire Apostel, Margherita da Cortona
23	Vëindres	B	s. Pire Damiano
24	Sabeda	vi	Schaltag
25	DOMËNIA	Vi	QUINQUAGESIMA, Vang. de s. Lüca 18, 31—43, s. Matì Ap.
26	Lünesc	vi	s. Walburga, Xander, Dionisio, Victor
27	Mertesc	vi	Mechtilde, Edigna, Baldoner
28	Mercui	Vi	Capiùn, 1. classe, astinënza y jaiùn, Gabriel
29	Jöbia	Vi	de feria, Oswald, Hermine, Roman

Marçés: al 1 a s. Lauronz — ai 3 a Porsenù — ai 15 a s. Linert — ai 21 a Bornech — ai 24 a Tluses

F O R A'

La sëra do l dé da laur

„Nosc Per, che sëis sö al cil”, mi Per, mi Dì, indò n dé de mia vita é passé, indò n dé é jù a fini tl mer dl' eternité. Al se n' é pur ne gni plö. Iö l ciàfarà indò scrit tl liber dla vita a bëgn o mal. Chësc dé se n' é jù chitamënter tl florì dl sorëdl y tl calé jö dla sëra, che impurmët la pesc do l laur.

Y sëgn, mi bun Dì, te ringrazi inč de chësc dé de mia vita. Al é sté un de chi tagn de atri dis, che iö à bele godü y purvè denant. Al é sté n dé sënza tan de gran ligrëzes, mo inče sënza massa n gran pëis, che iö ne foss nia sté bun dl porté. Al ne m' à sparagné fadies y bries, mo al n' é pa gnanca sté propi n dé sënza n pü de sorëdl. Al é sté un de chi tagn de dis, che Te m' as bele de-nant dé y scinché, mi bun Per dl cil. Al é sté n bun dé mëss-i dì, al é sté n bel dé, sciöche diic Tü dis, mi bun Pere! Purchël sides èl sté co che al osi do mi giudiz, Tö me l' as scinché, y da Tüa man vëgn-el ma val de bun, o Per. Y insciö Te disc-i n bel giolan y giulpai inč pur chësc, sciöche pur i atri Tü dis.

Tö ,o mi Dì, Te m' as dé chësc dé pur lauré. Che iö à podü fa y lauré cun bona sanité dl corp y cun les forzes dl spirito, tan de plö me sent-i de Te ringrazié. Chësta é grazia grana de Tüa bunté y amur pur me. Tagn y tagn d' atri ess incö lauré da spavënt gian, sce ai ess albü mia buna sanité y forzes. Mo ai ne n' à nia, či che Tö m' as scinché a me. Iö cunësc impormó ite, che pudëi lauré fesc bela y preziosa la vita. L laur fat sot a tü ödli devënta oraziun, sce al vëgn fat cun bona inten-

ziun. Col laur devënt-i n pü To compagñ, mi Dì y Creatur, Tö es l gran laurant, che dé y nöt sënza lascé vöies, laores-Te pur mantigni y cunservé, či che Tö as cherié. Či fortüna pur me, che iö pò lauré cun Te y por Te y laprò čiamó ciafé n paiamënt sënza mesüra n dé. Pur chësc čiamò de plö Te ringraz-i de cör.

Tan prezius é purchël vigné dé y l témp cürt de mia vita. Pur Te é un n dé sciöche mil agn y mil agn sciöche n dé. Mo pur me é vigné dé or y arjënt da mët da na pert. Vigni dé é témp da somené pur la lungia eternité. Co l' à-i pa anuzé fora incö? Ai fat val che düra, che resta, che porta früt no ma pur chësc monn, mo inč pur chël ater? A'-i lauré no ma pur l corp, mo inče a pro dl'anima; à-i fat mi laur, che al sides oraziun; à-i punsé inče a Te y a To paraisc; à-i lauré cun Te y pur Te incö, mi Dì y bun Per? Purdenede, mi Per, sce iö n' à fat düt propi indertiura incö, sce iö à falé chilò y ailò, purdenede y desmentiede! Iö sa bele, che Osc purdon é conzedü, y doman ó-i mët man da niü y da mi.

Y sëgn pò-i ruvè l dé in pesc y ji a durmi. Cun confidënsa Se prëi-i, mi Per, restede pro me al fini de chësc dé, la nöt vëgn. Benedide me y düč i püri amarà, che ne podarà stlü n ödl te chë sta nöt. Portede aiüt y cunfort a chi, che é ruvà al' ultima ora insnöt y mëss murì. Inč pur me gnarà-la chël' ora, aulà che mia giornada terena va a fini y l dé lunch dl 'eternité scumenciarà. Ailò spo, mi bun Dì, restede cun me y no me tralascede. Te Ostes mans racoman-i mi spirito insciö, pur dagnéra y pur l' eternité. In ultima čiamó dijéme, mi bun Dì, a me, Osc fi, bona nöt!

MERZ

1	Véindres	Vi	Astinenza, Severus, Albin
2	Sabeda	Vi	s. Simplizio, Heinrich Suso, Egilhard
3	DOMÉNIA	Vi	1 DE CARSËMA, Vang. de s. Mat. 4, 1—11, Marino, Cunigunda, Clotilde
4	Lünesc	Vi	de feria, Casimir, Alberich, Oswin, Luzius
5	Mertesc	Vi	de feria, Oliva, Friedrich, Virgil
6	Mercui	Vi	Quatember, Perpetua y Felicita, Fridolin
7	Jöbia	Vi	de feria, Tomesc d'Aquino, Volker
8	Véindres	Vi	Quatëmber, astinënza, Jan de Di, Gerhard
9	Sabeda	Vi	Quatëmber, Franzisca, Reinhard, Domene Savia
10	DOMÉNIA	Vi	2 DE CARSËMA, Vang. de s. Mat. 17, 1—9, 40 Martiri de Sebaste, Blankhard
11	Lünesc	Vi	de feria, Rosina, Firmin, Teresia, Rhedi
12	Mertesc	Vi	de feria, Gregorio L Gran
13	Mercui	Vi	de feria, Erich, Cristina, Gerald, Roderich
14	Jöbia	Vi	de feria, Matilde, Alfred, Hildebert, Zacharias
15	Véindres	Vi	de feria, astinënza, Clemens Maria Hofbauer, Longinus
16	Sabeda	Vi	de feria, Herbert, Abramo, Eusebia
17	DOMÉNIA	Vi	3 DE CARSËMA, Vang. de s. Lüca 11, 14—28, Patrizio Gertr.
18	Lünesc	Vi	de feria, Cirillo de Gerusalemme, Eduard, Egbert
19	MERTESC	B	S. UJÖP PATRONO DLA DLIJJA CATOLICA, Vang. de s. Jan 6, 1—15
20	Mercui	Vi	de feria, Claudia, Nicodemo, Irmgard, Wolfram
21	Jöbia	Vi	de feria, Benedetto Abate Patrono dl'Europa
22	Véindres	Vi	de feria, astinënza, Conrad, Zacharia Papa, Reinhilde, Catarina da Genova
23	Sabeda	Vi	de feria, Otto, Victor, Edilwald, Merbot
24	DOMÉNIA	Vi	4 DE CARSËMA, Vang. de s. Jan 6, 1—15, Gabriel Arcangel
25	Lünesc	B	s. Maria Anunziata, 1. classe, Dismas
26	Mertesc	Vi	de feria, Eugenia, Emanuel, Ludger
27	Mercui	Vi	de feria, Jan Damasco, Rupert, Frowin
28	Jöbia	Vi	de feria, Jan Capistrano, Angelica, Guntram, Elfride
29	Véindres	Vi	de feria, astinënza, Secundo, Bertoldo, Ludolf
30	Sabeda	Vi	de feria, Amadio, Gottlieb, Quirin, Rosvita
31	DOMÉNIA	Vi	1 DE PASCIUN, Vang. de s. Lüca 8, 46—59, Balbina, Beniamin

M E R Z

Che à pa plö forza y coraji?

An mina y disc pur l solito, che la forza y l coraji é la virtù di ëi, di omi, y no dles éles. Mo nia dagnëra ne n'é-la inscio. Pur onur dla verité mëss-un bëgn dí, che al témpe dla Pasciun y Mort de nosc Signur propi les éles y no i ëi à mostré forza y coragio plö dl solito. In chëles zircostanzes é-l sté omi, ëi, che à tradi, rineghé, strabacé, cundané a mort nosc bun Salvadù. Y chësc é sté fat da omi de dütes les condiziuns y profesciuns: apostoli, somi sazerdoti, soldas, servidusc y giudizi. N om su é ruvé cun Gesù čina sot la crusc, düč i atri s'é trač indò o é sciampà plëgns de téma.

Mo les éles zënza téma y cun coraji é restades fededes pro Gejù čina al'ultimo. In príuma nanter dütes odun-se süa uma, che à parti cun so Fi divin la vergogna y l dolur cun forza de spirto straordinaria. Spo les pies éres de Gerusaleme, che pitâ, y in ultima S. Maria Madalena, che stê sot la crusc plëna de compasciun. Cinamai la fomena de Pilato à l'ardimënt de se ficé ite tl laur di ëi pur salvé Gejù, scebëgn ch'ala è pagana. Insciö odun-se, che tla storia dla Pasciun propi les éles, a desferenzia di ëi, à desmostré insolita nobilté de cör y forza d'anima.

Ales ne conesciô dodanza, téma o prigo pur sè o i sü. Mo an vëiga, che Gesù mostrâ inchie süa reconoscenza verso chëles. A chëles umes y sü mituns à-l tignì süa ultima perdica, denant de ji a muri söl Calvario.

Inč al dé da incö é-la čiamó inscio. Deperpo che i omi y i ëi se dà jö coi afari dl monn, laora, salta y fesc, trascurëia laprò l fistide dl' anima y les

coses plö nezesciaries, é-l čiamó les éles che pënsa y se fistidiëia de chësc. Les fomenes y umes de familia, les jones y éles in generale, fesc čiamó da Maria y Marta te dlijia, te familia, te düta la comunità. Ales sucudësc Gejù, i mëna purmez i mituns y i gragn, ales ama Gejù y l cunsulëia ti püri amarà, ti bisognusc, te chi che porta la crusc, ales fistidiëia pur i vis y pur i morč, a i lascé gni pro l'ultimo cunfort; ales pënsa a ci che se convëgn do usanza. Aulà che Gejù vëgn dl düt flagelé, coroné de spines, perseguité y metü söla crusc, ailò tole-les pert cun compasciun y amur sinzir, i assüua jö l müs y prô de l deféne y de l salvé dales mans di ri. Al é na gran fortuna pur düta la sozieté, sce an à čiamó fomenes y omes, jones y éles, che tégna čiamó via la fede in Di, l spirito religius y la pieté pro omi, mituns y tla sozieté intira al dé da incö. Chësc y chësc su se dà la garanzia dla salvëza dl monn al dé da incö.

Aulà che Gejù y süa lege ne à plö nia a i di a fomenes, umes y éles in generale, aulà che la fede n'i fesc no čialt no freit, ailò stà-la mal, veramente mal. Aulà che les éles é fréides y zënza timur de Di, ailò se destiuda la sacra flama dla fede y dl vire da cristian dlunch n pü. Les éles, pò-n di, che porta gran pert dl pëis y dla responsabilité pur l bun andamënt tles families y tla sozieté; purchël ador-les gran forza y coragio. Purchël à-les buna gauja de se tigni toch pro Chël Bel Di dla crusc, sënza ne sarà-les nia bunes de porté la propia y la crusc de düč i atri. Al é pa ma düt pur so ütl y süa salvëza y laprò pur chëla di atri düč. Purchël, os bunes umes, fomenes y os dütes les jones y vedles, tignisse pro Gejù y mostrede forza y coraji sciöche ostes cumpagnes che acompanha Gejù söl Calvario.

1	Lünesc	Vi	de feria, Ugo, Emma, Teodora, Walarich
2	Mertesc	Vi	de feria, s. Francesch de Paola, Rosamunde
3	Mercui	Vi	de feria, Richard Ulpian, Irene
4	Jöbia	Vi	de feria, s. Isidor
5	Vëindres	Vi/B	Astinënza, de feria, 7 dolurs de s. Maria, Zeno
6	Sabeda	Vi	de feria, Celestín, Sixtus, Willi
7	DOMËNIA	Vi	2 DE PASCIUN O DL'URI' , Vang. de s. Mat. y Pasciùn, Hermann
8	Lünesc	Vi	de feria, Walter, Albert
9	Mertesc	Vi	de feria, Waltraud, Pasciun de s. Merch
10	Mercui	Vi	de feria, Pasciùn de s. Lüca, Ezechiel
11	Jöbia	B	Jöbia Santa, Leo
12	Vëindres	Vi	Vëindres Sanč, astinënza y jaiun, Julius, Zeno, Constantin
13	Sabeda	Vi/B	Sabeda Santa, Vöia de Pasca, Hermenegild, Ida
14	DOMËNIA	B	PASCA, ALLELUJA , Vang. de s. Mat. 16, 1—7, Giustino, Tiburzio, Valerian, Hedwig
15	Lünesc	B	Lünesc de Pasca, Lidwina, Isidor
16	Mertesc	B	de Pasca, Bernardetta, Albin
17	Mercui	B	de Pasca, Anicet, Rudolf
18	Jöbia	B	de Pasca, Ursmar
19	Vëindres	B	de Pasca, Gerold, Emma, Leo IX
20	Sabeda	B	de Pasca, Hildegunda
21	DOMËNIA	B	Domënia Blančia, Anselm , Vang. de s. Jan 20, 19—31
22	Lünesc	C	Ss. Sotero y Caio Martiri
23	Mertesc	B/c	s. Iorž, Adalbert, Gerhard
24	Mercui	C	s. Fidelis, s. Robert, Helmut
25	Jöbia	Vi/c	s. Merch Apostel y Ev., Festa Nazionale
26	Vëindres	C	Ss. Cleto y Marcellino Martiri, Anniversario dla Eleziun de S. Ecc. Mons. Gargitter Ujöp
27	Sabeda	C	Traslaziun de s. Čiascian 1 classe, Zita
28	DOMËNIA	B/C	DOMËNIA de s. Čiascian , Vang. de s. Jan 10, 11—16
29	Lünesc	C	s. Pire Martire da Verona, Robert, Sibilla
30	Mertesc	B	s. Catarina da Siena, 1. classe Patrona d'Italia

A U R I'

„Surrexit Dominus vere, Alleluia”

L Signur é in verité resuscité, Alleluia! Chësta é la novela de Pasca, che chérda ala ligréza sintida pici y gragn, jogn y vedli. Dandaia fajô chëstes parores plö impresciun y ales jé propi a cör, ales descedâ sinzira ligréza te l'anima. Al dé da incö ald-un bëgn: Al é Pasca, an se vist inče plö da festa, an va inč te dlijia ales funziuns; mo düt chëst ne fesc plö chëla impresciun de na ota, al mančia n pü 1 spirito dla via fede. An alda sunan les čiampanes da Pasca, an alda čiantan les čianties da festa, mo düt ne va plö tan-a cör sciöche na ota; al mančia la dërta fede. An veiga bëgn in Gejù da Nazaret la persona düt straordinaria, che à anunzié na doctrina nöia pur 1 monn, che à porté na vita nöia, che à fat operes nöies pur 1 monn. Mo plö inant ne va-n, do che al é mort y sopuli. Pur nos é chësc čiamó massa püch. Nos damanun, che Al mantégnes süa promescia, che riguarda 1 tämp do süa mort, cun süa parora „Pasca”, che ó dì, che riguarda süa resureziun da mort indò.

Sce Cristo é mort in Véindres Sanč y é spo resté mort inč do i trëi dis čiamó, sce Al ne s'é delibré dales mans dla mort, sce Al é sté sopuli tl sepolcher y n'é nia plö gniü fora, ailò dijun-s' nos: Spo é-l inč sté süa vita dan la mort n gran ingiann; ailò dütes sües parores, inč les plö santes y sapiéntes, ne vel pur nos nia; ailò süa vita, süa doctrina y süa mort in crusc ne à y ne pò avëi valüta pur nos; ailò mëssun dì, che la redenziun dl monn n'é nia sozedüda. Ailò mëssun-se bëgn dì cun S. Paul: „Sce Cristo n'é nia resurì da mort, spo

é-la düta deban nostra fede”. Mo no, ala n'é nia stada inscio!

„Surrexit Dominus vere!” Al é propri resuri da mort. Les čiampanes da Pasca sona a festa. Miliuns y miliuns sta y čiara it tl sepolcher öt. La fossa é deventada la cüna dla vita, dla vita nöia. Söla gran pera rosedada demez dala bočia dl sepolcher sta senté l'Angel da Pasca visti de blanch y disc: „Os chiris Gejù da Nazaret. Al é resuri, Al n'é nia plö chilò”. Da chësta fossa öta é la perdica de Pasca tignida dal' Angel, jüda fora y rodada pur 1 monn, l'à spo trasformé da pagan in cristian. Chësta novela da Pasca dl' Angel vëgn confermada dai discepoli dl Resurì do tan de apariziuns, da S. Tomesc che dubitëia, da S. Maria Madalena y da tagn d'atri. Y denant che crëie, urô-i purvë, sinti, udëi, aldi y se assiguré — spo impormò à-i éi cherdù. Söla testimonianza de tan de personnes, che stlûsc fora vigni dubité, é fondada nostra fede.

Sëgn, inscio savun-se sigü y podun crëie sënza téma de falé, che no la mort à da di l'ultima parora, mo la vita. La fossa n'é plö, aulà che nos jun a fini pur dagnéra, mo ala é do Pasca ma la porta, che se deura sö y se fesc ruvé te n ater monn, plö bel, plö bun. Nos sun bëgn pelegrins te chësta vita y jun sciöche i discepoli de Emaus cuntra la sëra dla mort. Y ailò priun-se Gejù cun chi: „Restede cun nos, al vëgn prësc la sëra!” Y Al storpsc pro y sta cun nos. Mo propri ailò devénta süa Pasca inč nostra Pasca; ailò impormò, cun nostra resureziun, sarà-la completada de plëgn süa Pasca y resureziun. Sëgn é nösc ödli čiamó adurbà sciöche pro chi da Emaus, i ne odun čiamó la gloria de Pasca, ma inscio dalunc. Mo inč do nost Véindres Sanč gnarà-l sigü Pasca.

MÀ

1	Mercui	B	s. Ojöp laurant 1. classe, Patrono di lauranti FN
2	Jöbia	B	s. Atanasio
3	Vëindres	B	pröm vëindres, s. Alexander, Evenzio
4	Sabeda	B	s. Florian, s. Monica prozesciun
5	DOMËNIA	B	3 do Pasca, Vang. de s. Jan 16, 16—22, Pio, Iudita
6	Lünesc	b	Claudio
7	Mertesc	C	s. Stanislau, Gisela
8	Mercui	b	Ida
9	Jöbia	B	s. Gregorio da Nazianz, Godo
10	Vëindres	B	s. Antonino, Gordian
11	Sabeda	C	Ss. Filipo y Iaco Apostoli
12	DOMËNIA	B	4 do Pasca, Vang. de s. Jan 16, 5—14, Pancrazio, Domitilla
13	Lünesc	B	s. Robert Bellarmino, Servazius, s. Maria de Fatima
14	Mertesc	b	s. Bonifazio
15	Mercui	B	s. Jan de la Salle, s. Sofia
16	Jöbia	B	s. Ubald, s. Jan Nepomuch
17	Vëindres	B	s. Paschal, s. Iodoco
18	Sabeda	C	s. Venanzio, Aniversario dla Consacraziun de S. Ecc. Msgr. Gar-gitter Ujöp
19	DOMËNIA	B	5 do Pasca, Vang. de s. Jan 16, 23—30, Ivo
20	Lünesc	Vi	Prozesciun dles Crusc, Bernardino da Siena
21	Mertesc	Vi	Prozesciun dles Crusc, Valente, Isberga
22	Mercui	Vi	Prozesciun dles Crusc, Rita, Iulia, Vöia dl'Assënza
23	JÖBIA	B	L'ASSËNZA, PALSACRUSC, Vang. de s. Merch 16, 14—20
24	Vëindres	b	s. Maria dl'aiüt, Afra
25	Sabeda	B	s. Gregorio Papa, s. Urban Papa
26	DOMËNIA	B	dl'Assënza, Vang. de s. Jan 15, 26—27 y 16, 1—14, Filipo
27	Lünesc	B	s. Beda Venerabile, Giovanni I Papa, Roland
28	Mertesc	B	s. Agostin
29	Mercui	B	s. Maddalena de Pazzis, Ervin
30	Jöbia	b	s. Ferdinando re, Felix
31	Vëindres	B	s. Maria Regina, Petronilla

Marčés: al 1 a s. Linert de Badia — ai 13 a Longega — 15/16 a Bornech — ai 15 a Corvara — ai 26 a Pederoa.

M A'

,„Magnificat anima mea Dominum”.

Düt l bel mëis de mà te süa ainsciüda jona, cun so bel vërt di lëgns y sües flus di pra čianta n solene Magnificat in onur de süa regina S. Maria. La gran meja de sü devoč l čianta les sëres dan sü altà fluris. Ala instëssa l'à pö intoné in n momënt de iubilo de so cör sôles munts dla Galilea. Al é n ino de laude y de ejaltaziun dla bunté y misericordia de so Di.

,„Magnificat anima mea Dominum, y mi spirito esultëia in Di mi Salvatur”. La umila fancela dl Signur ne chir süa lode, so onur. Vigni onur, che an i fesc, port-la sö dan l trono dl' Altissimo y disc: To é l'onur, Tö as fat les gran coses in me, pur la Túa potënza y in To inom sun-si či ch'i sun. Y sciöche Chël Bel Di é l zentro de diüta süa vita in terra, inscio é inč süa vita dla gloria in cil sëgn na continua glorificaziun y adoraziun de so Di Creatur. Inče sö in paraisc čianta S. Maria, incoronada de gloria, so Magnificat al Signur. Ala god y lalda, y cun l'aldé Idi ringraziëi-la in eterno so Creatur.

,„Purçiodiche Al à čiaré jö sö l'umilté de süa fancela”. S. Maria é bele in vita, scebëgn che nia conesciüda da jënt, gauja süa umilté, na regina. Pur grazia de Di y de süa umilté é-la deventada regina in chël'ora che l'Arcangel i portâ l salüt dal cil: Ave, plëna de grazia, pur či che Chël lassö la urô avëi pur uma. Mo süa dignité de regina ne adorâ-la pur comané, mo pur servi, pur fa la fancela ala meseria umana, pur mët so sacrificio pro l sacrificio dl Redentur söl Calvario a salvëza dlaumanité in-

tira; so testamënt de regina in tera ê: Al sides fat secundo Túa parora. De-gügn ne udô, che ala è regina. Mo sëgn, sëgn è-la inalzada a regina dl cil y dla terra. Mo pur nos söla tera é-l čiamó tres l plö bel titolo, che i dun a S. Maria: Uma dla misericordia.

,„Y da sëgn inant me dijarà beata diütes les generaziuns”. Do la mort scómëncia la gloria de S. Maria. Sëgn vëgn-l i Cristiagn y venerëia in S. Maria la Uma dl Fi de Di. Sëgn i čiant-i da it, de fora l Magnificat col sonn dles usc, cun les operes artistiches dles mans y cun la devoziun dl cör. N Magnificat in ermo y pera é diüci Santuari de S. Maria sura düt l monn; n Magnificat é l S. Rosar cun les litanies lauretanes; n Magnificat é diütes les congregaziuns y assoziaziuns che porta so inom; n Magnificat diütes les čianties dl popolo y di cori plö zelebri in onur de S. Maria; n Magnificat è diütes les tantes y diversces raprejentaziuns dla regina dl cil in pitüres y statues tles dlijies, sôles plazes, pro les strades, tles čiases, söi coi y sôles munts. An messess plinderne diüci i musei, sce an uress abiné adium diütes les statues y imagines de S. Maria. Finalmënter, n Magnificat che sona y čianta tres i secoli é la devoziun dl popolo cristian a S. Maria. In verité la profezia s'é plenamënter averada: „Dütes les generaziuns me dijarà beata”.

Insciö mëssuns bëgn di, che Chël Bel Di à fat de gran coses in Maria y ala l reconësc cun les parores dl Magnificat, mo čiamó de plö coi fač y la vita intira. Ala disc cun les parores y cun les opere: Düt či che é de gran y sant, à-l Èl fat, à-l Èl dé, à-l Èl scinché, so é l'onur, süa la gloria. Insciö onorun-se inč nos Chël Bel Di, can che venerun S. Maria.

JÜGN

1	Sabeda	C	Vöia de Pasca de mà 1 classe, Angela, Cuno, Fortunat
2	DOMËNIA	C	PASCA DE MA, ALLELUJA, Vang. de s. Jan 14, 23—31 — Festa dla Republica FN — Erasmo, Eugenio
3	Lünesc	C	de Pasca de MÀ, nia de prezet, Oliva, Flora
4	Mertesc	C	de Pasca de mà, Franz Carr., Werner, Christa
5	Mercui	C	de Pasca de mà, Quatëmber, Bonifaz, Walter
6	Jöbia	C	de Pasca de mà, Norbert, Friedrich, Bertram
7	Vëindres	C	de Pasca de mà, Quatëmber, Robert
8	Sabeda	C	de Pasca de mà, Quatëmber, Jolanda, Severin, Medardo
9	DOMËNIA	B	Ss.ma TRINITE', Vang. de s. Mat. 28, 18—20, Primo, y Fel.
10	Lünesc	B	s. Heinrich da Balsan, Margherita
11	Mertesc	C	s. Barnaba Apostel
12	Mercui	B	s. Jan Facundo, Cirino y Nazario
13	JÖBIA	B	LES ANTLES, Vang. de s. Jan 6, 56—59, s. Antone da Padoa
14	Vëindres	B	s. Basilio, Rosmunda, Hartwig
15	Sabeda	B	s. Vi, Crescenzia
16	DOMËNIA	Ve	2 do Pasca de mà, Vang. de s. Lüca 14, 16—24, Benno, Luitg.
17	Lünesc	B	s. Gregorio Barbadico, Adol, Rainer
18	Mertesc	B	s. Efrem, Emil
19	Mercui	B	s. Iuliana, Gervasio y Protasio
20	Jöbia	c	Siverio Papa Martire, Adalbert, Adelgunde
21	Vëindres	B	Festa dl Cör de Gejù 1. classe, s. Loije, Aniversario dla Eleziun de S. S. Papa Paul VI
22	Sabeda	B	s. Paulino, Eberhart
23	DOMËNIA	B	FESTA DL CÖR DE GEJU, Vang. de s. Jan 19, 31—37, Edeltraud
24	Lünesc	B	s. Jan Battista 1 classe
25	Mertesc	B	s. Wilhelm, Adelbert
26	Mercui	C	s. Vigile 2. classe secundo Patrono dla Diözese, Jan y Paul
27	Jöbia	ve	Ladislaus re, Emma
28	Vëindres	Vi	Vöia de s. Pire y s. Paul
29	SABEDA	C	S. PIRE y S. PAUL APOSTOLI
30	DOMËNIA	Ve	4 do Pasca de mà, Vang. de s. Lüca 5, 1—11, Anniversario dla Incoronaziun de S. S. Papa Paul VI.

Marçés: ai 4 a Calfosch — ai 11 a s. Martin de Torr — ai 14 a Porsenù — ai 23 a Longega — ai 25 a Bornech — ai 27 a Tluses.

J Ü G N

La parora de Di o de vita eterna.

Canche al vëgn lit 1 Vangel la domënia tratan mëssa, leva düta la jent te dlijia sö in pe y ascuta pro ala parora de Di y de vita. Y canche 1 Vangel é lit, stlusc 1 prô 1 vedl liber y al scomëncia la perdica. La perdica n'é pa ma n per de parores cuntasdes sö plö o manco bëgn. La perdica ó y dess ester consciadra da jënt parora de vita.

La vita n'é pa ma n jüch da mituns. Al se trata pa dl'anima y de süa vita, che düra dagnéra, na eternité. Vignun mëss pa punse instëss pur süa anima. Oramai düc i atri laurs pò-n inč lascé fa a d'atri, mo 1 laur pur salvé nosta anima messuns düt fa nos personal-mënter. Y deache nos jun meto dagnéra plö sauri jöpert y stentun tan a ji sòpert, ó nosc Salvatur se daidé cun süa santa parora. La parora de Di ó se luminé la strada, che ne inciumpedunse nia, che ne junse nia fora de tru. La parora de Di tres indò da nü: „Gnide do a me, iö sun la via, la verité y la vita”.

La parora de Di incundada vigne dumënia dal pergo ó spo čiamó ester de plö. Gesù disc, che ala é sumënza sumenada tl cör y tl'anima. Ailò dess-la porté früt al trënta, sessanta y cënt pur cënt. Tles piramides di Faraoni dl'Egitò à-n čiamó ciafé do trëimil agn grani de furmënt. An à porvé de i somené y ai nasciô y maduri cun gran morvöia de düc. Insciö suzëd-la inč gonot cun la sumënza dla parora de Di. Magari do agn čiamó, che an ess miné de l'avëi desmentiada da di bele, mët-la man chilò y ailò te n cör indò a nasc, a crësc, a fluri y porté früt, früt pur la vita dl

paraisc. La parora de Di é sumënza de vita.

La parora de Di pò inč ester, secundo l'Apostolo, na spada liciurënta, che taia y deura sö l spirito. Co pò datrai n iade na parora sora, dita a dërtä ora y tëmp, toché, descedé, avertì, scassé sö y ne lascé plö in pesc n'anima? Pur dis, pur mëisc y magari pur agn ala lungia ne vëgn-la plö lëdia da chëla parora salutara che sciöche spada taiënta fóra y taia tl vi dl cör. Na té spada dla parora de Di à toché n Saul y à fat d'infora n S. Paul. Sciöche da n colp sëch de spada é sté colpi n S. Agostin dales parores dla Scritüra: Al é tëmp de luvé sö dal sonn. Datrai pò la parora de Di propi taié y fa mé, inč dër mé, sciöche na spada. Chësc dess-la inč, sce ala mëss ester. Al é pa ma pur nosc bëgn. Val operaziun te n spitol pò ester da spavënt dolorosa, mo ala é pa l'unica salvëza dl pür amaré. Do spo é-l pa chëst cunteint y al i baja al dotur la man, chëla man, che in prüma i fajò tan mé, mo taia pur vari, pur i salvé la vita.

Podëis čiamó di chilò: Al é ma parores, parores de persona umana, magari parores dla meseria, dër dala meseria umana? No, no, al é dagnéra parora de Di, magari sumenades da man che tremura y debla; mo čiamó n iade, al é parores de Di sumenades da uomini sciöche düc, mo parores de vita é-l de vita eterna. Dan da nos sta Chël, che dà ca la sumënza y se damana: „Orëis mo inč os se n ji?”, sciöch’Al à bele dit na ota? Inč al dé da incö, inč pur nos pò-l ma ester iina na resosta, chëla de S. Pire: Signur, da che dess-un pa ji? Tö su t'as parores de vita eterna. Nos un odü y cherdü, che Tö es Cristo, 1 Fi de Di.

MESSÉ-IULI

1	Lünesc	C	Prez. Sanch de Nosc Signur 1. classe, Verena
2	Mertesc	B	Visitaziun de s. Maria 2. classe, Martiniano
3	Mercui	C	s. Ireneo, Mainhard
4	Jöbia	ve	s. Ulrich, Berta
5	Vëindres	B	s. Antone Maria Zaccaria
6	Sabeda	B	Isaia, Maria Goretti, Domenica
7	DOMËNIA	B	5 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 5, 20—24, Cirillo, Metodio
8	Lünesc	B	s. Elisabeta, Chilian
9	Mertesc	ve	s. Veronica, Lucrezia
10	Mercui	C	7 fredësc, Rufina, Secunda, Amalia
11	Jöbia	c	s. Pio Papa, Olga, Ciprian
12	Vëindres	B	s. Jan Gualberto, Ermagoras, Fortunat
13	Sabeda	B	Eugenia, Arno
14	DOMËNIA	Ve	6 do Pasca de mà, Vang. de s. Merch 8, 1—9, Bonaventura
15	Lünesc	B	s. Heinrich, Egon
16	Mertesc	b	s. Maria di abiti, Reinhilde
17	Mercui	b	s. Alex, Irmgard
18	Jöbia	B	s. Camillo (moribondi), Federico, Simforosa
19	Vëindres	B	Vinzenz de Paul, Rufina
20	Sabeda	B	s. Iarone, Margherita
21	DOMËNIA	Ve	7 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 7, 15—21, Laurenz, Praxede
22	Lünesc	B	s. Maria Maddalena, Eberhard
23	Mertesc	C	s. Apolinar, Liborio
24	Mercui	c	s. Cristina, Cunigunda
25	Jöbia	C	s. Iaco Apostel, Cristoforo
26	Vëindres	B	s. Anna
27	Sabeda	B	s. Lucano, Pantaleone
28	DOMËNIA	Ve	8 do Pasca de mà, Vang. de s. Lüca 16, 1—9, Nazario, Vittorio
29	Lünesc	B	s. Marta, Beatrice, Flora
30	Mertesc	c	s. Abdon y Sennen
31	Mercui	B	s. Inazio da Laiola

Marçés: ai 8 a Urtijëi — ai 22 a Bornech — ai 25 a Porsenù.

M E S S E'

Tla benedisciu di Dì sta düt.

Te chisc mëisc da isté fesc la natüra nasc y crësc, fluri y maduri zënza mai se stancé. Beliscima imagine dla bunté y generosité dl Creatur instéss, che ne sparagna o mesüra, mo che benefichëia sües creatires cun mans plënes dl bun y dl bel de süa abondanza divina. Nos sun propi mituns rič de n Per richiscimo. Süa providëenza čiara dl pic y dl gran, dl ciif de pre, dl vicel tl'aria y sanbëgn cun amur düt spezial de süi mituns, che sun nos. La scritüra disc tan bel: Tö deures sö tüa man y te implësces či che vir de tüa benedisciu. La benedisciu y providëenza de Dì arjunsc da un n če al'ater dl monn.

Či podessun fa nos a se tra inant zënza la benedisciu dl cil? Sce al se mančess chëla, podessun fa piuch o nia. Pur ejempio: sce al gniss na gran süta da chësta sajun o indò edemes de plöia sénza surëdl, sciöche al témp d'Elia? An baudiess bëgn y se lamentess da spavënt, mo messessun pa ma se rassegné, magari confessé ite, che l'essun n pü miritada. Mo Chël Bel Dì é tan bun. Impè de se mené la maledisciu se mën-l dagnéra čiamò süa benedisciu. Y chësta adorun-se, zënza chësta podun-se pié a man či che orun, mo ala ne se gareta nia. Sce l Signur ne fabrichëia nia la ciasa, laora debann chi che fabrichëia. Ma chi che laora cun Dì y pur Dì jarà sigusc, fajarà bun laur, canche düt é fini. An mina, an disc inče magari, che ala va inče zënza la benedisciu de Chël Bel Dì. An mostra sön chël y chël ater, düt i gareta, ai fesc de bogn afari, vadagna scioldi, ai é rič. Scé, al pê ch'ala vais; pur n pez magari va-la bëgn. Mo damanede mo do cotagn

d'agn, inriscede mo do, co che la storia é in ultima jiida a fini. De chësta o chëla persona ald-un in fin dijàn: Al i mancià la benedisciu, ai n'à albù degüna benedisciu de Dì. Purchël é-si jüs inmalora, purchël à-i fini mal.

Canche Giacobe è söl let da mort, tolô-l comié da süi mituns y cun solenité i benedîl un por un. Canche Mosè é ruvé cun so popolo do carant'agn ai confins dla tera pormetüda, alzâ-l sües mans, i benedi y i lasciâ ji susc inant. Gejù benedî tratan süa vita terena gonot y benedi tres da nü. Al benedi i mituns söl brac dles umes, i amarà che an i portâ dant, la Madalena injendlada a süi pisc, i pans y i pësc tl desert y l vin ala noza de Cana. Denant che ji al cil abin-l i sü, i čiara cun amur, alza trames les mans in gran y generela benedisciu pur l' ultimo iade. Te chël momënt urô-l inče lascé zruch a nos la benedisciu de dütä süa vita: süa opera süa pesc, so cör plëgn d' amur. Düç nos y düt l nost à-l orü stlü ite te chëla süa ultima benedisciu, denanche lascé chësta tera.

Al é sciöch l Salvatur ess dé in chël dé dl' Assënza la ultima benedisciu dla mëssa de süa vita y ess dit: sëgn ó-i čiamò se benedî y benedi ösc laurs y ostes fadies, ösc fistidi y ostes bries, ostes crusc y tribulaziuns, ostes ligrézes y tristézes, osta vita y osta mort. De bogn mituns ne se n va mai da ciasa zënza la benedisciu de pere y uma. Nos fis de Dì ne orun mai ester zënza la benedisciu de nosc Per dl cil y de nosta uma, la santa Dlijia. Purchël orunse vigni dé s' la prié ca al scomencé dl dé; ia pur l dé s' la prié da nü y da sëra ringrazié, che Al s' à benedi y custodi ia pur l dé.

AGOST

1	Jöbia	c	s. Maccabei
2	Véindres	B	s. Alfonjo, s. Stefo
3	Sabeda	B	Lydia, Walter

4 DOMËNIA **Ve** **Porziuncola, Vang. de s. Lüca 19, 41—47, Domëne, Rainer**

5	Lünesc	B	s. Maria da la nei, Oswald, Afra
6	Mertesc	B	Trasfiguraziun, Sixto
7	Mercui	B	s. Caietan, Donato, Mafalda
8	Jöbia	B	s. Jan Vianney, Ciriach
9	Véindres	Vi	Vöia de s. Lauronz, Romano
10	Sabeda	C	s. Lauronz

11 DOMËNIA **Ve** **10 do Pasca de mà, Vang. de s. Lüca 18, 9—14, Susanna**

12	Lünesc	B	s. Clara
13	Mertesc	c	s. Ciascian, Ipolito
14	Mercui	Vi	Vöia de s. Maria dal ciüf, s. Eusebio
15	JÖBIA	B	SANTA MARIA DAL CIÜF, 1. classe
16	Véindres	B	s. Iachin, Rocco, Teodor
17	Sabeda	B	s. Iacinto, Rinaldo, Emilia

18 DOMËNIA **Ve** **11 do Pasca de mà, Vang. de s. Merch 7, 31—37, Elena**

19	Lünesc	B	s. Jan Eudes
20	Mertesc	B	s. Bernhard, Filibert
21	Mercui	B	s. Giovanna Francisca, Balduin
22	Jöbia	B	Immacolato Cör de Maria, Timoteo, Hildebrand
23	Véindres	B	s. Filipo, Zaccheo, Victor
24	Sabeda	C	s. Berto Apostel

25 DOMËNIA **Ve** **12 do Pasca de mà, Vang. de s. Lüca 10, 23—37, Ludwig, a La Val s. Snese Martire Patrono**

26	Lünesc	ve	s. Zeferino Papa, Alexander
27	Mertesc	B	Gebhard, Ojöp Calasanzio
28	Mercui	B	s. Augustin, Adelina, Adelinde, Hermes
29	Jöbia	C	Martirio de s. Jan Battista, Sabina Martire
30	Véindres	B	s. Rosa da Lima, Felix, Ingrid
31	Sabeda	B	s. Raimund, Isabella, Abbondio, Paulinus

Marçés: ai 9 a Bornech — ai 10 a Tlüses — ai 24 a Rasun de sot — ai 25 a Porsenù.

A G O S T

Tl tempio dla natüra čiantun-s' vigni dé mëssa

Tratàn i mëisc da isté é düta la natüra sciöche n liber da corusc sot a nösc ödli. Chël Bel Di instëss se l deura sö y Al baia n lingaz, che düc, pici y gragn, pò capi sauri. Madér dauri sö i ödli mëss-un y čiaré, sce an ó avëi ligréza laprò. Al fesc morvöia a osservé tan de jënt, che va pur chësc bel monn, sénza čiaré o li n pü' sciöch' al alda ti bel liber dla natüra de Di. Al é bel sciöch ai foss verc, ai passa dlungia les mile morvöies zënza i dé na odlada. Ai ne vëiga nia i miraculi, che Chël Bel Di à senté it dlunch incërch tla natüra. Purči se à-l pa dé i ödli, sce no pur udëi sùes pedies tla natüra y insciö ji a l chirì èl instëss y spo laldé süa potëenza, sapiëenza y bunté. Ödli daverç fesc udëi y fesc punsé dala natüra demez sö vercio l Ceratur instëss.

Pur chël che vëiga y pënsa, devënta la natüra spo n tempio grandius de Di, aulà che an fesc vigni dé ufizi, aulà ch' an čianta la gran mëssa. Te düta la natüra vëgn-l fat l' adorazion dles caranta ores zënza lascé do. N „Tantum ergo“ zënza fin vëgn-l čianté dales burascches dl mer, dal mormuré dles eghes, dal rauscé di bosc, dal ringhini dl tonn da munt a munt, dal luminus di transi che imprescionëia. Spo ald-un ndò tl tempio dla natüra laldèn so Creatur da les melodies morjeles a plö usc di čiantarins di bosc, che va a strit, che un ó čianté plö bel dl ater y datrai indò se mët adüm a fa n concert, che degüna müsiga i pò fa do. Propi chësc mëis informësc a festa l tempio dla natüra cun ciüf y flus zënza mesüra. Dlunch ciüf, t' urt é-l ma düt plëgn, sö pur i balcuns y sorasc dles čiases é-l propi na beleza

a čiaré. Y in S. Maria dal Ciüf cöi-un adüm i plö bi, i mët jö te cëst a formé n tapet cuji fora coi plö bi corusc. An ó onuré la plö bela flu, che é florida sö in paraisc, a ligréza di Angeli y Sanč. Y che é-l pa che čianta mëssa tl tempio dla natüra? Sanbegn l re dla natüra, l uomo mëss čianté mëssa. Al mëss čianté l Vangel, che cunta di vici y di ciüf, che disc, tan bun y tan sapiënt che Chël Bel Di é cun düc y in düt. Al chérda Chël Bel Di jö a mez l tempio dla natüra, che düc pois l' adoré y l ringrazié. Al instëss, l re dla natüra, se injëndla jö, tëgn sö les mans y a inom de düta la natüra čianta spo l „Te Deum“ de ringraziamënt. Insciö messun-se nos vire cun la natüra.

Co ama y conscidra Gesù la natüra de Di! Düt udô-l y i scincâ na odlada d' amur ales piceres coses tan che ales granes. Al adorâ tan gonot l liber dla natüra pur splighé ala jënt i plö gragn misteri de nosta santa fede. Al baiâ dla sumënza, che tumâ sön tru, e i mostrâ ala jënt l paür, che va fora pur suc, Al baiâ dla sumënza che toma sön tru, danter les spines, söla buna tera. Al cunta dla vigna y dl lëgn da fighi, che ne porta nia früt. Al mostra cun süia man söi vici dl' aria, söi gili dl pre. Al i fajô udëi l famëi cun so pastorec y baiâ dla biscia pordüda danter les spines. Düt udô-l y cun düt istriù-l y insignâ-l la jënt.

Al instëss se tignô sö y jë cun süi Apostoli fora pur la natüra. Tan gunot jél a fa oraziun söla munt y ailò perdicâ-l dl régn de Di, cuntâ-l sùes paraboles cun ejempi tuč dala natüra. Da la natüra à-l tut in ultima l pan dla tera, pur istituì l gran mister dl pan dl cil. Gejù savô da li y a li dant l liber dla natüra. Deura sö i ödli y impara da li inče tö!

SETËMBER

1	DOMËNIA	B	Festa di s. Angeli Custodi, Vang. de s. Lüca 17, 11—19 Egidio, Verena
2	Lünesc	B	s. Stefo re, Tobias, Emmerich
3	Mertesc	B	s. Pio X, Clelia, Marino
4	Mercui	ve	s. Rosalia, Ida, Rosa da Viterbo
5	Jöbia	B	s. Laurënz Iustiniani, Bertin
6	Vëindres	B	s. Magmo Abate, Heinold
7	Sabeda	B	s. Regina, Dietrich, Valeria
8	DOMËNIA	Ve	15 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 6, 24—33, Nadé de s. Maria, s. Adriano
9	Lünesc	b	s. Corbinian, Gorgonio
10	Mertesc	B	Dedicaziun dla Catedrale del Dom da Porsenù, 1. cl., Nicolò
11	Mercui	c	Proto y Iacinto Martiri, Daniel, Helga
12	Jöbia	B	Inom de Maria, Guido
13	Vëindres	B	s. Notburga, Materno
14	Sabeda	C	Esaltaziun dla s. Crusc, 2. classe, Irmgard
15	DOMËNIA	Ve	15 do Pasca de mà, Vang. de s. Lüca 7, 11—16,7 Dolurs de s. Maria, s. Nicodemo
16	Lünesc	C	s. Cornelio y Ciprian, Aubet, Cubet, Guerre, Ludmilla
17	Mertesc	b	Sacres plaies de s. Francesch, Hildegard, Lambert
18	Mercui	Vi	Quatëmber, Ojöp Copertino, Stefania, Irene, Riccarda
19	Jöbia	C	s. Gennaro y Compagns Martiri, Arnulf
20	Vëindres	Vi	Quatëmber, Eustachio
21	Sabeda	C	s. Mateo Apostel, Quatëmber
22	DOMËNIA	Ve	16 do Pasca de mà, Vang. de s. Lüca 14, 1—11, Tomesc
23	Lünesc	C	s. Lino, s. Tecla
24	Mertesc	b	s. Maria dla Mercede, Rupert, Gerhard
25	Mercui	ve	Aurelia, Dietrich, Cleofa, Firmín
26	Jöbia	c	s. Ziprian, s. Giustina, Egmond
27	Vëindres	C	s. Cosman y Damian
28	Sabeda	C	s. Wenzeslau, Thiemo, Liobe
29	DOMËNIA	B	s. Michil Arcangel, 1. classe, Vang. de s. Mat. 18, 1—10, Comemoraziun dla 17.ma domënia do Pasca de mà
30	Lünesc	B	s. Iarone pro, Sofia, Otto

Marçés: ai 12 a Bornech — ai 14 a Tlüses — ai 21 a Al Plan — ai 23 a s. Martin de Torr — ai 28 a Türesc — ai 29 a Porsenù.

SETÈMBER

Či che t'as somené incö, podaras-te
duman cöi.

Düt nosc punsé y lauré sön chësc monn é sciöche somené cun la speranza y finalmënter devënta ligrëza in chël dé, che te cöies l früt. Gejù é gnü dal cil aposta pur somené. Do gnê-l sü apostoli y messâ ji pur düt l monn a somené, suratut da so maester. Insciö messun-se inče nos somené tl čiamp de nostra vita y tl čiamp dla vita di atri, spo podarun-se in ultima condüsc ite l nüz abiné.

Na parora dita incö y doman magari bele portada in malora dal vënt pó ester n granel de buna sumënza, o pò inče ester stleta sumënza. Ala toma chilò y ailò te n' anima! Nasc spo plan plan y crësc, madurësc y porta früt bun o stlet, a secunda. L' ejemplo, che d' atrí vëiga y tol da te, é sumënza, che porta benedisciun o maledisciun. Pur nos instësc vëgn-l do l somené la racolta. L tëmp de nostra vita é l tëmp da somené, da crësc y maduri, spo pos-te gode l nüz. Te chisc piüc dis de nostra vita terena crësc y madurësc nostra eternité. Tëmp de vita terena taca adüim sciöche l somené y la racolta, sciöche la sumënza y l früt, sciöche l' aré y l regöi, sciöche l' aisciüda y l' alton. Chi che dà tröp, ciafa tröp; chi che dà piüch, ciafa piüch. Sce te sumënes in abundanza, godaràs-te in abundanza; chi che va a somené col carni, regöi piüch y stleč grani. Chi che ó mët ite manes lunges y pesočes, ne pò pa senté giarduns y spinac. La siara rada y cûrta fesc lerch ala raicia. Bel avisa insciö é-la tla vita spirituale dla grazia. Somené mëss-te inče tl čiamp de tüa anima tl ciurt tëmp dla vita. Sce te somënes orde, siara o fûrmënt, spo pos-te bele savëi danfora, sciöche l pan dla vita eterna čiara fora, blanch y fosch o mez pur sort. Purchël

pënsa adora assà, l tëmp é cûrt y passa snel, l' eternité é pa lungia.

Bele sön chësc monn ma pò l' uomo vire solamënter de pan y ega? Se cuntënta l'uomo dl pan dla tera, inče ma te chësta vita terena. Al foss massa piüch ma de chësc. L' uomo é fat de corp y anima, y chësta à inče de bujëgn de so pan pur vire. Y an mëss l di tler y sigü: L'anima ne pò pa ma vire dl pan, che i vëgn dé dala sapiëenza y sciëenza umana. Al é valch, mo čiamò massa piüch. Al i bastass magari pur valgëgn agn, mo al ne pò mai cuntenté l' anima dl düt, purçiodiche l' anima sënt y chir l' eternité de süa vita, ala sënt y chir na felizité perfeta, che ne finièsc. Purchël daman-la y adora l pan dla vita eterna, ala adora l pan dl cil.

Chël Bel Di lascia plöi dal cil la sumënza de chësc pan te tüa anima zënza lascé do, na vita intira, dé pur dé, cina al' ultimo. Süa grazia, sües grazies é sumënzes, che toma te tüa anima o nasc ailò, crësc y madüra. L früt é spo la vita eterna de diuta tüa anima imortale. N' anima cun la grazia à bele in sè la sumënza, l principio, la nascita ala vita eterna. Sciöche l granel de sumënza cuntëgn bele l spi, insciö stlüsc la grazia de Di in sè la vita beata dl paraïsc. N' é-l val de morvöia, val de bel, val de gran, val che messess se fa scraié dala ligrëza? Tignun bele l paraïsc tl piügn, l portun bele cun nos incerch söla Tera, madér che ne podun nia čiamò l' udëi. Mo la grazia se fajerà inče chësc čiamó, ala se dauriarà sö i ödli n dé y odarun y godarun spo de plëgn l bel paraïsc.

Nos uomini messassun muri da fan, sce al ne cherscess degun pan dla tera. Mo i messassun muri cënt y mil iadi, i messassun muri de mort eterna, che foss na mort eterna, che foss na mort zënza pudëi morì, sce al ne cherscess nai in nos l pan dl cil, la grazia de Di.

OTOBER

1	Mertesc	b	s. Remigio, Severus, Ghilbert
2	Mercui	B	s. Angeli Custodi
3	Jöbia	B	s. Taresia
4	Vëindres	B	s. Francësch d'Assisi Patrono d'Italia
5	Sabeda	B	s. Placido y Compagni
6	DOMËNIA	B	Dal Rosare, 18 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 9, 1—8 ☺
7	Lünesc	B	s. Maria dal Rosare, s. Merch Papa
8	Mertesc	B	s. Brighida, Sergio
9	Mercui	B	s. Jan Leonardi, Dionisio
10	Jöbia	B	s. Franz Borgia, Günther
11	Vëindres	B	Maternità de s. Maria, Alma, Plazida, Emil
12	Sabeda	B	Serafin, Massimiliano
13	DOMËNIA	Ve	19 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 22, 1—14, Edoardo
14	Lünesc	C	s. Callisto Papa, Hildegund
15	Mertesc	B	s. Tareja, Aurelia
16	Mercui	B	Dedicaziun dles Dlijes, 1. classe, s. Hedwig, Gallo
17	Jöbia	B	s. Margherita Maria Alacoque
18	Vëindres	C	s. Lüca Apostel y Evangelista, Giusto, Renato
19	Sabeda	B	s. Pire Alcantara, Laura
20	DOMËNIA	B	FESTA DLES DLIJIES, Vang. de s. Lüca 19, 1—10, Artur, Domenia dles Misciuns, Canzio, Irene
21	Lünesc	ve	Ilario Abate, Ursula, Clementina, Meinhard
22	Mertesc	ve	Ulbertha, Melania, Cordula
23	Mercui	B	s. Antone Maria Claret
24	Jöbia	B	s. Rafael, Settimo
25	Vëindres	ve	Crisant y Daria Martiri, Crispian
26	Sabeda	B	Evaristo Papa
27	DOMËNIA	B	FESTA DE CRISTO RE, 1. classe, Vang. de s. Jan 18, 33—37
28	Lünesc	C	s. Scimun y Iuda Apostoli
29	Mertesc	ve	Narzisso, Ermelinda
30	Mercui	ve	Gerhard, Germano, Claudio
31	Jöbia	ve	Wolfgang, Alfonjo Rodriguez

Marçés: ai 4 a s. Linert de Badia — ai 7 a s. Lauronç — ai 9 a Uttenheim, Urtijëi y a Porsenù — ai 21 a Longega — ai 22 a s. Cristina — ai 24 a Pederoa — ai 26/27 a s. Scimun.

O T O B E R

Gran fan y sëi de bunté é-l al monn.

S. Francësch à tl plö bel di vintcater agn invié ia n movimënt spiritual, che à revolucioné n mon indormedi y pasciü. Denant viô-l na vita spinsirada cun süi compagns dla medema idea. An se gudô la vita, an mangiâ y buiô, an fajô festes in plëna alegria. Al â pö scioldi assà, so per ê rich y nobl. Na maratia l sciurâ n dé söl let dl dolur. Francësch se fesc pinsirus y scerio. Al se n desdisc dl monn y de sües ligrëzes, de süia cumpagnia alegra, činamai de so per. Al devënta n petler coi zochi ti pisc desnüsc, cun na sutana groia y na corda incér la vita. Al va a Roma, se mët söles portes dles dlijes de chëla cité a prié la čiarité; mo düt scinch-l indò ia ai atri petleri. Al vëgn zoruch ad Assisi, al vëgn sciuré fora de čiasa y činamai batü da so per, vëgn cuiné da süi compagn de naota y da düta la cité vëgn-al araté mat. Francësch scinca ia les ultimes monëdes, se prëia Idi pur per y disc: Sëgn à-i düt či che fesc fora mia felizité.

An se damanâ bele inlaota y an se damana čiamô incö: È-l de bujëgn val de té, messâ-l propi fa insciö. Y é-l de bujëgn, che tagn d'atri pestâ te sües pedies y čiamó al dé da incö tagn i va do y i fesc do na té vita? No, al n'è inlaota nezesciario y n'è gnanca incö de bujëgn, che an fejes insciö. Al n'è nia cumané, mo n cunsëi é-l sté, dé na ota da deglign atri che da Chél Bel Di instëss. Y. S. Paul disc n iade: „Al é val de té na matada, mo na matada divina”. Bëgn, ne fajunse de lunges discussiuns, al n'è nia propi nezesciario y nia cumané. Mo bel é-l y bun é-l. Dér bel y bun é-l, che S. Francësch fajô insciö y d'atri i fesc do ince čiamó incö. No düc, püç,

mess-un di, fesc insciö; mo al é na fortuna.

Al dé da incö un-se tan de bujëgn de n pü de spirito francescan tl monn. In prüma se mostre-l, che la cuntentëza y ligrëza pò ince ester tl cör de na persona zënza tan de comodites y bëgns de chësc monn. Al mostra, che scinché ia fesc plö beato l'uomo che tó y ciafé dai atri. S. Francësch à na ota scinché ia düt pur amur de Di, y chësta é d' sigü la plö gran felizité. Spo à-l scinché ia düt, so cör, la bunté de so cör dan dal düt, pur amur di atri. Al dé da incö ne se trat-l gnanca tan de scioldi y roba, mo de bonté y generosité da cör a cör, da anima a anima. An fesc magari tröp riguardo ala assistëenza soziala, an proved pur l bëgn y i bujëgns dla popolazion y dles comunitàs in generale. Mo la singola persona se sënt tan gonot abandonada, desmentiada, zënza confort y consolaziun, ala se sënt sora y soraodüda in mez ala gran meja.

Purchël é-l propi a nösc dis de bujëgn, che persones pertades dal spirito de S. Francësch, scinches ia bunté y urei bun dl cör da persona a persona, zënza tan de romù, plöler in ascusc, sënta ester de pëis ad éi. Y chësta é bunté pura y santa, purci che ala vëgn fata zënza pretënder paiamënt. Mo propi chësta bunté y čiarité vëgn impò paizada sura fora do l Vangel, che disc: Chi che dà, ciafa. Chi che scinca ligrëza, ciafa indò zoruch ligrëza; chi che dà n pü' de felizité ad atri, la god spo instësc; chi che consolëia, sarà consolà; chi che dëida fora, sarà daidà canche éi à de bujëgn; chi che fesc n plajëi, n ciafarà indò da atri; chi che scinca amur y bunté, ne restarà zënza n dé o l'ater. Cun düta l'abundanza dal dé da incö, pò-n osservé chilò y ailò tan na gran fan y sëi de bunté y dër amur. Fortuna, ch'al n'è čiamó de chi, che sa y ó la contenté.

NOVEMBER

ANNUO

1	VËINDRES	B	GNISANT, Vang. de s. Mat. 5, 1—12
2	Sabeda	F	Dè dle Animes, 1. classe, Ansgar
3	DOMËNIA	Ve	22 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 22, 15—21, Hubert, Silvia
4	Lünesc	B	s. Carlo, Vitale, Festa Nazionale
5	Mertesc	ve	Zacharias, Emmerich
6	Mercui		s. Linert
7	Jöbia	ve	Angel, Ernst
8	Vëindres		4 Martiri Coronà, Gottfried
9	Sabeda	B	Dedicaziun dl'Arcibasilica dl Salvatur, Teodor
10	DOMËNIA	Ve	23 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 9, 18—26, André
11	Lünesc	B	s. Martin de Tours, Mennas
12	Mertesc	C	s. Martin Papa Martire, Cunibert
13	Mercui	B	s. Didaco, Stanislau Cosca
14	Jöbia	C	s. Josafat, Alberich, Veneranda
15	Vëindres	B	s. Albert I Gran, s. Leopold
16	Sabeda	B	s. Gertrud, Othmar
17	DOMËNIA	Ve	24 do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 13, 31—35, Florino
18	Lünesc	B	Dedicaziun dles Dlijies de s. Pire y s. Paul, Otto, Hilda
19	Mertesc	B	s. Elisabeth
20	Mercui	B	s. Felize de Valois, Corbinian
21	Jöbia	B	Presentaziun de s. Maria, Colombano
22	Vëindres	C	s. Zezilia
23	Sabeda	C	s. Clemente Papa, Felizita, Adele
24	DOMËNIA	Ve	Ultima do Pasca de mà, Vang. de s. Mat. 24, 15—35, Crisogno
25	Lünesc	C	s. Catarina
26	Mertesc	B	s. Silvester Abate
27	Mercui	ve	s. Virgilio
28	Jöbia	ve	Günther, Iaco dla Marca
29	Vëindres	ve	Saturnino, Walderich
30	Sabeda	C	s. André Apostel, Iustina

Marçés: ai 8 a s. Martin de Torr — ai 9 a s. Lauronz — ai 10 a Sterzing — ai 12 a Porsenù — ai 18 a Bornech.

NOVEMBER

Che é-l pa che pò cunsolé?

Tan de jént va pur l monn, drucada jö dal dolur y dala crusc. Gran pert sospirëia y smëia, pita sciöch'i mituns. Sta pò düt sëgn sura les fosses de sü morç. Ai mëss čiaré pro, sciöche tan de vita, inče vita jona, mëss pati, smari. Ai mina de ne podëi plö ester bogn de la porté. Y impò la port-i. Purčiodi pa? Purčiodi che ai alda na usc, che vëgn dal'ater monn y disc: „Beati chi che plüra, purčiche ai sarà consulà”. Damanunse mo sëgn: Che é-l pa che pò consulé?

Consulé ne sa y ne pò nia chi, che ala i va bun. Té jént ne pënsa mine ai atri. Ai é pasciüs y cunténč, plö inant ne pëns-i nia. Chisc ne sënt nia, či che i atri patësc, ai ne n'à nia de bujëgn de ester consulà, y purchël min-i, che i atri ne ais de bujëgn. Da consulé ne sa gnanca chi che ne pò nia udëi plaies y sanch; chi che se n sciampa, pur ne messëi nia udëi l mé y l dolur; chi che vëgn püri y da nescia a i čiaré ti ödli al'agonia y ala mort. Chisc mëss instësc na ota ruvë sot ala crusc, spo imparà-i a consulé.

Insciö é-la. Da consulé sa ma y pò ma savëi plölere chi, che instësc altamo na ota y čiamó plö, sce ai mëss plö gonot y plö dì porté na crusc pesočia y düra. Ala é inče da capi sauri. Ai à porvé, ai à porté, ai à sinti, či che ai ess albii de bujëgn y ess dejidré plö te chi mumënč. Purchël sa-i inče y capësc plö sauri, či che atri à de bujëgn, sce ai é tla medema situaziun, che ai è denant. Purchël é-l propi de té jént, che sa y plölere ó inče consulé i atri indò. Y propi a chisc disc Gejù: „Beati chi che plüra, purčiche ai sarà consulà”. Al pê de morvöia, mo ala é pa inscio. Chi che plüra y laprò consulëia čiamò i atri, se slisirëia la propria crusc; chi che jota öle tles firides de atri, varësc

les propries plaies; chi che dëida porté la crusc ai atri, o dl düt i la tol jö dles sciables, sciöche l Cireneo, fesc ma in ultima l medemo a se instëss. Ma purvé, al é vëi.

Consulé spo, che al jois, pò ma spo chi che à fede. Chi che à pücia o degüna fede, chi che n'à fede in Chël che porta la crusc, chi che ne sa y n'é nia bogn de alzé i ödli dala nöt dl dolur cuntra les stëres dl cil, chisc no, chisc n'é instësc nia consulà y ne consulëia inče i atri nia. N'anima zënza fede ne crëi mine, che do la nöt scüra dl dolur pois spunté l'alba luminosa dla liberaziun da vigni mal n dé, ala ne aspeta mine la festa de Pasca do l Vëindërs Sant, ala ne sa pò nia de n'atra vita plö bela, che vëgn do chësta misera vita terena. Te püri tribulà zënza fede é propi da mené pičé. Ai se sopulësc tla fossa de sü mai, ai ne sa da či pert se osc pur avëi n pü de cunfort; y in ultima ne i rest-l ater che la desperaziun.

Dé-i indò zoruch ai püri tribulà, dé-i zoruch la fede in Di, mostré-i Chël Bel Di da La Crusc, spo varësc-i tl'anima na ota y düt o tröp inče tl corp laprò. Chisc adora üna na cosa dandadüt, la fede in Di y in süa providëenza, chësta medejima ador-i. Y inč sce la crusc n'i vëgn tuta demez, ai la portarà altamo ma cun mez l pëis.

Finalmënter consulé pò ma chi che à speranza cristiana. Canche düt zed, canche tò instëss se sëntes fračé y sofie dal plö gran pëis dl dolur y dla crusc, spo te tëgn čiamó sö y te conforta üna na cosa: la speranza cristiana, che te disc, che do düt ne n'é-la impò-ne čiamó finida; do chësta vita é-l čiamó na vita da aspeté pur l cristian. Gejù disc al cristian: Te čiasa de mi Per é-l tröpes abitaziuns. Iö vad ad arjigné, spo vëgn-i a se dô, ačioche aulà che iö sun sëise inče os. Chi che tëgn chësta speranza via tl cör, sta scialdi instësc stersc y dëida y tëgn sö inče i atri tles tribulazioni de chësta vita.

DEZËMBER

NOVEMBRE

1 DOMËNIA	V PRÖMA D'ADVËNT , 1. cl., Vang. de s. Lüca 21, 25—33, Elig.
2 Lünesc	C s. Bibiana Vergine Martire
3 Mertesc	B s. Franz Xaverio, Patrono dles Misciuns
4 Mercui	B s. Pire Crisologo, s. Berbora
5 Jöbia	V Saba Abate, Hartwig ☺
6 Vëindres	B s. Micorà Vesco, Livia
7 Sabeda	B s. Ambrosio Vesco
8 DOMËNIA	B IMACOLATA , Vang. de s. Mat. 11, 2—10, Comemoraziun dla secunda d'Advënt, Edith
9 Lünesc	V Valeria, Leocadia
10 Mertesc	V Melchiade Papa, Iudit
11 Mercui	B Damaso Papa, Ida, Daniel
12 Jöbia	B Hartmann vesco da Porsenù, Walarich, Amalia, Rosalinda
13 Vëindres	C Luzia Martire, s. Iodoco ☺
14 Sabeda	V s. Ottilia, Alfred
15 DOMËNIA	V TERZA D'ADVËNT , Vang. de s. Jan 1, 19—28, Cristina
16 Lünesc	C s. Eusebio, Adelhaid, Ada Albina
17 Mertesc	V Lazaro
18 Mercui	V Quatëmber, Wunibald, Grazian
19 Jöbia	V Tea, Fausta ☺
20 Vëindres	V Quatëmber, Cristian, Gottlieb
21 Sabeda	C Quatëmber, Tomesc Apostel
22 DOMËNIA	V QUARTA D'ADVËNT , Vang. de s. Lüca 3, 1—6, Zeno, Flavia
23 Lünesc	V Victoria, Dagobert
24 Mertesc	V VÖIA DE NADE, Adam y Eva, Adele
25 MERCUI	B NADÉ , Vang. de s. Lüca 2, 1—14, s. Anastasia
26 Jöbia	C s. Stefo Martire, nia de prezet ☺
27 Vëindres	B s. Jan Apostel y Evangelista
28 Sabeda	C s. Fantolini Martiri
29 DOMËNIA	B l'otava de Nadè , Vang. de s. Lüca 2, 33—40, Davide
30 Lünesc	B fra l'otava de Nadè, Rainer, Irma
31 Mertesc	B fra l'otava de Nadé, s. Silvester Papa, Balduin — Te Deum de ringraziamenti dl'an che é passé

Marçés: ai 5 a Bornech — ai 9 a Porsenù — ai 12 a S. Cristina — ai 28 a Chienz.

DEZEMBER

Gran bela cosa é-l savéi da aspeté sciöche mituns aspetá.

Un che aspetá valgüign, čiara y čiara tres indò da nü, sce al ne vëgn prësc la persona aspetada. Al l'arata bele da-inprò, can che ala é čiamó da lunc. Ala mëss gni a mumënč, pëns-l, ala ne pò plö duré tan dì, ch'ala vëgnes. Al čiara söl'ora y i zagri va tan da spavént plan; y canche la ora dà, spo é-l sciöche al gniss avisé a dauri sö l'üsc y lascé gni ite, chi che al aspetá cun ligrëza. O as-te tö purvé, či che al ó dì ester tl foresto y aspeté vigni dé na lëtra da chi da čiasa! Tö uress savéi y t'es curius de aldi, co ch'ala va a čiasa, sce ai é bëgn düc sagns intun. Chisc é i pinsirs de n'anima che aspetá.

Chësc dëss n più ester 1 stato dl'anima de vigni cristian y dla cristianité intira te chisc dis y in chëstes edemes dl'Advënt. Aspeté sciöche mituns cun na zerta impaziénza y dejiderio chit tl cör, čiaré it pur la nöt fréida dl'inver, pur udëi spizuràn l prüm luminus che anunziëia Maduvines y spo la festa dl dé de Nadé. Plö che i sëgns y l baié de pici y gragn se disc: Al é dainprò, al vëgn pa prësc Chël Pic Bambin. Alzede l če y čiarede, osta Redenziun é dainprò. Advënt ó dì: se arjigné y aspeté, ó dì čiaré y ji incuntra a Chël che dess gni.

Bele tl Vedl Testamënt luvâ sö i proféç d'Israel y čiarâ ite pur i secoli, sce ai udò val sëgn de so Advënt. Ai se sforzâ de čiaré ite pur la nöt sciura dla meseria spirituala, sce ai udess val stëra luminosa. Ai alza les mans cuntra l cil y scraiâ: Cil, deur-te sö y lasce-l gni jö; os niui, lascé-l pluvëi jö; tera, deur-te sö y fa crësce sö l Salvadù. A mesa la securité damanâ-i impaziénč: Omi de guardia, tan inant sun-se pa cun la nöt? Ai urô dí: Ne vëgn-l prësc l luminus

dl' alba dla salvëza; ne vëgn-l prësc Chël, che aspetun tan da spavént ert? Y ai aspetâ y čiarâ, čiarà y aspetâ. Un dijò al'ater: Al vëgn pa bëgn can che l'ora é ca, Al ne pò plö se intardivé cis dì, al mëss pò gni. Al l'à impormetü. Y Al é gnu.

Inče al dé da incö ó-l čiamó tres gni, Al é sëgn sön tru. Al é pur gni, Al é dainprò, da Nadé ó-l indò gni da nos. Inče chisc dis disc-l ala jënt dl monn da incö čiamó: Čiarede, iö sta dan üsc y bat a porta. Ald-i inče sëgn jënt, sciöche na ota, aspet-i inče incö cun la impaziénza de chi da inlaota, čiar-i bëgn ite pur chisc dis dl'Advënt a udëi, sce Al vëgn, à-i paziénza de aspeté y čiaré? Ah, an à massa d'ater da fa, che aspeté y čiaré, sce Al vëgn; an à tan da laur y fistide, che an pënsa püch a Chël che dess gni da Nadé. An alda bëgn: Nadé é dainprò, al é pa prësc Nadé childò. Mo l lerm y l romù dla vita moderna sofia chësta usc, la usc de chel che scraia sciöche te n desert. An fesc bëgn sö y infurnësc lëgns y mët de beles scincundes sôles mëses; an mostra dlunch n piú i sëgns dla festa, mo ai baia ma ai ödli y ales orëdles dl corp; l'anima, l cör dla jënt vegrn apëna zinghinà y aziçà. An pënsa y na pert l disc inče: Ne adorun nia n Salvadù, se fajun nos instësc da salvadù, nostra salvëza se portun-s nosc instësc al monn. A Gejù i vala, can che al vëgn incö indò da Nadé, püch da mi o magari čiamó da peso che ala i é jüda in chël prüm Nadé dan ormai duimile agn. Al n'é nia lerch pur El. Al gnê te súa proprieté y i sü ne l tulô nia sö. Mo a chi che l tulô, i dë-l potesté de deventé fis de Di. Sce orun fa Nadé indertüra, che sintiunse y godunse inče la ligrëza dla festa, spo mëss l Bambin da Nadé, spo mëss Chël Pic Bambin, che é Di, ester l zentro dla festa. Aspetede Gejù insciö, bel sciöche i mituns l'aspeta, spo gnarà-l cun súa pesc.

SADÜČ LADINS

a düč i Ladins

Bun dé, bun an!
 Incö é-l prüm dé dl'an,
 cun tan de benedisciun
 te vigni piz y čiantun,
 la čiasa plëna de sanité,
 de cuntentëza y bunté,
 de ligrëza y d'amur
 y te stüia n bel fur,
 na mësa y n mogun,
 y düč s'urëi bun;
 furtüna te stala,
 che nia ne fala
 de fora y te majun,
 che döt vais bun.

Chësc aoda l Calënder ladin
 chësc an indò a vigni ladin,
 y inče dér n bun dé,
 l calënder a os, la bambuna a me.

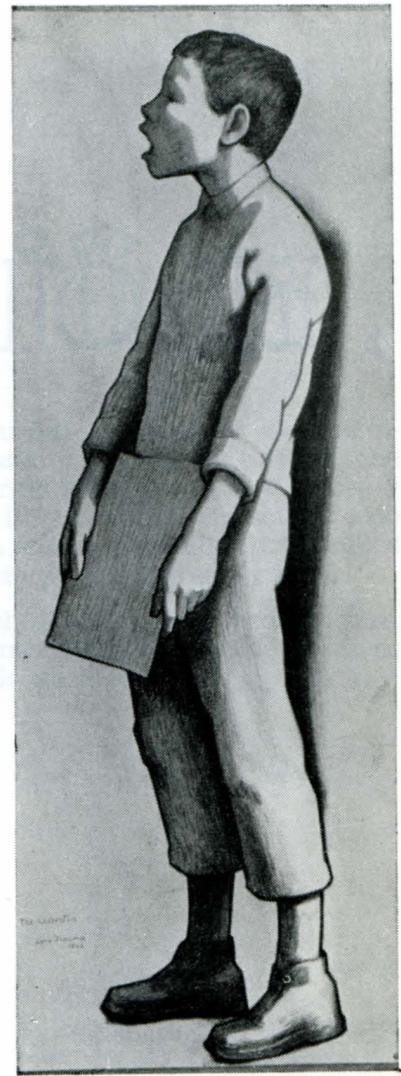
Indò é-l passé n an y n n'ater mët
 man. Sciöche l vedl é ste, savuns, mo
 sciöche l nü à da gni, é čiamó ascognü
 a nüsc edli y chél é bun.

Dl vedl an puduns dì dilan al Signur.
 Al n'é ste nia mal y la maiù pert inč
 bun pur gragn y pici, pur paurs y arte-
 jagn y ustis. L laur n'à manče pur chi
 che urô laurey, l pan da vigni dé é cher-
 scüi pur düč chi che s'l'à mirité.

Y ségn čiaruns indò inant, ite tl'an
 nü y s'aodun un a l'ater, diič i ladins a
 čiasa y tl foresto ,düt l bun pur corp
 y anima pur čiasa y majun y stala, pur
 i pra y pur i bosc, pur düta nostà jént
 y inče pur i foresti, che vëgn te nüsc
 paisc.

Üna dles richëzes plü granes ch'i pu-
 dun avëi, é la sanité y l'atra é la buna
 orienté. Cun chëstes dües coses, cis sce
 ares vëgn acumpagnades da cuntentëza
 y amur pur i atri, saruns indò bugn de
 stracé y sburlé inant n n'an.

Dér n ri tosser tla sozieté dla jént é
 l'amur a nos instësc, čiudi che al des-
 drüsc la pesc y fesc les veres y l sënn.
 L'amur a nos instësc vëgn la maiù pert
 zidlé da les gran richëzes, dal materia-
 lismo.

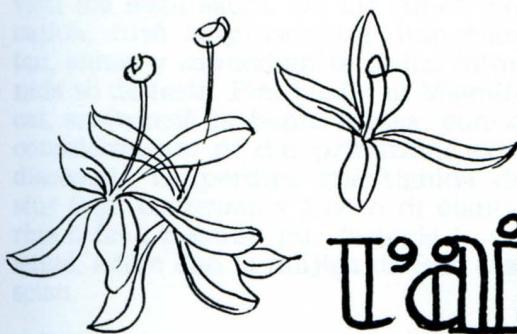

Či fesc pa čiamó mal? Düt či che é
 massa tröp y massa püch. Insciö sta-
 bele scrit tl liber dla Sapiëンza.

Y spo, mi bugn ladins, sól čiamp de
 nostra vita mëssuns pa instësc tignì ca-
 dria y tl mer de nostra vita mëssuns pa
 instësc nudé y l fer där de chësta vita
 mëssuns pa instësc bate, sc'i urun se fa
 ascuisa y nia ester a pëis di atri. L cunt
 mëssaruns instësc n iade de jö.

Y düt chësc che un dit, n'à čiamó nia
 chél gran valur, sce al ne ciafa nia la
 saù dla fede y l luminus da la sö jö.

Ladins, piun indò ia cun l'inom de Di.
 l Calënder ladin.

L'aisciüda.

Al vëgn pa l'aisciüda.

Chësta parora i fesc a düt gran ligréza; ai vedli imprüma de düt, čiudi ch'ai é indò sta bugn a i fa la curëta a n inver y cun speranza pò-i indò čiaré inant; a l'atra gran jënt, ch'ai pô indò lascé les stües, les ares y les majuns da stöp y ji a la lergia. I dis vëgn indò plü lunç y l'inver scüir mëss indò i lascé

lerch al surëdl y al luminus. Düt sa indò plü lisier y plü bel; ai mituns, che pô inče indò salté y scricé y čianté y scraié tla libera natüra. L'aisciüda é pö sciöche la joentü, che ciafa forzes nöies y ó les svilupé y gni grana y bela.

L blanch dla nëi lascia lerch al vërd dla speranza, l fréid al čiald, l scüir al luminus, la mort a la vita. M. A.

Pasca

L'inver é passé,
al mët man de fluri;
mituns à porté
l'uri a benedi.

Na bela iesta
s'arjigna sëgn ca,
pur na gran festa
i lëgns y i pra.

Cun bela čiantia
pici vici
la festa anunzia,
ch'à sëgn da gni.

Vidunderes jora
tl cil bel bröm;
čiampanes a festa
sëgn sona adöm.

Ères à l'unur
a düt de di,
che nosc Signur
é rusuri.

P. B.

Regules dl tümp

Sce merz fesc da d'isté — na berba blančia pô l'aisciüda ciafá.

Merz süt fesc bun te vigni piz y čian-tun.

Nëi d'auri — fesc tröp fluri.

De mà adora vigni räisc n pazun d'eda. Massa gran erba de mà, ne mai val dér bun co va.

De jügn bun čiald y bel tümp fesc bun a vigni erba y vigni tier.

De jügn l tonn y tranì — fesc bun a l'erba y ai grani.

Mëssa Novela a LA ILA

Cun la plö gran ligrëza à tut ite sabela séra dl'8 de lugio la popolaziun de La Ila, adüüm a tröpa jënt di paisc dlungia, 1 so Primiziant, siur CARLO, ch ruvâ adarlerch pur zelebrè la sua Santa Mëssa te so paisc de nascita.

Siur Carlo PESCOLLDERUNGG fô nasciüü a 25 de setember 1942 a La Ila de Badia, 1 quinto de 6 mituns dla familia de Gottardo y de Valeria OBER-BACHER (SURARÙ).

L ricevimënt dl Primiziant gnê fat sön la plaza dan dal hotel Ladinia a son de müjiga y da na gran fola de jënt. Dala mesa dales sis ruvà-l adarlerch y do 1 salüt da pert di genitori, di fredësc, de autorites y dla popolaziun düta, gnê-l accompagné te dilijsa pur na ciûta funziun, ch se finî cun la bendesciun de trëi primizianç.

La sëra, incina tert it tla nöt, fô gnüda luminada a dé da lümz y lampiuns

electrisc de vigni curù y grandëza cun simboi, arjigné pur l'ocaijun, pur onorè y pur i fa festa al novel pro.

La jënt s'â dè na gran bria y â fat n bel laur, pur arjigné portes de dascia cun iscrizioni, inscioch chësta, mettiuda sön l'arco dlungia la sua čiasa paterna:

Cun ligrëza tl cör
saludun Chël ch vëgn
tl inom dl Signur.

Dai tëc dles čiases, dai sorasc y dales finestres, da imprò y da lunc, sluminâ simboi religioji y morones de lümz de diversci curusc. Dal'alt dl spiz čiampani y dal čiastel sluminâ-l de gran crusc y chëla ch stê söl trono de Piz La Ila, alta 15 metri, raprejentâ 1 giант di simboi luminusc.

L dé dla Mëssa novela, la domënia dl 9 de lugio, gnê accompagné 1 Primiziant dala müjga y da gran fola de jënt dala čiasa paterna ala calonia, olach'El gnê

visti dla iesta sacra. Do les rimes d'ocajun, ruvâ la prozesciun dlun čiantan, sonan y salmodian te dliia, informida sö da festa. Fini l salm dl Magnificat, scomenciat la Santa Mëssa, con la concelebraziun di dui primizianč condiscepoli. La perdica gnê tignida da siur Sepl Granruaz y l coro di čiantarins à fat l possibil pur festegié la solenité, adüm cun la müjiga da San Čiascan.

Cun la prozesciun eucaristica dai 4 vangeli, ch fô gniüda desturbada in pert dala plöia y cun la bendesciun di primizianč s'à ruvé la bela y straordinaria festa.

Al primiziant siur Carlo i augurun-se de düt cör sanité, fortuna y le benedisciun dl Signur tla sua alta misciun de Minister de Di cun suis ligrëzzes y sodesfaziuns söl tru dla vita, pömassa go-not accompagnades da spines y da crusc pesočes. — Ad multos annos!

Cun siur Carlo, i proi da LA ILA é sta incina al dé da incö in numer de 18. Chësta la lista:

- 1) Siur Mane PIZZININI da Picenin nasciü 1669 mort 1706?
- 2) Siur Antone SOCRELLA (SOTCREPA) dala Grančiasa nasciü 1724 mort 1780
- 3) Siur Benedat CRAZZOLARA da Cianins nasciü 1736 mort 1819
- 4) Siur Iaco CANINS da Cianins nasciü 1799 mort 1888

- 5) Siur Ujöp PIZZININI da Picenin nasciü 1809 mort 1883
- 6) Siur Micorà GROSSRUBATSCHER da Rottonara nasciü 1816 mort 1846
- 7) Siur Batista GROSSRUBATSCHER da Ruac nasciü 1818 mort 1878
- 8) Siur Franciasch DECLARA da Rottonara nasciü 1864 mort 1931
- 9) Siur Antone PIZZININI da Picenin nasciü 1868 mort 1944
- 10) Siur prof. dut. Iaco RINNA da Altin nasciü 1908 mort 1942
- 11) Siur Carlo PESCOLLDERUNGG da Sossach nasciü 1942
Capuzineri:
- 12) P. Aurelian CRAZZOLARA da Cianins nasciü 1721 mort 1779
- 13) P. Servillianus CRAZZOLARA da Cianins nasciü 1747 mort 1835
- 14) P. Franziscus PIZZININI da Picenin nasciü 1787 mort 1868
- 15) P. Ambros SOCRELLA (SOTCREPA) da Grančiasa nasciü 1710 mort 1793
Misionari:
- 16) P. Servit Petrus CRAZZOLARA da Cianins nasciü 1750 mort 1826
Misionari:
- 17) P. Pius CRAZZOLARA da Cianins nasciü 1932
- 18) P. Gustl FRENADEMEZ nasciü 1938

La Mort de Tita Alton

(Na storia dl 1900 de A. B.)

I.

„Rorëi” 25. 3. 1900.

Mi bun amich,

impurmò incö vëgny pro a te scri, sciöcn'i t'à empormetü da Nadé. Chisc dui mëisc y mez à-i albii da fa pur l'Institut, mo sëgn speri d'avëi düt metü a post, sciöch'ala me plesc a me. Le prum tëmp n'orô-i nia fa mudaziuns, pur ne fa magari desplajëi a mi collegni; mo i à odü ch'i un scialdi les meæmes idées pur la scola y l'ordinamenti di studi, y ch'i se gnuñ dër bun. Purchël à-i incie sëgn podü fa val pice-res reformes, che i é dërt a düc.

Sciöch' i t'à bel cuntë, n' à-i plü de giuna difficulté pur le lingaz d'insegnamenti, che é chilò talian. Mâ les priumes edemes à-i empü stenté a m'ausé, dô ch'i à tan d'agn dagnora insegné pur todësch. Sëgn me sâl dër tan plü bel a insegné pur talian, chësc lingaz che somëia tan nosc ladin. Le plü gian insegnassi pur ladin ai Ladins, mo chëlla ne gnarà bëgn nia adaldé! Nos Ladins sun massa püç y messarun dagnora imparé i lingac de nüsc vijins, todësc y taliagn. Y propi tö, caro amich, és pro chi che se prô cun dütes les forzes de mëte i Ladins de nosta püra mo bella valada in comunicaziun, très plü y plü, cun i vijins, y cun düc i foresti, pur fa conësce les bellezzes dla terra ladina y i dé a sùa picera tera, mo onesta y laboriosa popolaziun conoscënzes nöies, comunicaziuns y laur che portes en pü plü de vadagn y bëgnester. Mo de chësc n' à-i nia bria de te scri; tan gonôt un-se rajoné de chësc: ci ch'an podess fa, pur ti fa en pü plü bella la vita a nüsc compaesagn, che mëss emprüma conësce se instësc, sciöche Ladins, cun sties forzes y virtus, che n'é nia da desprijé — incie magari cun sù deféc, y spo se mëte a contraté y lauré adium coi atri, pur ne resté très sarés jö da döt le monn; y de chësc rajona-run-se čiamò y iö prëi très Chël Bel Di

ch'El m'inspires a fa val de bun pur mia jënt.

Mo veramënter orô-i te scri de val d'ater. Da Nadé t'à-i cunté che al ne me savô emprüma nia bel chilò, dô ch'i fô sté tan d'agn a Vienna y fô ausé a la gran cité. Incie a la Maria, mia neza, i savô-le emprüma tan da stufé chilò; pur ater pur la Maria é-le sigü sté bun ch'ala é rovada demez da Vienna, pur via de chëlla zerta relaziun ch'i t'à cunté. Mo sëgn mët-el man de savëi bel:

Rorëi é na bella picera cité, plü pice-ra, mo plü bella che Trënt, cun jënt dër bella valënta y dër de servije. Incie i studënç me plesc dër incie cun ëi me vëgny dër bun. Mo ci che me plesc a chilò plü che a Vienna é les munts. Al n'é propi munts altes sciöche nosta Marmolata o nosc Boé, mo al é empò de belles munts, plü de 2000 m altes, che dess mostré de bi panorami; spezialmënter vel chësc pur les cimes dl Monte Baldo, che é danter la Val dl'Ec y le Lech de Garda. Al é sëgn dër bel tëmp, nos sun chilò bele in plëna aisciöda; purchël m'é-le gnü l'idea de fa čiamò dan Pasca na picera escursiun, na „Bergpartie” sciöch'i dijun nos, sön iuna de chëstes pizes dl Monte Baldo. Y deache i conësci to amur pur les munts y ch'i un fat deboriada tan de belles salites sö les munts y i crëp de nosta valada, t'inviëi dër bel a gni a me ciafè chilò a Rorëi ai 3 o ai 4 d'aurì (mertesc-mercui) dl'édema dan Pasca. Ai 4 domisdé y ai 5 n' à-i nia scola, y purchël m' à-i punsé de fa — sce le tëmp resta ensciö bel —, na escursiun sö le Monte Baldo. I m' à punsé de pié da chilò demez encèr les 2 dômisdé y ji n toch le prüm dé.

I t'aspeti purchël ai 3 da sëra o a vigne moda pur ai 4 da misdé. Sanbëgn che t'es invié incie a mangé y a dormi. Scri-me can che te vëgnes, ch'i pois ar-

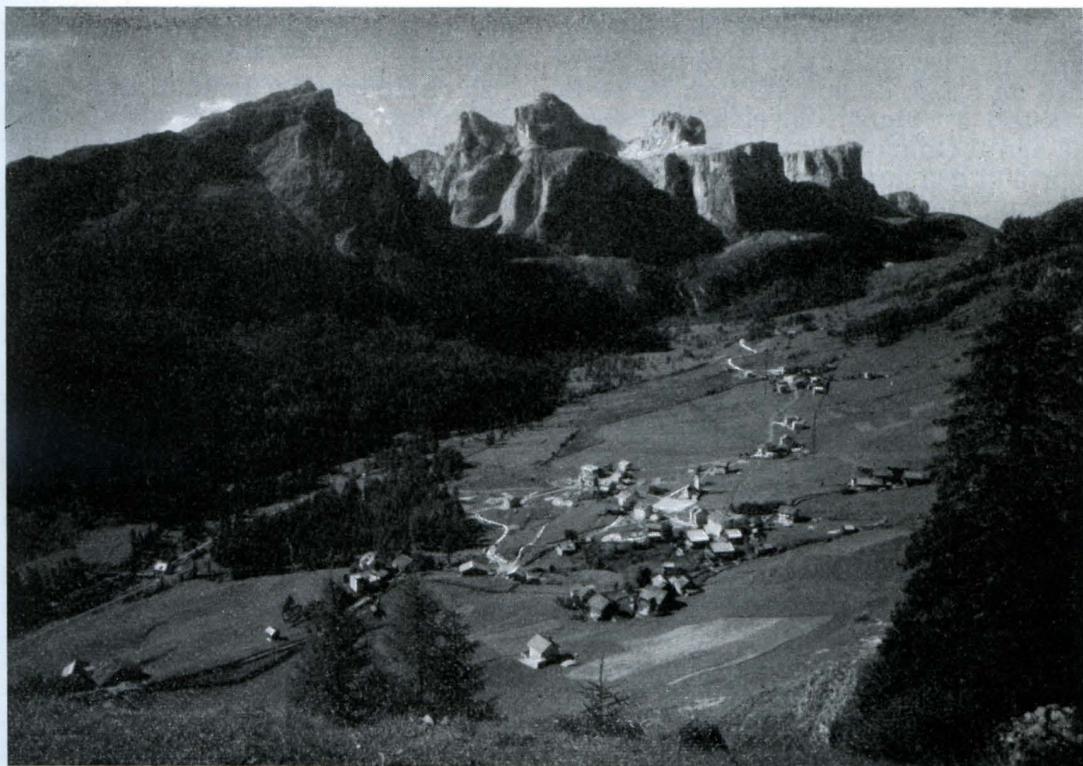

Foto Planinschek

jigné ca. Mo vi de següi, ch'i t'aspeti; i fajarun na bella gita, mà nos dui susc, y arun tämp de rajoné de düt chël che se sta a cör.

Chi plü cordiali saliič — to amich
Tita.”

Chësta lëtra rovâ trëi dis dô, sciöche la posta jê i prüms agn de nosc secolo, al jôn Franz Kostner da Colfosch. Al â 23 agn y ê nia da dî gnuü dai soldas, olà ch'al â servì sù trëi agn cun onur y ê rové al grado de „Zugsführer” di „Kaiserjäger”. Sëgn ê-le in liberté y ne savô čiamò dër či strada dla vita sco-mencé. Mo üina idea i fô gnuüda, dô ch'al ê endô te súa valada natia: Al â odü tan de coses nöies, jënt che stê bëgn, che â de belles čiases y campagnes riches, che fajô de bi laurs da paür, coses artistiches y industrielles: Robes dütes che mančià a sù compaesagn dla Val Badia, tan stlüta jö dal monn.

Y sëgn se punsâ-le: Ne foss-el mo possibel de fa avëi inchie a chisc püri Ladins de nosta valada val de té, al manco val pert de chël ch'al odô pro

i atrí. En püch a la ota, messass-la bëgn ji: Na ota oress-el ester de miùs strades y comunicaziuns; spo messass bëgn la bellëzza de nostes munts y de nüsc crëp condiije ite pur diita la val chi foresti che metô apëna man de se lascé odëi val édemes d'isté a S. Vigile de Marô. Spo messass i Ladins instësc imparé a s'armöre de plü; le talënt n'i man-čiass sigü ne nia.

De chisc sù pensiers, de purvé de fa valch pur le bëgn de sù compaesagn, sc'al ess en iade albü la possibilité, â-l plü iadi rajoné cun sur Tita Alton, che é chël che i a scrit la lëtra, che scumën-cia nosta storia. Tita, o cun l'inom entier Janbatista Alton è laota professor y director dl Ginnasio — encö dijesson: Preside dl Ginnasio-Liceo — a Rorëi. Al ê da Colfosch, enlò nasciü y cher-sciü sö: y, deach'al mostrâ gran talënt, fô-l gnuü mené a studié a Porsenü y plü tert a Trënt. A l'Université d'Innsbruck â-l po studié lingac y fô deventé profes-sor. Al â spo insegné 3 agn a Trënt, spo 7 agn a Praga tla Boemia, che fajô la-

ota pert dla gran Austria, che comanâ incie te nûsc paisc; pur ruvé plü daim-prò da čiasa, êl spo sté bun de se fa trasferi a Vienna, olà ch'al à insegné 16 agn tl Ginnasio di Piaristc. Spo em-pormò i é-la garatada de rovè te nostra Regiun, cun la nomina a Director dl Ginnasio da Rorëi, che porta la data di 8 de novëmber 1899. Ai 25 de chël mëis âl suratut la direzjün dl'Institut y la-prò insegnâ-le incie valgùnes ores a l'e-dema de latin.

Al à sëgn 54 agn, mo al n'à nia familiia. L'ultimo têmp ch'al fô sté a Vienna, âv-el albii cun êl na müta de so fré, d'inom Maria, che à val 20 agn, che i fajô la cöga. Incie a Rorëi fô-la endô jüda cun êl.

Da les vacanzes, cis d'isté, fô Tita Alton dagnora a čiasa, „te so bel Col-fosch“ sciöch'al dijô. Al è inamoré de so paisc, de sua valada y de so lingaz ladin. Al i orô bun a sü compaesagn y i ess gion daidé olà ch'al podô. Scioldi ne n'à-l tröc, ché so paiamënt è pice y valch adorâ-l incie pur sü studi. Empò daidâ-l gonôt fora sua jënt y è dér bun coi püri y cun la jënt vedla. Chi agn ch'al fô Professor a Vienna, âl fat conoscënsa cun valgùgn jögn de sü paisc badioč, che è ailò prô i soldas. A chisc païâ-le gonôt da mangié y da bëire y i enviâ incie te so quartier. Un de chisc fô en bel jon, che è n so parënt y à inom Florian. A čiasa, a Colfosch êl da düc bëgn-udü y stimé pur sua bunté y sües belles manieres. Gian, jô-l d'isté sö pur munt, Puez, Boé, Lech de Crespëna, spezialmënter te chi postč, olà che les stories da zacan metô i Salvans y les Ganes, l'Orco, le Bao y les stries, y avenimënč dla vita di eroi dla valada, sciöche le Gran Bracun. Siur Tita è incie innamoré dla storia y dles legendes ladines, ch'al abinâ adium da jënt védla y cuntâ spo te sü libri, pur le bëgn y la recreaziun de sü compaesagn.

A à la convinziun dla gran valüta che al à pur vigne popolazium la coltivaziun dl lingaz, che é l'espressiun dl caratter y dl'anima dla jënt. Ensciö aratâ-le de podëi fa tröp de bëgn a sü Ladins, pur conservé sües carateristiche y sües virtùs y i mëte incie te na situaziun de comuniché cun dignité y intelligenza

cun les popolaziuns vijines, talianes y todëscs.

In chësc punto s'incuntâ les idees de sior Tita, sciöche sü compaesagn i dijô, cun chëlls dl jòn Franz Kostner ch'i un nominé, y purchël âl fat cun êl conoscënsa y amicizia, sciöbëgn che al è de 30 agn plü jòn. Al n'à incie plü fat degunes atres scoles dô les elementares, mo siur Tita à capì che al se tratâ d'un jon de gran intelligenza y spirito d'iniziativa, che s'interessâ veramënter dl bëgn de sü compaesagn; y è incie entusiasta dla patria ladina. Purchël i âl fat gran plajëi a sior Tita de ji cun chël jon n iade sö le Boé y al Lech de Crespëna, y chësc isté êl fat fora de ji sö la Marmolata. Intant l'à-l invié a l'escursiun sö l Monte Baldo.

T'una cosa, purater, ne se gnô i due amisc ladins nia cis: Siur Tita, che à studiè lingac — todësch, talian, france-se, latin y greco, s'interessâ dér dl lingaz ladin y à publiché incie de plü articoli de chësc lingaz. Spo âl incie scomencé a scri pici libri pur ladin, i prüms libri ladins dla Val Badia, ch'é gnüs stampés dô ch'al fô gnuì fora l'an 1879 da la Stamperia Weger da Porsenù la „Storia de s. Genofefa“ de siur Degàn Matì Declara da la Pli de Marò. I libri ladins dl Prof. Alton fô scriç in poesia y tratâ pur le plü stories vedles y legendes dla valada. Mo pur chëstes scritüres ladines n'à le jon amich nia tröp interesse. En lingaz ch'an po mâ adoré da Corvara fina Peraforada, y che vëgn pur de plü baié prësc te vigne paisc atramënter, aratâ-le che ne valess nia pur la vita pratica y ch'an podess purchël incie l lascé perde. Mo siur Tita la punsâ atramënter, y fô incie sté bun de dé da capi, almanco in pert, söa idea al jòn amich. „Un di maiùs sapiénč dl' antichité insegnâ che nos mes-sun, sc'urun imparé a fa val dërt em-prüma imparé a conësce nos instësc“, dijô l'amich studié. Spo desplicâ-le: Al è vëi y t'as tö rajun che nûsc Ladins mëss entré tröp plü in comunicaziun cun les popolaziuns vijines, che à d'atri lingac, y incie n atra cultura y d'atres üsanzes, mo ai ne dess se de sot ai foresti, sciöche schiavi o fis de na razza plü stleta, sciöche na pert de

nüsc vijins trata realmënter nüsc mituns, che va da dëi a servì, mo i Ladins dess imparé a se presenté ai atri sciöche fis d'un popol pice, mo da respeté, pur sües virtùs, p. es. de profonda religiosité y laboriosité, pur süa storia y inchie pur so lingaz che s'é conservé pur secoli, a dé espresso a l'anima ladina. Mâ sc'i savun da respeté nos instësc, gnarun-se respetés dai vijins, y chisc arà y ciafarà čiamò pli interesse y ligréza d' entré cun nos in comunicaziun. Dér de gran scienziés s'à te chisc ultimi témpos interessé de nosc lingaz y di Ladins, y dess-on spo nos Ladins instësc s'l desmentié o le trascuré?

Franz Kostner capi che cun chisc räjonmènc à siur Tita veramënter rajun, mo ël n'à studié lingac, purchël n' èl nia bun de s'interessé a na te maniera. La lëtra ch'i un odü, fô scrita pur ladin y nosc jòn à fat na zerta fadia a la li. Al n'à mai čiamò scrit pur ladin, mo chësc iade orô-le i fa n plajëi a l'amich professor, y s'â fat la bria de respogne pur ladin, sciobëgn ch'al ne savô nia dér co scri zertes parores. La resposta fô purater ciûta: Al ringraziâ y azetâ dér gion la proposta dla „Bergpartie” söl Monte Baldo. Al comunicâ ch'al aratâ de rovè a Rorëi cun la ferata cér la mesa dles dûes dl 4 d'aurì; denant ne podô-nia dal laùr deméz.

Siur Tita è dér contënt dla resposta ch'al à ciafé ai 2 d'aurì y à bel dit a süa neza, la Maria, d'arjigné ca pur so jòn amich.

Ai 4 d'aurì 1900 è-l n bel dé de priuma asciüda y Franz Kostner é pié ia da doman adora dér da la bona lüna: Al à ligrëza y inchie capacité a ji sön munts y crëp, — al è pô sté finamai söl Himalaia —, al se confortâ d'odëi endô païsc nüis y pli čiamò de podëi sté in compagnia d'en amich, ch' al stimâ pur le miù di Ladins de süa valada, pur intelligenza y bunté.

La ferata rovâ puntualmënter a Rorëi a la 1 y 35, y nosc jòn, che à capi d'ester dér bëgn odü da Siur Tita, aspettâ de l'odëi bele a la staziun. Mo al n'è degügn ailò, no Siur Tita, no la Maria, süa neza. Franz savô purater bëgn la strada v n. dla ciasa dl Director Alton y n'à albü bria de damané degügn.

Mo ci è pa sëgn chësc?! — Dant a la ciasa n. 9 dl Corso Rosmini, olà ch'al abitâ Siur prof. Alton, é-le dui jendarmi che sta sciöche de guardia, y tègn sö valgiunes personnes ch'al pê che ois ji ite te chëlla ciasa. Fô-l sozedü val desgrazia? Y magari n'è-le purchël no Siur Tita, no la Maria a la Staziun? — Che la desgrazia sides tocada propi ad èi? — Cun chësc pensier, cun chësc festide ados, s'à Franz Kostner fat inant y à damané un di dui jendarmi, ci ch'al fô sozedü te chëlla ciasa, olà ch'al è envié da siur Director Alton. „Le quartier dl Director Alton é sëgn saré sö”, respognô le jendarm, „degügn ne po ji ite.” — „Mo, pur amur de Di, ci è-le pa sozedü?” — Siur Director Alton é mì compaesan y mì bun amich!” damanâ Franz cun gran preocupaziun. Mo no un no l'ater di dui jendarmi orô respogne, can ch'ai odô sciöche chél jon ciafâ i édli da ega.

Mo al n'è pur nia tegni in ascusc la vérité ad èl che à bele le spavënt adoss. „Le prof. Alton é mort”, se lascia ad intëne finalmënter iuna dles dûes gardes. Franz é gnu blanch tl miùs. „Mort?!“ — é stada süa unica parora. „Bele inier cér misdé”, osservâ un di presënç, en vijin de ciasa; „mo impormò incö èl gnu sö le terribile malfat; encö da misdé à la sciora dl quartier dlungia čiaré dô y ciafé le professor mort t'en lech de sanch; dlungia è-le, düt in sanch, le cortel de čiasadafüch, cun chél che l'assassin à copé osc amich.” — „Lotri te ciasa a mez le dé y a mesa la cité?” damanâ cun irritazion Franz Kostner. „Na cosa che degügn n'è bugn da capi”, respognô l'ater. „Y spo è siur Director Alton na persona da düc bëgn odüda y dér stimada, na persona de pesc, che n'à chilò a Rorëi mai albü desplajëis cun degügn, na persona conesciüda da düc pur süa bella maniera y bunté. „Y süa neza Maria, süa cöga?” — „Inchie copada!” respognô le vijin; „chësta pèle che l'assassin ais strangoré, čiamò denant che i salté adoss a so berba.” — Sëgn à nosc jòn da Colfosch aldi assà.

Deperpo ch'al s'abinâ très pli jënt curiosa dlungia la ciasa Paquali, olà che la Commissiun dl Tribunale tolô sö les resultanzes y circostanzes dl

dopl fat de sanch, sozedü inier, ne s'la senti Franz Kostner nia plü de sté plü di dailò. Al i è gnü ados n spavënt y n abatimënt, sciöch'al n'à mai purvé te süa jona vita, y deperpo che al s'en tirâ deméz, dijô-l düt desturbé, plü a se instëss che ai atri: „Chësta é la fin dl plü bun om de mia patria ladina! O mi Di, chël bun siur Tita, ne s'ess-el merité na miù mort, sc'al è bele destiné de mori tan jòn?” — Al ne se n'à nia entenü, che en prô de bela presenza, visti col talar fosch, ti čiarâ te so müs spordü coi edli da legrimes.

„Bun jon”, i bai-el sëgn adoss, „Sëis mo n parënt dl püre siur Director Alton? Al n'é inchie sté inier un ch'à da damané dô, un che gnô segü inchie, sciöche os, da süa valada ladina.” — „Parënt y amich, sciobëgn ch'i sun de 30 agn plü jòn; ... mo siur professor Alton m'orô bun, y iö inchie ad él; i ân fat fora de ji chisc dis söl Monte Baldo ... y sëgn?! i sun mefo dér rovë adarlerch cun le zug dla 1.30”, respognô Franz cun les legrimes ai edli. „Mo či é-l pa pur dërt sté? — I sun düt desturbé, al me sa na cosa impossibile; y spo che n té bun scior ais pudü fa na té fin, ne sun-se nianca bun de capi!” — „Mi bun jòn”, dijô sëgn le prô, i tlocoran sö la scialbla, „ala me sa bëgn inchie a me tan grana. I l'à inchie empormò aldida y sun gnü o odëi co ch'ala é stada. Deach' i sun chilò bëgn conesciü y collega dl püre siur Director, sperì che les guardies me lasces ite te čiasa. Mo os, jide instant ailò te chëlla ostaria a palsé da chësta spordüda y da chësc spavënt y aspeté-me ché t'en ciurt tëmp, apëna ch'i à ciafé val notizies, vëgn-i a s'la cunté co che la cosa é sozedüda.”

Cun chëstes parores i toch-el la man al jòn de Val Badia y va cuntra la porta de čiasa Pasquali. Les guardies le conësc y le lasca atira passé. Chësc à nosc jòn čiamò odü, spo é-l jù atira a l'ostaria „Leon d'oro” indicada dal prô. Chësc è le rev. prof. Visintainer, professor de religiun tla medema scola, olà che siur Tita Alton è sté professor y director. Al se gnô bun cun so Director y podô dì che a ln'è nia ma sté so collega y compagn d'insegnamënt, mo

inchie so amich. Siur Tita se gnê cun diuč sù colleghi, vedli y jôgn, sciöbegn ch'al viô ritiré y ne fajô nia gran conferta. Plü gian de diuč â-le in compagnia Don Visintainer, che insegnâ Religiun y â inchie la ciura d'animes di studënç, na cosa che stê dér a cör al bun Director. Sciöche collega y amich, l'à les guardies atira lascé passé ite la porta, mo tl'abitaziun funestada dal malfat ne podô-le inchie él nia entré, ciodi ch'al è la-ite la Commissiun giudiziala. Mâ dai vijins é-le gnü a savëi sciöch'ai à ciafé i dui morç, y d'i prûmes sospéc sö la colpa dl terribile fat.

Nosc jòn n'à albiù bria d'aspeté di. Le Rev. prof. Visintainer, che mostrâ inchie gran commoziun, s'é senté dlungia él y a metü man a i rajonë da amich: „I n'à inčiö nia podü odëi i dui morç; le quartier è saré sö pur la commissiun che arà da laur fina insnöt. Spo empor-mò podarâ-i gni metüs sö pur la sepoltüra. Chësta sarà dô-doman: i parénç é gnüs avisés. La familia che abitâ dlungia sior Dir. Alton m'à cunté insciö: Bele in sëra s'â-i intenü che i dui Alton ne fô nia a čiasa y aratâ ch'ai foss jüs invalgò; mo inchie encö dannisdé n'i aldîn nia, mâ i dui canarins scraiâ, sciöche ai ess fan. Sëgn â-i avertì la patrona de čiasa, la siora Pasquali. A chësta i savô-le de morvöia che i dui Alton s'en foss jüs zénza di nia ad ella, y deache ella à la tlé dl quartier y è cun i dui Alton in relaziun dér amichevole, â-la daurit sö la porta y é jüda ite a odëi, sce al n'ê mine valch che falâ.

Pensés-se či spordüda che ala s'à ciafé! Te stangode de čiasadafüch ê-le ia pur funz le cadavere dla jôna Maria, cun na péza da mans ciolada encér le col y diuč i sëgns ch'ala fô gnüda stranguorada; — tla stanza dl professor, che è daverta, vëigh-la l'ater cadaver: chël de siur director, nosc bun amich. t'en lech de sanch. Cun en scrai se n'é-la jüda fora en porte a cherdé jënt in aiüt. Atira é-l gnü avertì le dotur plü vijin y la polizia y chi à fat les prûmes constataziuns, denant ch'al gniss la commissiun dl Tribunal: I dui püri Alton è bele gnüs copés dan zirca 24 ores. La cöga à mefo dér taié sö la

čier pur arjigné la marëna a so berba, che s'en jé dal Ginnasio deméz a les 11; y è pur fa füch. Mo le füch n'è nia plü gnü fat, y düt le laur é gnü in chël momënt taié ia. An vëiga che propi a chëll' ora, dan les 11, é-l sté l'assassin che i é salté adoss y l'à strangorada. Chësc à-l fat tan snel y a na té maniera, che la püra müta n'à nianca pordejü a tra n scrai. An oress di che chël lotrun foss sté bëgn dl' ert, čiodi che inčie l'atra súa vitima à-l copé cun valgügn colpi de cortel, zënza che le püre Director ess podü se paré o cherdé aiüt. D'atra pert mëss-el ester sté en delinquënt de morvöia, čiodi ch'al é zënza ermes: infatti la püra müta à-l strangoré cun les mans, magari cun la peza da mans, che al à ciafé te čiasadafüch, y le Director à-l assassiné col cortel da taié só la čier; purchël n'à-l él instéss albii degünes ermes. An podess miné ch'al ne foss nia gnü te chëlla čiasi, pur fa či ch'al à fat, y ch'ala i foss t'en iade saltada tl cié de comëte le disaster. Degügn n'à aldi nia. De morvöia é-l inčie ch'al s'à infidé de gni a mez le dé y t'un post sciöche chilò, a mesa la cité; al é segü gnü odüi a chëllès ores. Al paress impò ch'al ne foss nia sté cis pensé. Al pê ch'al n'ais nianca arobé: Le püre Director à so taquin, cun cotan de val la-ite, súa ora d'or cun súa bella morona y siies variëtes de valüta ti dëiç.

„Spo ess-el cometü le fat blot mâ pur senn o pur vendëtta?” — damanâ sëgn Franz Kostner, dô ch'al à aldi la descrizion dla terribila realté. „Chël pê-l veramënter”, respognô le prô. — „Mo che mai podô avëi n té senn cuntra le prof. Alton, che è la plü bona persona che iö ais mai conesciü?” — damanâ le jôn. — „Següi”, confermâ Don Visintainer, „nosc amich trucidé fô esemplare pur cortesia y bunté cun düc. Al è čiamò sté piuch tëmp chilò da nos, mo düc i orô bun y le stimâ, sü colleghi, i studënç, les autorités y düc chi che le conesciô. Čiamò inier à-l dit a me che chilò a Rorëi n'à-le čiamò mai albii le plü pice desplajëi cun degügn.

Purchël n'é l'assassin segü niá sté un da chilò. Mo denant che gni chilò da nos, savarëise ch'al é sté cotan d'agn a

Vienna — fina chëst ultimo alton. Ailò, sa chi de čiasi da cunté, che súa püra neza à albii na relaziun amorosa cun en jôn de súa eté, en dependënt de na Ditta, che n'à purater degüina posiziun stabila. So berba n'à di a la lungia salpi nia dla cosa, mo can ch'al é gnii a l savëi, s'à-le metü de cuntra y in ultima, pur orienté inčie di genitori dla müta, i à-le proibi la relaziun. Ella n'orô nia cis lascé, mo pur fortuna à-l spo ciafé, nosc püre amich, le trasferimënt chilò a Rorëi. Al pê che chël jôn inamoré ais mantegnì inant la relaziun cun lëtres y cartolines, in maniera che inčie le berba dla müta se n'à entenü y i à comané, cun n più de severité, de fa seriamënter na fin cun chëlla storia. Chësc fô sté ai prüms de merz, zirca dan da n mëis, y sön chësc à spo la Maria scrit a so conoscënt da Vienna na lëtra racomandada, pur i di ch'al ne dô plü se fa degügn pensiers ad ella, nia plü i scri y segü nia gni a la ciafé, sciöch'al parô ch'al ess albii l'intenziun de fa. Chësta lëtra, ch'ala i à lascé odëi a la patrona de čiasi, fô gnüda imposta da ai 20 dl mëis passé. Che sa sce chël tale i à albii scrit de súa intenziun de gni a Rorëi ai prüms d'auri? — Chël zertamënter à na gauja d'ester dessené cun entrami dui. Sön él tom-el purchël le prüm sospet. Ai à ciafé atira na cartolina da visita con so inom y súa missiun pro le patiuc dla püra assassinada y à bele telegrafé a la polizia a Vienna, ch'al vëgnes atira cheri só y aresté.

A Franz Kostner i savô-la apëna da crëie che n jôn, inčie dër inamoré, foss gnü da Vienna adarlerch, apostà pur se vendiché cuntra na müta, che i à probabilmënter desdit bele a Vienna, y pur se vendiché a na té moda. Ailò oress-on di ch'al ne foss nia sté dër sciche; y a gni a na té ora, che düc messâ l'odëi! Al i savô na cosa nia da capì. — „Y dl düt nia da capì me sa-le inčie”, osservâ-le cun tristëzza, „che na té bona persona, sciöch'al fô siur prof. Alton, à podü avëi na mort tan burta y crûdia. Ne sun-se nia düc tles mans de Chel Bel Di, y sot a súa proteziun, cis i bugn che ne fesc nia ater che dl bëgn?” — „Mi bun jôn”, dijô sëgn le prô, „Chel

Bel Dì à cun vignun de nos, y spezialmënter cun les personnes ad Èl fedèles, so deségn d'amur; mo nos ne sun pur la plü nia bugn de le capi. Nia deban disc la S. Scritüra che i pensiers de Di n'é nia nüsc pensiers. Chèl Bel Dì la pénisa tonot düt atramënter che nos. Y Èl ô i dé a sù fedeli en paiamënt infinitamënter plü gran che nos pudun s'enimaginé. Al Patriarca Abramo à-l emportetü sua benediscium y sua proteziun, — mo pur paiamënt de sua fedelté valch d'infinitamënter plü gran; al i à empormetü: „**Iò instéss** sarà to paiamënt, gran sura vigni messüra!” chësc orô di: le Parëisc, la visiun, l'amur y le godimënt de Di instéss; che é le Bëgn che contëgn düc i bëgns y dà na felizité grana zénza fin che diura dagnora. De front a chësta n'é les crusc y i mais de chësc monn n bel nia. Y chësc premio i dà Chel Bel Dì següi inchie, y magari i l'à-l bele dé a nosc amich y a sua neza. Ai é stés entrami dui de bones personnes, de timur de Di y caritatevoles cun düc, che fajò vigni dé so dovere y opere de bunté. Ciamò inier, a manco de n'ora dan sua tragica mort, à le bun Director stabili cun me la Cufesciun y Comunium pasquale de niisc studënç, deach'al s'interessâ inchie dér de düta la educaziun morale y religiosa di jögn; y l'ultimo laur che la püra Maria à fàt, denant che tomé tles mans dl'assassin, fô sté de ji a daidé cheri na picera müta d'en vijin, che fô jüda pordüda.

Sc'an considera chësc, n'é stada la mort crüdia di dui Alton nia tan burta: ai podô se presenté a Chèl Bel Dì cunna bella opera de carité; y purchël gni tuç sö cun bunté da la infinita Carité de Di; y chësc é či che importa. Cun chësc podëise consolé i parënç y amisc di dui copés. Chèl Bel Dì i à següi tuç sö bëgn. — „Ci che me cuntéis dles ultimes ores di dui, me fesc veramënter plajëi y iö l cuntarà gian a chi da čiasa”, dijò sëgn nosc jòn. Inč'iö ne dubitëi nia che i dui sides jiis bun la-ia. — Mo purci messâ-i avëi na mort tan crüdia, propi ëi che n'à mai fat mal a degügn?”

„Mi bun amich”, respognô le prô — „Chësc monn é mefo na val de legrimes

— y chësc pur colpa dl pičié original y de düc i pičié dla jënt. Gesù Cristo é gnu a se delibré dal pičié y da l'infer. Mo delibré s'à-le cun sua Passiun y Mort. Y le Pere in Cil ô che inchie nos tulunse pert a val moda a la Passiun dl Signur, so Fi; purchël mën-el dolurs y crusc, y gonot i maius a les personnes plü bones; čiodì ch'Èl ô che ales somëies de plü a l'agine de so Fi Gesù, che à sofri i plü gragn tormënc y dolurs y la mort tan crüdia sö la crusc.

Purater tira Chèl Bel Dì dai patimënc di bugn, spezialmënter sce ai méss mori, de gragn frič de bëgn, sciöch'Èl à trat da la Passiun y Mort de Gesù la Redenziun de diuta l'umanité; y da la Passiun di Martiri la conversiun dl monn pagan! Tla storia di Apostoli vëgn-el cunté le martirio dl prüm Martire a Gerusalemme, san Stefo: Ailò vëgn-el cunté che un di Ebrei presënc a la lapidaziun è le jòn Saul da Tarso. Y èl enstéss conta plü tert te na sua lëtra ch'al fô sté inč'él entenü a fa mori le prüm Martire cristian. Mo i savun ch'ala n'à duré di che chèl jòn Saul, che odià y perseghitá i cristiani, é gnu toché mirabilmënter da la grazia de Di, s'é convertì y é deventé le gran Apostolo s. Paul. Chësta conversiun é següi stada n frut dl martirio y dla mort de s. Stefo. Iò sa n cajo de na müta de buña familia, che è tomada, zénza sua colpa, te de ries mans. So pere y sua uma pitâ y priâ vigne dé pur la fia, che è tan al prigo; so bun pere à fat de düt, pur fa lëdia la müta, mo al parô che nia ne jovess; te so gran fistide y amur offri-le inchie sua vita pur la liberaziun dla fia. — Na sëra, dô n dé su de indisposiziun, é-le tomé t'en iade mort ia pur stiua: cun spavënt y dolur terribile dla familia. — Mo le dé dô rovâ-le a čiasa la müta che i fô tan stada a cör. Següi à inchie la mort crüdia de nosc püre amich y de sua neza sua importanza ti desëgns dla divina Providenza; pur otegni grazies a personnes che à dér de bojëgn; magari a valgûgn di sù o zénza a valgûgn d'osta valada ladina che stô a cör a nosc bun amich in maniera staordinaria”.

Le jòn à ascuté sö cun attenziun y interesse l'insegnamënt dl prô y a la

Foto Planinschek

fin â-le i édli plëgns de legrimes. — „Dér bel dilan d'ostes spiegaziuns!” dijô-le; „I eis rajun, an mëss n té iade punse plü inant! Orun speré che Chël Bel Dî dais ia n l'ater monn le premio che i dui s'à meritè cun süa bona vita y ch'al fejes servi inchie la mort dles dëus personnes inozéntes a fin de bëgn”. — Sior prof. Visintainer ess gian čiamò rajoné valch cun chël jòn compaesans y amich de so bun collega mort tragica-ménter; mo un dla polizia gnê a damané d'ël, ch'al ê cherdé atira da la Commissiun tl'abitaziun di dui copes. Pur chël à-l čiamò racomané al jòn de Val Badia de prié pur i dui morç, l'à prié de i saludé la picera patria ladina, tan amada dal bun siur Director y l'à salué cun cordialité.

Franz Kostner foss sté gian a la sepolitura dles dëus vitimes, mo le pensier dl terribile fat de sanch ch'ê sozedù inier chilò y che â costé la vita a döes personnes ad él amiches, le tirâ demez da chël post. Čiamò in chëlla sëra à-l

tut le prüm zug ch'al à ciafé y se n'é jü fina a Balsan, y l'ater dé a čiasa. La terribile novité fô a Colfosch bele coneisciuda y la jënt ne rajonâ de nia d'ater. Franz cuntâ les circostanzes particolares ch'al à aldi söl dopl fat de sanch y purvâ de consolé i familiari di dui morç coi bi pensiers che él à aldi dal rev. prof. Visintainer.

Trëi di priums parënč é jüs a Rorëi a la sepolitura. Chësta é stada ai 6 d'aurì cun la partecipaziun de na folla de jënt, staordinariaménter grana, čiodì che la tragica mort dl Director Alton y de süa neza à fat profonda impresciun sön diüta la popolaziun dla cité. A la sepolitura à tut pert dütés les autorités, düc i professori dl Ginnasio y di atri Istituč, cun i studenč, rappresentanzes dles atres scoles, y amisc y conoscenč dl prof. Alton, che fô gnüs a savëi de süa mort. N gran numero de proi dl cle-ro secolare y regolare jê dant a les dëus bares, che è informides cun ciüf y gher-landes.

Dant a la dopla fossa à spo le rev. prof. Visintainer, collega y amich dl püre siur Tita, fat na picera pordica da mort, pur les diues vitimes dl terribile malfat. — „An oress di”, scumenciat le, „che la potënza dl mal foss instess gönüda fora dl’ infer, pur armé la man omicida, che i à tut la vita a diues personnes che ne fajô ater che dl bëgn, che s’è tut a nos tl plü bel de siues forzes y ativités en om de gran valüta, che laurâ cun intelligenza y bunté pur l’istruziun y l’educaziun dla gioventù, en insegnant y superiore che fajô dl gran bëgn ai studenç y a l’Istitut che fô sot sua direziun”. Al recordâ spo les gran capazitès dl prof. Alton, tla sciëenza di lingac, tl’insegnamënt, tla direziun dl’Istitut, y sua profonda religiosité. En gran dan fo-l sté pur diüc, ch’al à podü resté ma püc mëisc te chësc post, che la plëna fiducia dla superiore Autorité i à affidé. Le prof. Visintainer à spo inchie recordé l’amur particolare dl prof. Alton pur i Ladins y pur le lingaz ladin. Dan da düt à le perdicadù dé espressiun a l’incherscemuñ y dolur dl’Istitut, de sü professori y studenç, pur avëi pordü, dô tan püch tämp, en superiore, bun sciöche en pere, en collega che è dagnora bel valënt, sciöbegn ch’al ne fajô nia tröpes parores, che ne fajô mai sinti coi colleghi sua autorité, mo i tratâ sciöche compagns y fredësc, y savô inchie da capì y respeté les opiniuns di atri: Professor y Director, che fô da diüc nia ma respeté mo incie amè: — „Sua memoria sarà in benedisciun, y dagnora gnarrà inchie recordada”, continuâ le perdicadù, „sua tragica mort y chëlla de sua bona neza, che à tan impressioné diuta la popolaziun; y nia deban! Či spavënt: odëi t’en iade la mort dant ai edli pur na jôna de 25 agn, y inchie pur nosc bun amich, che è čiamò tl plëgn de siues forzes y à segü tröc bi proponimënc pur sua vita futura, pur la scola, pur la sciëenza, pur sua cara valada ladina! L’assassin ne po avëi ater che nosta esecriaziun pur sü malfač.

Mo, sc’i pënsi ai ultimi momënç de nosc püre amich, che à spenü diuta sua vita pur fa dl bëgn ai atri, che n’è segü mai auguré degügn val d’ater che le

bëgn, y che à n bun cœur cristian, spo me pêl de messëi me pensé che al n’è segü nia mort zënza pordoné a so assas, in che è infinitamënter plü desgrazié che él. Y, sce ch’el desgrazié gnara prësc consegné, sciöch’i orun speré, a la giustizia umana, y messarà paie cun sua vita les diues vites inozéntes, ch’al à desdrüt, y arà inchie él la mort dant ai edli, orun-se speré che le pordon y la mort de siues vitimes inozéntes veles a i otegnì la misericordia de Di y la grazia dla conversiun finala.” — La bella commemoraziun finì con affermaziun dla speranza cristiana: „Túa tragica mort y chëlla de tua neza n’è nia la fin d’osta vita, mo m’è le cambiamënt de chësta vita terrena, cürta y tribulada, cun n’atra vita, che sarà d’eterna ligrëza! Viéde conténç y beati y recordés-se de nos, sciöche nos se recordarun dagnora d’os!”

II.

Intant fôl béle gnuí arresté a Viena ch’el jôn che à albù pur valgiún mëisc la relaziun amorosa cun la Maria Alton, can ch’ala fô cun so berba a Viena. Al s’è atira lascé ite ch’al l’â conesciuda y ch’al à conescii le professor, so berba; mo al dijô che al à lascé chëlla relaziun can che i Alton se n’è jüs demez da Viena. Mo de ci che è sozedü coi dui a Rorëi, dijô-l, ch’al ne savô él nia. La polizia n’orò nia dër i crëie, deach’al à mantegnì la corespondenza cun la Maria Alton, inchie can ch’ala fô bele a Rorëi. Mo le jôn mantegnì la sua, ch’al ne savô nia dl fat de sanch, sozedü a Rorëi chi dis; y les destemonianzes de sü compagns de laur y de sü patrunz y vijins de čiasa è concordes ch’al ne fô chësc ultimo tämp mai jü demez da Viena y ch’al fô ste ai 3 d’auri diut le dé pro le laur. Mo empormò can che la polizia da Rorëi à comuniché a Vienna, ch’al n’è gnuí arresté n’ater, che è oramai segü l’omicida, è ch’el jôn da Vienna gnuí lascé lëde.

Chësc ater è -al despléc de messëi le di — en ladin, finamai parënt dl püre prof. Alton, da él bëgn conesciù y inchie benefiché: Al se trata de ch’el bel jôn d’nom Florian, ch’i un bele nominé

pro chi che à fat la conoscenza dl prof. Alton, can ch'al è a Viena. Dùc i jôgn ladins che fô stés pro i soldas a Vienna y à fat ailò conoscenza col prof. Alton, è gniis cherdés da la polizia y damanés fora. A Rorëi n'à siur Tita mai albü desplajéis cun degüign, y purchël à la polizia araté ch'al messâ ester sté a Vienna, ola che siur prof. Alton fô ste 20 agn denant che rovè a Rorëi. Y deach' al fajô tröpa conferta coi jogn badiç che fô a Vienna pro i soldas, s'an punsé de damané fora chi. Y chësta é stada la strada bona.

Chisc savô da dì, che cun un d'ëi à sior Tita albü da scampì; cun chël Florian ch'i un dit, ciodi ch'al i à tut en iade 130 rainesc (zirca 300.000 lires a nosta valüta) — fora dla scrivania. Can che siur Ttia è gniis sura de chësc, se n'à-l albü da spavént a mal, che en so compaesan y parént à aprofité de sua ospitalité pur i arobé i scioldi, sciobëgn ch'al i n'à inchie plü iadi impresté. Al i à purchël dé na bruntorada al lere y à dit plü iadi che chi scioldi orô-l avëi zeruch. Mo empò ne l'à-l nia denunzié. — Do n pér de mëisc à Florian N. albü rovè de fa le soldà, y ess albü debojëgn d'en post da loré; le plü gian foss-el sté tla Val Badia. Y pur avëi na racoman-daziun, à-l albü le coragio de ji endô da chël „bun sior Tita”; mo chësc iade s'à-l falé: „Ci te vëgn-el in mënt”, i à-l respognü, „jö messass te racomané a n patrun, can ch'i sa y à instéss fat l'esperienza che t'aprofitéies dl' ospitalité de tû parënç pur arobé? — Mi bun jôn, de fa na té racomanaziun n'ess-i nia la cosciënça!” — Le jôn se n'ê jü, mortal-mënter offendü, soz y cun burta maniera, scebëgn che sior Tita à perfetamënter rajun. Mo al à inchie fat a savëi in Val Badia sciöche chël jôn i l'à fata. Chësc savô sù compagns da cunté y inchie che Florian i à scrit al prof. Alton lëtres minacioses, cun espresciuns sciöche chëstes: „Guai sc'i cuntéis čiamò valch de chi 130 rainesc! — Iö se lasciarà na recordanza!” L'ultima de chëstes lëtres fô de püc mëisc dan le dopl fat de sanch.

Florian à ciafé laur a Balsan, pro i Morins Rössler. Chilò, pur chëstes notizies dades da sù compagns, é-l gniü

fermé da la polizia. Al i é atira gniü damané, olà ch'al fô sté ai 3 d'auri dämnisdé. „A čiasa”, à-l respognü, pur n affare dl'erpejun de mi pere.” — Mota Val Badia ne l'à degügn odü. Spo à-l messé lascé odëi sua čiamena. Ailò é-l gniü ciafé na čiamëja y braia y d'atter patiùc da sanch, ch'al à saré ia t'en cufer. Dles maçies de sanch, piceres y inchie granes n'è-l sté bun de dé degüna spiegazion veritoria. A Rorëi fô-l gniü damané dô, atira do la scoperta dl mal-fat, d'en jòn che fô gniü odü te čiasa Pasquali chël dämnisdé y ch'à inchie damané di dui Alton. An è gniis sura che chësc, dô la descrizion de sua persona y de so vestimënt, è chël medemo che fô sté odü chël dämnisdé al Ginnasio y à damané dl prof. Alton al prof. Visintainer y a n studént. Can ch'al fô spo gniü comuniché da Balsan la descrizion y inchie l'inom de Florian N. à-n tosc capi che al è propi chël medemo jòn, che fô gniü odü a Rorëi, al Ginnasio y a čiasa Pasquali le 3 d'auri.

Pur fa la cosa čiamò plü següda, s'é-l présenté a l'Autorité en jòn da Rorëi de cognom Gerosa, che fô sté cun Florian pro i soldas. Chësc dijô ch'al à incunté Florian N. cér les 8 dl 3 d'auri, ch'al gnô da la Staziun pur Corso Rosmini cuntra la cité. Al l'à atira conesciü y saludé y damané či ch'al gnê a fa a Rorëi; l'ater à respognü ch'al gnê a ciafé de sù parënç. Chësc fô vëi: i Alton fô realmënter sù parënç. Mo pur ci fin ch'al jê a i ciafé, chël n'à Gerosa nia damané. Sëgn, ai 9 d'auri, è gniü Florian metü te porjun al Tribunal da Balsan, y la sëra dl dé dô é-l gniü condüt te porjun dl Tribunal da Rorëi.

Súa colpa è da odëi, y chël čiamò de plü can che diversces atres personnes testemoniâ ch'ai l'à odü ai 3 d'auri domisdé, can ch'al gnê zeruch a Balsan, cun le guant da sanch y na ferida a n déit. Mo le desgrazié negâ vigné colpa.

— Ai 31 de merz à-l damané da so patrun en per de dis liberi, pur ji a čiasa, pur affari de familia; y ti priüm dô ch'al fô gniü fermé da la polizia, à-l inchie a chësta cunté ch'al fô sté chi dis a čiasa. Mo spo à-l messé se lascé ite, ch'al ne fô ai 31 de merz nia jü in Val Badia, mo a Vienna; ch'al fô sté ailò le 1. d'auri,

à passé en dé y na nöt in compagnies y uvertümenc y ch'al s'en fô ju le dé dô ai 2, y rové a Balsan ai 3 da doman. Da Balsan demez, cunta-le ch'al fô jü cun la ferata a Maran; mo mai a Rorei, cne in chëlla cité ne rô-le, sciöch'al tegni pro d'affermé, cuntra la testimonianza de so compagn Gerosa, in sua vita ma sté. Mo dutes les personnes ch'al dijô d'avëi odü a Maran, dijô de no, y ti postc olà ch'al dijô d'ester sté, ne r'à degügn odü.

Le iade a Vienna à la polizia ciafé fora che Florin à veramënter fat, mo degügn n'i cherdo ch'al ess rat en iade tan lurch y tan cier, mä pur passé en dé y na nöt a se divertì; che de chi divertumenc y de chëlles compagnies n'à le incie assà a Balsan. La polizia aratâ de següi che chël iade a Vienna de Florian N. foss in val relaziun col dopl fat de sanch, ch'al foss magari jü a Viena, ciodi ch'al aratâ che sua vitima predestinada, le püre prof. Alton, foss čiamò ailò. Al i è incie gnü sequestré en „Notes”, cun l'anotazun: „Johann Alton - Gimnasialdirektor - Rovereto”. La polizia cherdô che chësta missciun La polizia cherdô che chësta missciun de sua vitima i foss gnüda dada da valgiùn a Vienna. Mo Florian mantegni sua affermaziun, ch'al fô jü a Vienna unicamënter pur se divertì, y ch'al ne fô gnanca rovè tl quartier che fô sté dl prof. Alton. Y incie chësc particolare dla permanenza de n dé y na nöt a Vienna de Florian N. é gnü confermé da la inchiesta dla polizia, sciöche diut le rest ch'al cuntâ.

Al fô veramënter sté un dé y na nöt a se divertì y degiñ n'ê rovés chël dé a damané dô le prof. Alton te chël quartier olà ch'al à abité. Al è resulté vëi, ch'al à lascé Vienna ai 2 de merz da doman. Mo ch'al foss rovè ai 3 da doman a Balsan, gnü jö da la ferata y spo jü a Maran, y gnü fora na baujia. Evidente-mënter n'êl a Balsan nia gnü jö dla ferata mo al è jü inant fina a Rorëi, olà ch'al fô rovè a les 8.30 da doman, y à spo encunté so compagn Gerosa che l'à conesciù y saludé.

Florian tigni pro a di de nò, mo al capi sëgn instëss, che l'Autorité à dütés les proves de sua colpa y ch'al n'i jovâ

plü nia de menti cuntra l'evidënça. Pur-chël s'à-l punsé fora n ater mitel pur i sciampé — a la mort. Ciodi, ch'al à bëgn capi che ci ch'al à da temëi, è la pëna de mort. A n so compagn de porjun à-l confidé che, sc'al ess ma ciafé porjun a vita, foss-el sté dér contënt. Pur i sciampé a la mort, i é-la sëgn to-mada ite de s'astilé mat. Deach'al fô sté in servizio al manicomio de Hall, y ch'al à nia piücia intelligëenza, à-l sal-pü de fa tan bëgn la finta d'ester mat, che l'autorité Giudiziaria da Rorëi l'à ortié, pur osservaziun al manicomio de Pergine. Ailò é-l gnuvijitè dai spezialisti de psichiatria sön sües capazi-tés mentales. Mo chisc à prësc capi, ch'al fajô ma finta d'ester mat, — y à declaré ch'al n'i falâ nia. Magari, sc'al se foss presenté a chëlles vijites zënsa chëlla finziun, cun sües carateristiche naturales, che ne fô nia prives de anormalité y desturbâ següi sua liberté de cosciëenza, foss la resposta stada manco rigorosa. Mo inscio resultâ sua colpa mä čiamò agravada.

Cundüt endô zeruch te porjun a Rorëi, à-l lascé de s'astilé mat, dô ch'al à odü, ch'al ne i à jové nia, y à porvè de se salvé a n atra maniera. Al fô prësc dui mëisc te porjun, y à ciafé nu te chi porti; y sëgn s'à-l studié fora la possibi-lité de sciampé, sc'al foss sté bun d'abiné ia a na guardia zertes tlés. Chësta guardia à la stanza nia da lunc da sua porjun, y pur en büsc tl miir che fô stlüüt malamënter y se lasciâ nia ert dauri, podô Florian se trà ite te chëlla stanza. — Ailò à-l, la nöt dal 4ai 5 de jügn, tenté la fortuna. De tant che l'om de guardia fô jü a fa le solito giro dles porjuns, s'è Florian slaiché ite te sua stanza. Sön mësa à-le atira odü les tlés dles portes, che la guardia s'à desmen-tié de se té; cun chëstes à-l daurit les portes y à saré da ite la guardia. Mo chësta se n'à entenü atira y à dé l'alarm, y l'arestant é gnü pié, deperpo che al è tl laur de scavalché le miir dla porjun. Sce chël om de guardia ne n'ess nia desmentié sön mëesa les tlés, mo s'les ess tutes cun él, sciöch'al à l'usanza, y Florian savô, ess-el oriù l'aspeté ailò te sua stanza, y can ch'al gnô zeruch, i salté ite a tradimënt y le copé; spo se té les

tlés y s'en sciampé. Mo la divina provi-dénza l'à menada atraménter: La guadia dô avëi salva la vita, y Florian à spanü sanch assà, la mesüra è colma!

Mo chël desgrazié ne s'à čiamò nia dé sot. Al tegnì pro a neghé sua colpa y sperà très čiamò de ciafé na ocajiun pur sciampé. Empormò ai 28 de messé (Juli) dô ch'al i fô gnuì lit dant „l'atto d'accusa”, à-le confessé ite, ch'al fô ste él a copé le prof. Alton. Mo chësta confessiun s'à-l studié fora a na maniera che i fesc onur a sua intelligënza; sc'al foss sté bun de mantegni y ess albü n bun avocat defensur, essel albü salvà la vita y sl'ess cavada cun valgûgn agn de porjun; mo, sciöch'i un bele dit, la mesüra è plëna; ala è plëna nia mâ pur la divina Giustizia, mo inčie pur la divina Misericordia!

La prüma confessiun de Florian N. è chësta: „Iö su à copé i dui Alton y degûgn atri n'à albü pert te chël malfat. La cosa sta inscio: I à bele da di albü l'intenziun de ji endô n iade a Vienna, olà ch'i fô sté a fa le soldà, pur me diverti en dé o l'ater. I sun rovè a Vienna al 1. d'aurì da doman, i sun resté ailò chël dé y la nöt. Olà ch'al fô sté l'abitaziun dl prof. Alton, ne sun-se nia rovè, ciodi che ad él ne pensâ-i nianca nia. A 2 danmisdé m'en sun-se endô jü da Vienna demez, pur gni zeruch a Balsan da mi patrun. Mo a Franzensfeste à-i endiüné na jona che è söl iade da ji a Padova, y deach'ala fô dér valënta, me sun-si offri de l'accompagné fina a Rorëi. Chësc fajo-i purchël che al me fô gnuì söl iade da Vienna fina Franzensfeste plö ctes le pensier de ji a ciafé i Alton y de péri siur professer de speté čamò n püch pur la restituziun de chi 130 rainesc.

A Rorëi sun-se spo gnuì jó da la ferata y sun jü a damané dô le prof. Alton. Da n prô y da n studént à-i aldì ch'al fô čiamò in direziun fina cér les 11. I à inčie aldì olà ch'al à l'abitaziun y m'à pensé de ji a le ciafé ailò. Denant che rajoné cun él, ess-i orii odëi sua cöga, pur savëi sce so berba à la bona o la ria lüna: Sc'al à la ria, ne l'ess-i gnanca aspeté y m'en foss atira endô jü. Dô ch'i fô giré n'ora o valch fora pur cité — ailò ch'i à inčie encunté Aleardo Ge-

rosa, mi compagn dai soldas, a chël ch'i à inčie dit ch'i fô gnuì a Rorëi a ciafé mi parënc, ch'ê i dui Alton. y dô ch'i à boiù valgûgn cherç de bun vin, sun-si jü a ciafé i Alton. Al fô encér les 10.30 y tl quartier fô-l ma la Maria Alton, che arjignâ da fa da marëna. Can ch'i l'à damanda de so berba, à-la atira metü man de bruntoré pur chi 130 rainesc ch'al ne ciafâ mai zeruch; iö purvâ de me scusé y dijô, ch'i è propi purchël gnuì a le ciafé. Mo ella trés plü y plü soza, me dijô lere y loter y d'atri bur inoms, fina ch'al m'é salté n té sënn, ch'i ne sun nia plü ste bun de me gorné: i l'à tuta tl col y l'à strangorada.

Ailò te chël ch'i la tegnì čiamò impé, capitëi-el so berba. „Chilò ô-l ester le revolver”, à-i aldì, ch'al à dit. Iö savô da Vienna infora ch'al à dagnora n revolver ciarié taché sö dlungia so let. Pur salvé mia vita, à-i atira lascé tomé la müta ia pur funz; pur avëi inčiò n'erma, m'à-i tut le cortel ch'ê sön mësa de čiasadafüich y i sun salté ite al professor; tl gran sënn i à-i atira mené n colp de cortel tl col y l'à mazé ia pur funz. Al po ester ch'i à-i čiamò dé plü iadi col cortel. Can ch'i odô n lech de sanch ia pur čiamena y i dui morç, à-i bëgn capì le mal ch'i à fat. Purnant ch'i m'à odü següi, m'en sun-se sciampé da chëlla čiasi y da chëlla cité y m'en sun jü da mi patron a Balsan.”

Chësta è la confessiun fata al Giudice. Chësc i à osservé che Florian instess à confidé a valgûgn sü compagns de perjun, ch'al à albü denant l'intenziun de copé i dui y finamai inčie ch'al ne fô nia sté su, mo ch'al à inčie albü val compagns cun él a combiné le fat de sanch cuntra i Alton. Mo sëgn, dô ch'al à fat la confessiun ch'i un aldì, la mantegni-le ferma, che la verité è chëlla y degiuna atra, y che a sua compagns i à-le cunté i faç a plü modes, mâ pur contenté la generale curiosité. Inčie a dütés les osservaziuns dl Giudice mantegni-le sua confessiun, ch'al n'à mai albü l'intenziun d'i fa dl mal ai Alton y che le fat de sanch i è sozedü unicamënter ciodi ch'al s'à lascé straporté dal sënn dô les parores offensives dla Maria Alton y can ch'al s'odô manacé de mort pur le revolver dl professor.

L'acusé à zénz'ater de bones gaujes pur sostegni la verité de sua confessiun: A Vienna ne fôl nia gnu odù tl quartier che fô sté dl prof. Alton; a so compagn Gerosa âl veraménter dit ch'al fô gnu a Rorëi a fa na vijita a sù parénç; spo fôl jù a mez le dé; spo, sc'al ess aenant albù l'intenziun de le copé, i ess-el segù incie tut i scioldi, mo al ne â tut nia! Dan de düt fôl spo vœi che Florian N. â n caracter straordinariaménter impulsiv, ô dì ch'al se dessenâ tan, ch'al ne fô assolutaménter nia plü bun de se gorné. Pur en té fat, cometü tl senn, fô-le bele en iade gnu condané — ailò s'êle traté de maltrataménç, chësc iade êle rovè plü inant, mo al fô sté le senn che i a mené la man, sciöch'al dijô, al â pordü „la testa” y ne savô nia plü či ch'al se fajô.

Mo l'Autorité giudiziaria mantegni incie sua opinum che l'acusé à cometü le fat cun intenziun y premeditaziun, y â incie siues bones gaujes: Les confidènzes dl' acusé a sù compagno de perjun, le iade a Vienna, de chël ch'al s'â scrit sö t'en notes l'orario dla ferata y atira de sot l'annotazion: „Johann Alton Gi-nasial Direktor-Rovereto”; la posizion sciöch'i du morç fô gnuis ciafés y d'atres zircostanzes čiamò fô contraries a l'esposizion dl fat tla confessiun dl acusé.

Una cosa è siguida: L'assassin dl prof. Alton è Florian N. Al ne fô bel plü degun dubio, can ch'ai i à ciafé le guant da sanch y ch'al ne savô da dé deguina spiegaziun no de chël sanch no d'aolà ch'al fô sté ai 3 d'auri danmisdé, y che valgunes personnes à destemonié de l'avëi odù y conesciù chël dé a Rorëi. Sègn s'âl inc'el de sot a l'evidenza y à confessé ite d'avëi cometü le dopl fat de sanch. Mo al è empò na gran desfa-renzia, — no pur les döes vitimes, mo pur l'omicida, sc'al è vœi sciöche él à fat sua confessiun, o sciöche l'Autorité giudiziaria aratâ tres čiamò che le malfat foss sozedü. Dô l'esposizion di' accusé se tratâ-le d'en fat cometü tl senn, pur na provocaziun y zënza ch'al foss sté denant l'intenziun de fa dl mal: sciöch al â dit a so compagn Gerosa, orô Florian mà ji a ciafé sù parénç, che fô i du Alton, pur rajoné cun ëi, no

pur i fa dl mal; empormò dô les ries parores dla neza i êle salté n té senn, ch'al ne fô nia plü sté bun de se gorné y ensciö fôl sozedü le disaster, ch'al à confessé ite. Sua colpa foss tres čiamò stada grana — al â copé dûes personnes, — mo deach'al n'ess nia albù denant l'intenziun de comête le fat y čiamò manco la premeditaziun, foss le castigo sté de valgûgn agn de porjun, magari cotanç, mo segù nia la pëna de mort.

A'l'incontru, sce al gnê lascé avarëi la tesi dla publica accusa che al ess cometü le fat cun premeditaziun, cun insidia y a tradimént, ne podo-le gni fora ater, dô la legge da la-ota, che la condanna a mort. Cuntra chësta podo le condané fa la domanda de grazia a l' Imperadù y prié che la condanna capitata gniss mudada in perjun a vita. Mo in chësc cajo, ch'al fô gnu copé dûes personnes, à la domanda de grazia piùcia probabilité de gni ejaudida.

Sc'al orô se salvé la vita, messâl purchël fa düt le possibile pur mante-gni l'esposizion de sua confessiun, ch' al à cometü le dopl fat de sanch mà t'en senn y zënza premeditaziun. A chësc fin ess-el adoré en bun avocat defensur, y al se n'à incie punsé fora un; mo al n'à deguign scioldi pur le païé; ché chi ch'al à albù, can cha'l fô gnu arresté, fô gnuis aratés arobés o zënza de illecita provenienza y nia plü dés zéruch al desgrazié. Al ess segù podü damané 'aiüt de sua familia, y al l'ess incie ciafé — te na té gran nezescité, can ch'al se tratâ de vita o mort; mo a sua familia n'orôl nia ester de pëis. Al i à zënza fat crusc assà a sua püra uma y a sù fredësc; — — plütest renunziâ-le a na bona difesa y ristciâ la condanna a mort. An vëiga ch'al ne fô nia scompari vigne bunte da chëlla anima traviada da la potenza dl mal.

Deach'al n'orô tó degun avocat a spëises de sua familia, i à le Tribunal assegné en „difensore d'ufficio”, che mëssâ fa la difesa deban, y ne s'à naturalmènter nia mené gran studio. Probabilmente ne i fô la difesa de chël desgrazié incie nia simpatica, y de chël ne podess-on s'en fa morvöia.

Chësc avocat ne s'la senti nia de defene la tesi sostegnida tla confesciun

Foto Planinschek

dl'accusé cuntra la tesi dla premeditaziun dl fat de sanch, che gnô sostegnida da la publica accusa: A so defenü i à-l purchël dé le consëi de confessé ite inçie la premeditaziun, sc'ala fô stada, sciöche él aratâ de següi, sciöbëgn che chësc portâ le prigo dla condanna a mort. „Al é impossibile”, dijô-le, „de fa crëie ai giudici che t'ais fat le iade a Vienna mât pur en divertimënt; l'annotaziun te to notes, dô l'orario dla ferata da Balsan a Vienna, dl'inom y dla mischiun dl prof. Alton a Rorëi te tradësc

y disc, che chël iade stô in val relaziun cun le malfat che t'âs l'intenziun de comête a Rorëi. Y spo les confidënzes che t'as instêss fat ai compagns de porjun disc dütes d'un fat cometü cun premeditaziun. La posizion di duimorç, sciöch'ai é gniis ciafés, mostra che te ne i as nia copé tl senn, sciöche t'as cunté, mo cun premeditaziun y a tradimënt. Chëstes é, sciöch'i savun les gaujes dla publica accusa; cuntra chëstes ess podü le defensur fa valëi les gaujes dl'accusé, che sostegnì siua prü-

ma confesciun, y che è inčie düt ater che stletes: spo foss-el sté da odéi a cala pert che i giurati (giudici popolari) cherao de plü; y inčie sce ai dubitâ mâ, foss l'acuse bel sté franco — da la pëna de mort.

Mo le defensur d'ufficio s'odô fora de la perde a sostegni la tesi dl'accusé, y purchël i à-le dé le conséi de confessé ite inčie la premeditaziun, pur podéi spo avéi „l'attenuante” de na sinzira confesciun, pur fa spo la domanda de grazia a l'Imperadù. Zénza na té confesciun aratâ-le che la domanda de grazia foss segü stada deban.

III.

Ai 10 de setember dô-le scomencé a la Corte d'Assise de Rorëi le debatimént cuntra Florian N. pur avéi copé cun premeditaziun Janbatista y Maria Alton, a Rorëi ai 3 d'auri 1900.

I dis denant s'à chël desgrazié pur ores rumpi le čié, co ch'al dô se comporté dant ai giudici, y co ch'ala podô ji: Sü compagns de porjun â tegni pro a i consié de té n bun avocat a spéises de sua familia, che foss segü stada pronta a le daidé. Chësta aratâ-i éi che foss l'unica possibilé d'i sciampé a la mort. So defensur d'ufficio a l'incuntra aratâ che al foss l'unica salvezza de confessé ite cun sinzerité düt le malfat, inčie cun la premeditaziun, y spo damané la grazia a l'Imperadù. L'accusé capì che süi compagns â de bones rajuns, al s'odô inčie segü che sua familia l'ess daidé; mo i süi i gnô-le in mënt de ne podéi gravé čiamò cun en gran debit, do de tan festidi y crusc ch'al i à bele fat, spezialmënter a sua püra uma; y chësc pur na cosa che ne fô gnanca dl düt següda de garaté.

Ségn, che sua vita fô rovada a chësc punt ch'al i manaciâ la mort sö la furcia, s'à le desgrazié metü a pensé a sua vita passada, — al à empormô 26 agn, — mo de chisc se recordâ-le ségn plü de düt i prüms, ch'al â passé cun sua familia. So pere fô mort adora, al s'l recordâ apëna plü; de tant plü se recordâ-l ségn de sua bona uma y de sü fredësc. Di mituns fô-l él plü jôn, y béle purchël fô-le le plü amé, mo inčie le

plü popelé y vizié da la uma. Al savô dér de se fa orëi bun y fô inčie affezioné in maniera particolare a sua uma. Purchël i orô la püra uma massa bun y fô massa saurida, can che Florian metô man de mostré deféc gragn y prigorusc: bele da süi prüms agn insö s'orô-le dagnora fa avarëi sües rajuns o plüost süi caprizi, y al se dessenâ fora de mesiura, sc'al ne ciafâ či ch'al orô y sce val n'i jô nia a scusa. Empé de l'ausé a se gorné le sënn, aratâ sua uma de messëi i les zede y le contenté; ala aratâ ch'al ess en defét de natuira, — y chël fô inčie vëi; y ch' al se comedess col temp da su, — y chësc ne fô nia sté vëi. Mo la püra uma s'l menâ plüost pičié, soportâ cun paziënza, y can ch'ala i fô endô passada y ch'al i fajô endô les belles a sua uma y fô endô bel valënt cun düt, fô düt endô desmentié. Mo a chësc defét, de n'ester nia bun de se gorné le sënn, n'ê-le čiamò gnü pro n'ater, nia manco prigorus: l'arobé. Sc'al se metô tl čié d'orëi valch, spo messa-le l'avéi, cun dërt o nia cun dërt. Ensciö à-l bele adora albiu da fa cun la giustizia, san bëgn cun gran desplajëi y festide de sü familiari. Spo i priâ-le endô pordenanza a sua uma y empormetô de fa indortura y de n'i fa mai plü desplajëis, in maniera ch'ala odô che le miut è veramënter penti y s'la menâ pičie ch'al i à fat la crusc; y can ch'al ne strambâ endô n'atra, aratâ la püra uma ch'al ne foss na-ota nia bun de fa atramënter, y, sc'ala le bruntorâ inčie, s'l menâ la impò plüost pičié y fajô snel a por-doné y desmentié.

Ala à speranza ch'al se comedess pro i soldas, olà ch'ala savô ch'al fô la disciplina plü severa, deach' ala à bëgn capi ch'ala fô dagnora stada massa bona y saurida empara. Florian fô n bel jôn y fô deventé n bel soldà, che à podü servi a Vienna, tla cité dl' Imperadù, pro la truppa scelta imperiala di „Kaiserjäger”. Y al parô che la disciplina militare i fajess bun y che la speranza dla uma ne foss nia stada deban. Da pert de sü superiori militari ne fô-le degünes lamentanzes.

Mo, desgraziatamënter, fô chësta ma üna pert dla medaia. Che bele denant che ji pro i soldas, s'à chël jôn, che ne

fô mai sté ausé a se gorné, metü cun de ries compagnies y divertiménç immorali, che rovinâ súa anima y costâ tröc scioldi. Y chisc divertiménç y chëstes compagnies fô tla gran cité čiamò tröp plü da ciafá. Da fa le soldâ dava-gnâ-le püç scioldi, y pur süi divertiménç y sües compagnies messâ-le s'i arobé. Sior Tita Alton, che fô so parënt, i â plü iadi empresté scioldi, de piceres sommes, ch'al ne ciafâ pur ater nia plü da odëi. De chësc n'à le bun sior Tita mai dit nia, mo chël jôn damanâ tres de plü; y can che sior Tita â n iade dit de no, à-l albü le coragio d'i arobé fora de scrivania chi 130 r. ch'i un cunté, y che è a la valiuta di scioldi da la-ota na bella somma (300.000 L.).

Chësta i fô stada massa sterscia incie a chël bun sior Tita, y al â incie lascé a savëi a čiasa in Val Badia ci che Florian N. i â fat. Sü familiari lâ incie aldida y â albü na gran crusc, eï che fô düç jënt bona y onesta. La uma i â scrit ch'ala ne fajô ater che pité. La lëtra i ê jüda a cör a Florian. Ala ti moiâ da spavënt d'avëi fat chëlla crusc a la püra uma; mo tröp de plü ti é-l alté le sénn contra sior Tita, che â fat a savëi la cosa in Val Badia; al i ess indleté de le copé.

Can che Florian fô gnu a čiasa da i soldàs, cun en bel certificat „ch'al sâ comporté bëgn y â servì con onur”, â albü súa uma pücia consolaziun y i â fat, dlun pitàn, n'amonizium plü severa che al solito: „Püre müüt”, dijô-la, „nianca pro i soldàs n'es-te sté bun de te comedé! I tlâ pa tan racomané, y te m'l'as pa incie tan empormetü! — N'es-te propi nia bun de te gorné! I me tëmi bëgn ch'i ais inç iö falé, ch'al sides incie colpa mia, ch'i t'a da picie insö dagnora massa lascé fa sciöche t'orôs — magari essi messé ester plü severa! Sëgn magari disc-te che iö à la colpa, sce te n'ess sëgn nia plü bun de fa atramënter!” „No, no, uma,” — respognô Florian, incie él coi edli da ega, „al n'é nia osta colpa! chël ne dijara-i mai. Os m'ëis dagnora oriù bun, sciöbëgn ch'i ne m'l meritâ nia; cun bunté y paziëenza, y incie cun severité m'ëise os dagnora amoni a ester pros; plü che insciö ne podôse nia fa. La colpa é mia,

ch'i ne s'à nia stimé. Mo i ne fô nia bun a fa atramënter, la tentaziun fô dagno-ra massa sterscia. Le plü me desplej-el pur os, uma, ch'i s'à fat üna crusc indô l'atra; — püra uma! „Mo almanco da sëgn inant”, respogô la uma, „te prëi, müüt, ma atramënter! Va a i sacramënç y prëia Chël Bel Di ch'al te dëides a lascé le pičié y le mal y scomencie n'atra vita. T'es čiamò jôn, — cun la grazia de Di y la bona orienté po-la pa bëgn gni adaldé. Mo fa dassënn mës-te atira, denant ch'al sides massa tert y che chi dui vic dl sénn y capriz nia gorné y dl' arobé te portes čiamò a n maiù desaster! I prëi Chël Bel Di”, fini la püra uma in legrimes, „ch'i posses mori de-nant che aldi val de té! Mo dandadüt Le prëi, ch'al dais a te la grazia dla con-versiun.”

Florian sâ tut a cör les parores series y suplichevoles de súa uma Al é jü ai Sacramënç y orô veramënter scomencé na vita onesta. Ai morins Rössler da Balsan à-l ciafá n bun post, a mené cun čiavai, y fô prësc sté bëgn odü da so patrun y da düta súa familia. — Mo, desgraziatamënter, fô-le a Balsan massa tröpes ocajiuns al mal, y Florian sâ prësc endô desmentié i biugn propo-nimënç, les legrimes de súa uma. Tost à-l indò metü man de spëne düt ci ch'al davganâ söi divertiménç y les compagnies; amoniziuns dla familia ne jovâ plü nia. Y sëgn é-l rovè a chësc punt! La furcia dant ai edli!

A súa familia ne i â-l fat ater che des-plajéis, festidi y crusc; y sëgn ess-la čiamò messé spëne sü ultimi scioldi pur le salvé da la mort pur man dl boia! No! chësc ne podô-le y n'orôl nia damané. Purater, incie sc'al ess tut y paié n bun avocat, ne fô-la nia següda ch'al i sciampa a la mort, él che n'â copé du! Magari â čiamò so defensur d'ufficio plü rajun, ch'al i sciampâ plü lere cun fa na confessiun „sinzira” y spo, dô la condanna a mort, la doman-da de grazia a l'Imperadù. Al è čiamò jôn, â fat le soldâ „cun onur”; al â incie fat la guardia al palaz dl' Imperadù, y l'Imperadù â magari misericordia.

Purchël slâl sëgn pensada fora de confessé ite düt, ch'al â cometü le dopl fat de sanch cun intenziun y preme-

ditaziun, y no mā pur n'ester nia sté de se gorné le senn, dō na provocazion. — Mo, ne l'à-l fosc nia fat dal senn y tl senn? Chél de següi! Dō che le prof. Alton à fat a savëi in Val Badia che Florian è n lere, i à-l pié sö n té senn, che, sc'al l'ess abiné tles mans cun na bona occaijun a n'ester nia odiù, l'ess-el zenz' ater copé. La-ota ch'al s'â tut a cör l'amoniżiun dla uma, orô mëte man na vita onesta, à-l incie purvé de tigni jö n pü la rabia mortale ch' al a cuntra so vedl benefatur; mo, can che le mal à endô albü la vitoria tla vita dl jôn desgrazié, é-la saltada sö čiamò cun plü potenza te so cör la flama dl senn y é deventada sëi de vendeta. I ultimi mëisc dân le malfat à Florian plü debujégn de scioldi, deach'al orô se maridé cun na zerta Gschnell. Arobé à-l plü gonôt, y al à n valgûgn postç. Mo süa sëi de vendeta i dê dant sior Tita: t'un colp podô-le se vendiché y s'arichi cun i scioldi de süa vitima! Chësc pensier à-l tl cié dé y nöt, dô ch'al i fô tomé ite ai prüms de merz da doman, do la nöt passada malamënter; y plü ch'al pensâ y plü che la rabia cherisciò. Can ch'al fô i ultimi dl mëis, av-el tut süa decisioñ fatale: de ji a copé chél ch'al aratâ so nemich mortale y cun chéll'ocaijun abiné incie val scioldi.

Florian aratâ che le prof. Alton foss čiamò a Vienna, y purchël è-l jii ailò la nöt da 31 de merz al 1. d'auri. Ai 1. d'auri è-l domënia, y chél dé aratâ-le de podéi l'abiné da sera tert su te süa abitaziun, deach'al à nu sües usanzes da can ch'al fô sté pro i soldàs. Ailò podôl le copé zenza che degügn sospetess sön él y s'en sciampé coi scioldi, čiamò de-nant che süa coga, che à la usanza de ji les domënies sëres cun valgunes compagnes a chino o teater, rovess a ciasa. Sc'ala foss pur cajo inc'ëlla stada o ruvada ailò, messâ-la naturalmënter fa la medema fin de so berba. La Maria Alton copâ-le ingiert; ala ne i à fat nia, y tl prüm ch'al l'à odiuda, la-ota ch'al fô pro i soldàs a Vienna, i âv-la fat na zerta impresciun che d'atres elles ne i à mai fat; na impresciun che le tirâ al bëgn y no al mal; y incie les piücies parores ch'ala i à dit, fô pur èl sciöche n'amoniziun dla bonté de süa uma:

amoniziuñ a onesté, purëzza y virtù. Sc'al s'ess la-ota metü sön chëlla strada! Magari foss-la jüda atramënter. De chësta bona impresciun che la Maria i à fat la-ota s'à-l dagnora recordé, y al se recordâ incie sëgn: purëzza y onesté! Mo ai à tut n'atra strada, olà che la ria tentaziun le tirâ, y sëgn è-l massa tert!

Apëna ch'al fô rovè a Vienna, s'à-l interessé dl prof. Atlon, mo zënza ji te so vedl quartier. Da jënt ch'al conesciò é-l gnü a savëi che sior Tita n'ë nia plü a Vienna, y valgûgn ti à incie dit ch'al fô sté trasferì Director al Ginnasio de Rorëi. Purchël à-le fat düt chësc iade de ban! Süa rabia cuntra sior Tita cherisciò a desmesiura. — „Y sc'i messess i ji dô fina tl America, al ne dess me sciampé!” dijô-le te so senn. Pur le iade a Vienna à-l albü cotan de scioldi, — olà ch'al i à tut, n'ë-la mai gnüda sö —, y purchël s'à chél desgrazié pensé de se gode n dé y na nöt tla gran cité y de s'en ji endò a Balsan le lönesc. Pur le prof. Alton orô-le spo se studié fora n'atra ocaijun bona, deache a Rorëi ne fô-le in süa vita mai sté. Mo les compagnies y i divertimënc de chëlla domënia, passada malamënter, y de chëlla nöt, i à endô metü adoss na té rabia y sëi de vendeta cuntra le prof. Alton, ch'al n'orô assolutamënter nia aspetè plü di: Nianca se fermé a Balsan, mo atira ji inant cun la ferata fina a Rorëi, a fa ailò atira . . . ci ch'al n'ânia podü fa a Vienna.

Al cajo dla Maria Alton, ch'al messâ magari incie copé, ne pensâ-le plü nia; y al ne pensâ nianca plü al prigo de gni odiù y conesciù y atira aresté. Chél desgrazié s'à dé tl brac a la potenza dl mal, y chësta i à fat perde vigné bun pensier y finamai incie la lüm de so bun ciorvel. A la Gschnell, süa cristiana, che i à cunté cun spavënt dl dopl fat de sanch de Rorëi, à-l dé chësta resposta: „Im Zorn tat's ein jeder!” (Tl senn le fajess vignun).

Zënya dubio se tratâ-le d'un fat cometu tl senn y cun la mënt düt inciur-nida. Chél podô-n incie odéi da la maniera sciöch'al à fat y ne s'à nianca intopé de se té i scioldi, che süa vitima mostrâ d'avëi tl taquin bel gros. Che chësc ess podü i jovê pur alisierì süa

colpa? — Chël i gnô-le in mënt a l'accusé y al n'â següì nia düt le tort. Düt so mote de fa, desmostrâ ch'al â albü la mënt inciornida y ne fô sté ël instëss nia plü patrun de sëues decisiuns; súa orienté fô stada liada da la pasciun dl sënn y la sëi de vendëta; al â pordüi so bun ciorvel. Mo so defensur d'ufficio minâ che a sotlineé massa so caracter impulsif, che ne fô nia bun de se gorné, ess fat piücia impresciun, o magari plüost stleta impresciun ai giurati che â da le giudiché, ché ala gnê plüost fora che l'accusé ê na persona prigorosa pur la societé, sciöche i psichiatri da Pergine â declaré te súa resposta a les questiuns de l'Autorité giudiziaria de Rorëi. In chësc â l'avocat probabilit-mënter rajun, tant plü che i copés ê dui. Mo al sperâ che pur la domanda de grazia podess-el avëi súa importanza la considerazion dles condizions d'anormlité dla mënt dl colpevole, che â agi tl fat de sanch zënza savëi dér či ch'al se fajô y zënza avëi veramënter la liberté y la padronanza de sëues aziuns.

Chël danmisdé dl 3 d'auri ne fô veramënter Florian nia plü patrun de sé instëss, al â pordüi so bun ciorvel; y pur chël fô-l apëna responsabile de či ch'al â fat. Mo ch'al fô mëisc ch'al pensâ a chëlla vendëta y ch'al fô jü fina a Vienna, pur i dé esecuziun, chël ê inčie vëi, y desmostrâ na premeditaziun lungiat'en proponimënt, che s'â a püch a püch impadronì de súa anima, che fô deventada schiava dl mal, čiodi ch'al â orii.

Al 10 de setember é gnü condüt Florian N. dant a la Corte d'Assise, metüda adüim dl presidënt y di giurati, che fô giudici popolari. Le presidënt à cherdé dant ad ël l'accusé y l'à amoni a dì la verité. Y chësc à atira assiguré ch'al orô di diuta la verité; spo à-l fat chësta confesciun: „Ai 31 de merz sunse jü a Vienna, cun l'intenziun de copé le prof. Alton, deach'i i â le sënn, ch'al m'â scraié fora lere, y inčie pur abiné val scioldi, ch'i adorâ pur me maridé. Can ch'i â aldi ch'al n'ê nia plü dailò, m'â-la čiamò plü saltada y m'â pensé de ji atira a le chirì jö a Rorëi, olà ch'al me fô gnü dit ch'al ê rové director dl Ginnasio. Rové a Rorëi, olà ch'i

ne fô denant mai sté, à-i emprüma chirri sö le Ginnasio. Ailò à-i aldi da n studënt y da n prô che le director Alton restâ n direziun fina les 11, i sun spo inčie gnü a savëi, olà ch'al â súa abitaziun.

Encër les 10 sun-si jü a cherì sö chësta abitaziun, y à prësc odü sön strada la neza dl Director, Maria Alton, che menâ tla man na picia müta, che fô da doman jüda pordüda. Can ch'ala fô jüda ite a čiasa, y sun-se in ascusc jü dô y m'â ascognü te porte, fina ch'ala â daurit l'üsc de súa abitaziun y fô jüda ite. I me n'â atira entenü ch'ala n'â nia saré, à čiamò aspeté n püch, ch'ala se metess al laur, pur podëi la pié ite a tradimënt. Spo sun-se jü ite, l'à piada tl col, ch'ala ne podess nia scraié y l'à atira strangorada. Can ch'ala fô stada morta, l'à-i trasportada tla dispensa daite da la čiasadafüch, y l'à accomodada ailò, sciöch'ala é spo gniida ciafada le dé dô. A chësc punt à le Presidënt damané l'accusé sc'al â albü val rabia o sëi de vëndeta inčie untra Alton Maria, y čiodi ch'al la copâ. L'accusé à atira respognü che untra la Maria n'â-l nia, che al fô anzi na jôna ch'al â imparé a respeté pur súa virtù y one-sté y ch'al la copâ ingiert, mo ala messâ ester, pur avëi via libera al director, ch'al odiâ cun dütä l'anima.

„Mo, â-se os propi gauja de l'odié?” damanâ chilò le Presidënt. „Al m'ê salté te n gran sënn untra d'ël, čiodi ch'al â cunté a čiasa de chi 130 rainesc y m'â tut l' bun inom tla Val Badia”. — „Tan ch'an vëiga da chëstes chertes, n'â-se nianca denant cis en bun inom”; — osservâ le presidënt sön chësta. „Mo ne s'â pa le prof. Alton denant inčie fat dl bëgn, impresté scioldi... ?” — „A l'é vëi,” confessâ ite l'accusé; i n'ess albü bria de i avëi en té sënn. Le prof. Alton fô na bona persona, bun cun dütä y bun inčie cun mé.”

Le presidënt i à spo dit de ji inant cun súa esposiziun, y l'accusé à continué: „Dô ch'i â metü a post le cadavere dla müta a na maniera che so berba ne podess nia atira la odëi, à-i empü consideré fora chëlla abitaziun y m'â metü ia 200 rainesc che fô te lada de mësa; zënza ne m'â-i tut degün

scioldi y nia d'ater. Dô na bona mes'ora gnô le Director. Iö i sun jü incuntra y l'à saludé. Mo ël ne m'à nia atira conosciü; spo i à-i iö dit mi inom, y ël à osservé ch'i fô trôp cambié, ch' al ne m'ess nia plü conosciü. Spo m'à-l damané, sce la Maria m'à dé val da mangié y da bëire. Iö a dit de nò; y sön chël s'é-l ot pur ji a comané a süa cöga de porté da bëire. Chël momënt i à-i mené le prüm colp col cortel til col. Al ne podô nia scraié, čiodi che iö ti tegni pro la bočia cun so samare, mo al à purvé de se paré; i arun fat te porte y te stanza 4 o 5 rodes, iö i à dé čiamò valgiún colpi de cortel, fina ch' al é tomé. Al ne s'à nia paré fina a les ultimes forzes; mo can ch' al à capì ch' al messâ mori, à-l stlüt i edli, mo n iade i à-l čiamò daurič, denant che mori, y m'à dé na zerta odlada, no plü da spaventé y nianca da dessené, mo de bunté, unida cun serieté, sciöch'al fô süa solita odlada: ailò mè-le passé le sënn y à t'un iade odiù ite l mal ch'i à fat; spo à-l indô stlüt i edli y prësc de dô à-l trat l'ultimo süst.

Iö l'à accommodé, sciöch'al é gnü ciafé le dé dô, y purnant ch'i m'à odiù segü, sun-si sciampé fora de chëlla čiasa y cuntra Balsan. Düt le rest é sciöch'i à cunté te mia prüma confesciun ch'é gnüida lita dant. I m'en pò mal de či ch'i à fat cun la mënt inciornida dal sënn, i prëi pordenanza ai dui morç y a sü familiari, y inčie a mi familiari, plü de düt a mia bona uma".

Cun chëstes parores dites cun les legrimes ai edli, stlujô le desgrazié süa confescun. Le Presidënt à ciamò fat a l'accusé valgiunes domandes, dandadüt sc'al é bëgn vëi ch' al è ël su responsabile dl dopl fat de sanch, o sc'al n' à mine albiù inčie valgiún d'atri, che l'ess magari metü, o païé, y sön valgiunes circostanzes, che ne s'accordâ nia cun či che i destemoni à dit tl'istruziun dl prozess; mo Florian mantegni fermes sües declaraziuns y dan da düt chëlla ch' al è ël su responsabile dl malfat. Finalmënter i à-l čiamò fat chësta domanda: „Ne se pensâse-os nia de gni atira reconosciü y aresté, a ji a comête le malfat a mez le dé y a mesa la cité, y dô ch'i fô-se gnü conosciü da Gerosa,

osc compagn di soldàs?" — L'accusé à dé chësta precisa resposta: „Non ci avevo pensato; avevo perso la testa!" Al è spo gnü damané fora valgiún destemoni, che savô les relaziuns che l'accusé à albiù cun sior Tita y valgiún d'atri, che savô de plü söl fat de sanch. Degiún destemoni n'à présenté l'avocat defensur.

Spo à rajoné le rapresentant dla pubblica accusa, le procuratore de Stato. Al à emprüma recordé nosc püre sior Tita che è vitima principale dl fat de sanch, la vera mira dl'assassin. Che mâ pur avëi via libera ad ël, y pur degun ater motif à l'accusé copé inčie süa neza Maria.

Dl prof.. Alton à-l recordé nia mâ süa intelligenza y capazité, mo spezialmënter süa bonté cun düc, inčie cun chël che dô deventé so assassin. Chësc, un so parënt y compaesans, che n'à mai orù confesciun. Le Presidënt à ciamò fat a imparé a se gorné, i pëia sö n sënn mortal pur na cosa, olà che diuta la copa fô da süa pert y süa vittima n'à fat nia ater che condané la desonesté d'en lere, che i à tut na bela somma, y averti chi che fô al prigo de rovë til medemo dan. Pur chël ne podô dì l'accusé che le prof. Alton i à tut so bun inom, y sc'al n'orô plü le racomané pur postč de laur, messâ inčie l'accusé capi che le prof. Alton ess messé ji cuntra siua cosciënsa, sc'al ess orù l'accontenté.

Sëgn pê-le ch' al ais pur ater capi che süa rabia cuntra chëlla bona persona che fô le prof. Alton, n'è nia giustificada. Mo la-ota, cun la mënt inciurnida dal viz, n'orô-l lascé avarëi degünes raijuns cuntra so sënn, l'à lascé cové plü mëisc te so cör, fina che la sëi de vendëtta l'à porté al terribile fat de sanch. Sëgn se cunt-el che finamai chël dé ch' al jô a le copé, l'à chël bun scior tut sö sciöche compaesans y amich y orô atira i dé da bëire y da mangié. L'assassin instess dà la plü bella destemonianza dla bonté de süa vitima, inčie pur ël; y da la bočia dl'assassin aldiun-se che la ultima odlada dl moribondo é stada de bonté y de perdon. I pudun senz'ater i crëie a l'accusé, ch' al è sëgn penti de či ch' al à fat; mo le pentimënt vëgn pur nos massa tert.

Foto Planinschek

I à studié n più ti scrič che cunta la vita de Florian N. y à capì ch'al à inčie albiü de bogn momënč, momënč ch' al punsâ a fà vita da galantom. La Provi-dénza i à offri plü d'una occaijun de lascé la ria vita; l'ultima, can che süa sëi de vendëta l'à mené fina a Vienna, a comête chèl fat de sanch, ch'al à tl čie, — la vitima cherida n'è nia plü ailò! Mo impé de ringrazié Di, s'à-le consegné čiamò plü a les potënzies dl mal, che l'à spo porté a comête childò chèl ch'al n'â nia podii fa a Vienna. I un insciö de front a la virtù y bunté dl prof. Alton y de süa neza, la immoralité, la violenža, l'astuzia y cativeria dl'accusé, sciöch'i un aldi da i destemoni y da les confesciuns dl'assassin instéss. Al n'à nia püčia intelligëenza y energia, al savô bëgn či ch'al se fajô. Le fat à-l cometù cun lungia premeditaziun, y à assalì sües vitimes a tradimënt y cun gran abilité y raffinatëzza. Pur chèl é-le plenamënter responsabile de či ch'al à fat, sciöche inčie la perizia psichiatrica, fata a Pergine, disc ch'al è perfetamënter normal y patrun de

sües aziuns. Sc'al é dominé a na te moda, sciöch'i un aldi, da la passiun dl sénn, é-le mâ de tant plü prigurus pur la societé. Al se merita purchèl diuta la severité dla Legge. Chisc è i pensiers dla pubblica accusa.

Le defensur à püch da di, dô che l'accusé à instéss confessé ite d'avëi copé i dui Alton cun premeditaziun y a tradimënt. Empò, pur fa so dovere, à le defensur d'ufficio dit valgiunes parores pur l'accusé:

„Inčie sciöche defensur de Florian N. mëssi iö dan da diut recordé les díues vitimes de na tragedia, che à fat gran impresciun lunc y lerch. L'accusé instéss, a la fin de süa sinzira confesciun, à prié pordenanza al prof. Alton y a süa neza y à reconesciù che süa rabia cuntra n so benefatur ne fô nia giustificada. Mo chèl à-l empormò capì, can che chèl bun om stô pur morì y i à čiamò dé na odlada, che fô de bunté y de perdon. Inčie le defensur s'inchina cun reverenža dant a na té bunté y grandëzza. So pensier, süa orazion de süi ultimi momënč é bëgn stada chësta: Signur,

pordonede a chësc desgrazié, ch'al ne sa nia či ch' al se fesc! — Y veraménter fô l'accusé inciurnì da la pasciun a na maniera, ch'al ne fô nia plü bun de pensé liberaménter, de fa uso de so bun ciorvel, sciöche na persona normale. Irresistibilménter fô-l trat da la pasciun dl sënn y da la sëi de vendëtta. Mâ in chësc punt se manaja-le cun abilité y destrezza, pur düt le rest ne capi-le plü nia.

Denant che ji a Vienna a copé chël ch'al aratâ so gran nemich, â-le pensé y studié dô plü edemes. Can ch'al à aldi che le prof. Alton è a Rorëi, te na posizion nöia, t'en post che él n'à te sua vita mai ödu, vëgn-el da Vienna diretaménter chilò, zënza tó denant degünes informaziuns, al va atira, a mez le dé, sciöbëgn ch'al s'odô conesciùi da so compagn Gerosa, a damané plü personnes dl prof. Alton, de chël che él ne savô no olà ch'al laorâ no olà ch'alabitâ; y va spo ailò a mez le dé y a mesa la cité a comête le dopl fat de sanch. Chësc ne fô nia n mode de fa de na persona normale. An vëiga ch'al fô verc pur düt chël che ne regardâ nia sua vendëta. Al fô talménter enciurnì, ch'al à declaré cun verité precisa a chësta Corte: „Avevo perso la testa”.

Podun-se insciö bëgn dì ch'al i à copé cun premeditaziun? — Na premeditaziun de chësta sort po inchie avëi na bestia, cuntra valgëgn che l'à offendüda. La dërta premeditaziun, chëlla umana, damana la liberté de cosciëenza y la padronanza de sé instësc; y chësta n'à l'accusé nia albü.

Pur ater se trat-el d'un püre jôn de campagna, che à albü a čiasa püčia educaziun y püčia istruziun, čiodi ch'al à bele da miut messé ji a survi. Al n'à nia la capacité morale de capi les rajuns che le prof. Alton à cuntra d'él, y s'à metü tl cié l sënn cuntra chëlla bona persona, sciöche cuntra le plü ri nemich. Sua ignoranza morale y sua impulsivité anormale dà la spiegaziun de či ch'al à fat". Cun chisc pensiers purvâ le defensur de fa plü lisiera la colpa de chël desgrazié.

Mo le fat terrible restâ y chësc è ch'al à copé dûes personnes y ch'al les à copé cun intenziun y premeditaziun.

La resosta di giudici popolari (giurati) a chëstes domandes é stada a l'unanimité de colpevolezza pur l'acusat; y dô chësta resosta messâ la Corte d'Assise pronunzié la condanna capitale. Le defensur podô mâ prié la Corte de racomané l'accusé a la clemënta dl'Imperadù pur la domanda de grazia, che la pëna de mort gniss mudada in perjun a vita. Y chësc à le defensur inchie fat. L'accusé instëss, a na ultima domanda, sc'al à čiamò val da dì, à dit ch'al è penti de či ch'al à fat y ch'al se racomanâ a la clemënta dl'Imperadù.

Spo à la Corte d'Assise de Rorëi pronunzié la sentenza, che condanâ Florian N. a la pëna de mort pur impicagiun. — Atira dô s'él abiné la Comissiun speziala pur la domanda de grazia dl condané a mort, pur fa fora sc'ala dô gni raccomanada o nò pur l'azetaziun da pert dl'Imperadù. Sciöbëgn che valgëgn membri de chësta Comissiun s'à declaré contrari, à le Presidënt impò tut la decisiun de racomané a l'Imperadù l'azetaziun de chëlla domanda de grazia, y chësc a gauja dl'ignoranza morale y dl'impulsivité straordinaria dl condané. Chësta è inchie la motivaziun principale dla domanda instëssa, che invocâ spo inchie le fat che le condané à fat le soldà cun onur y s'à comporté bëgn inchie in atres occasiuns de sua vita, inchie dì a la lungia; y finalmënter, ch'al à confessé ite düt cun sincerité y pentimënt.

Le condané è in düt contënt cun la domanda de grazia, sciöche so avocat l'à metiuda adium, y al i gnô in mënt de podëi avëi speranza de sciampé a la mort. La perjun a vita spo n'i fajô nia chël gran spavënt: al podô inchie capitê val ocajiun de sciampé; inchie te chi valgëgn mëisc ch'al fô sté saré ia dan la condanna, ti foss-la prësc garatada. Mâ dër no mori! Düt le rest n'i cuntâ nia. Ch'al la pensâ insciö, n'él degüna morvöia; al è n jôn san de 26 agn, y inchie vignë rumun sciampa da la mort. Al s'à finamai pensé de scri na lëtra privata a l'Imperadù, pur i recordé ch'al fô sté soldà de guardia a so palaz a Vienna y ch'al s'à dagnora comporté bëgn pro i soldas. Le condané à speranza. Mo a pensé seriamënter a la situaziun, n'él la

speranza nia cis fondata: Al fô gñü copé dñes personnes, cun premeditaziun y a tradimént; y iina de chëstes, la Maria Alton, unicaménter pur avëi strada libera a copé l'atra, un malfat pur comëte y scogne ia l'ater! A pér a chëstes circostanzes tan agravantes, él da teméi che les zircostanzes attenuantes, invocades dal defensur, foss massa debles.

Intant à le püre condanné speranza. So avocat i l'à sanbëgn confermada y al podô le fa cun na zerta rajun, dô che le President dla Comission speciale à incie racomané a l'Imperadù l'azetaziu dla domanda de grazia. Mo dër segù ne se senti-le empò ne nia.

IV.

Florian N. à bele passé dui mëisc tla rigorosa segregaziun y sorvelianza d'en condanné a mort. Súa speranza è gñuida plü debla y val iade la pordô-le oramai dl düt. Al ti gnê in mënt les parores d'en so compagn de perjun, ch'al ti à dit püch dan le debatimént a la Corte d'Assise: „Tëgn ferma tua prüma confessiun — che t'ës gñü a Rorëi, zënza degüna intenziun de fa dl mal a l'Alton! To avocat é n müsc! Confessé ite che te i as copé cun premeditaziun ô di te consegné tles mans dl boia”. Al la minâ bona so compagn y plü segü à-l rajun. Mo sëgn à Florian bele fat súa lita; y de chël n'i en rovâl nianca ne. A fa dô le consëi de so compagn ess-el messé se paié en bun avocat, y al n'â degüign scioldi. Súa familia n'orô-le nia gravé cun en debit, ch'al ne i ess segü mai podüi paié. Ai sù i à-l zënza fat crusc assà, y chësta, sëgn ch'al à magari la mort dant ad él, n'orô-l plü ti fa. Y nianca chëlla de se fa instëss la mort, cun bat le čié tl mûr de súa perjun, sciöch'al i fô plü otes gñü la tentaziun de fa. — „Püra uma, püra uma!” dijô-l gonot dlun piton, can ch'al pensâ a súa terribile situaziun.

Empò à-le tres čiamò en pü de speranza che súa domanda de grazia gniss azetada da l'Imperadù, so patrun, a chël ch'al i à fat la guardia dl palaz a Vienna. Mo l'Imperadù à bele tut súa decisiun — de ne conzede nia la grazia. — Apëna conosciüda chësta decisiun, él gñü fissé la data de l'esecuziun ca-

pitale ai 17 de novëmber a les 7 da doman. Mo al condanné la tegni-n čiamò scogniüda, pur chëlla zerta pieté, giüsta o falza, che vëgn usada cun n'amaré, cun i fa speranza de vari fina oramai al dé dla mort.

Te chëstes 8 edemes dô la condanna à Florian gonôt albü in mënt sùes dñes vitimes: J. Battista y Maria Alton. La „rabia” cuntra so parënt y benefatur i fô passada, dô ch'al à odii súa ultima odlada; y sëgn odô-l ite dër bëgn la teribile ingiustizia y crudelté de súa aziun, — sëgn ch'al è massa tert! Y co mai à-l podüi cun sùes mans strangoré la Maria, che fô en angel de bunté y purëzza, chëlla che orô le trà sö la bona strada — sciöche súa uma! — Mo él à orü ji pur en'atra strada, y sëgn sarâl prësc le boia che i metarà ad él la corda inciér le col! Meritada s'l'à-l zënz ater! Chisc pensiers tormentâ le condanné a mort y laprò la terribile incertezza de so destin. Mo empò n'orô-l nia dé sö la speranza d'i sciampé a la mort, nianca sëgn che la decisiun pur súa mort è bele tomada. Ai 15 de novëmber à-le indô n'iade damané a tina de sùes guardies, sc'an ne savô čiamò nia de na resosta da Vienna a súa domanda de grazia. La guardia savô, mo, pur obediencia a la consegna, à-la dit de nò; mo spo, pur tëma che chël desgrazié ais podii capì valch da súa espressiun, à-la atira čiamò dit: „Ala dess sté bona, na següda ne sâ-n čiamò, mo te pos avëi speranza.” — Le condanné n'â nia capì che chësta è mâ na pietosa baujia, y s'à metü le cör in pesc, sciöch'al n'ê bele dì nia plü sté. Sëgn à-l veraménter speranza y chëlla nöt s'é-le indurmedi cun insolita tranquilité y à durmì bun.

Mo sö la doman s'é-le čiamò en iade endormedi y à somié val de morvöia:

T'en iade odô-le la Maria Alton y al i gnê in mënt ch'ala ess sëgns da sanch cér le col — y sëgns — ahi! — i sëgns che él i à fat! — Mo t'un colp la odô-le sciöche trasfigurada: luminosa tl müs, cun odlada de s'la ri, vistida a blanch y cér le col na morona de perles! Mai n'â-l odii val tan de bel! Ala i čiarâ tan da saurida, ch'al è pur i baié adoss y i perié pordonanza. Mo ala ne l'à nia lascé dì y à ella metü man: „No te temëi!

I t'à bele pordené denant che mori. Sëgn vi dô a mé, sön chëlla strada ch'i t'à n'iade orìù insegné! Čiara olà ch' ala mëna!" — El respognô: „Pur mé é-l massa tert!" — „No!" respognô la bella appariziun; „al n'é nia čiamò massa tert" — Sön chësc s'é Florian descedé. Mai n'ê-le te súa vita čiamò sté tan content; mai n'â-le purvé na té intima felicité! I podun s'imaginé sciöch'al arà stenté a pensé indô a súa situaziun — de condanné a mort. Inčie sc'al i sciampâ a chësta, n'i spetâ-le ater che la perjun, y perjun a vita! Mo che sà či ch'al pò düt gni? — — Al n'é nia čiamò massa tert — à dit la Maria! Instant à-le bona speranza d'i sciampé a la mort, y spò — — col tèmp podô-le inčie magari gni lëde da la perjun; mo spo orô-l pa veramenter fa en'atra vita, na vita da galantom, scich'al i à empormetü a súa uma. Sc'al è vëi ch'al n'é čiamò nia massa tert, orô-l fa dassën a se converti. — Do chisc pensiers s'è-le indormedi čiamò na ota, y chësc iade à-l somié de l'atra súa vitima, sior Tita. Al l'odô bel y lominus tl müs y al i čiarâ cun na odlada tan da pere, che chël che fô sté so assassin, s'à fat coragio y à dit: „Se prëi pordonanza!" — Y chël che fô sté súa vitima, à respognü atira: „I t'à bele pordoné denant che mori. Prësc s'odarun-se indô." — Cun chëstes parores é l'appariziun tl sonn sparida. Mo al condanné i gnê-l in mënt de les avëi čiamò tles orëdles, can ch'al s'è descedé, cis les ultimes: — Prësc s'odarun-se indô — chëstes n'i sona nia bun. Ei cui podô mâ s'odëi ia n l'ater monn, — — sce al é chësc ater monn. Spo messess-el magari mori? Y chël dla guardia i ess menti dant? — Y chëlles belles parores dla prëuma appariziun — al n'é nia čiamò massa tert — —, no, no! La speranza n'orô-l dé sö! Ma dër no mori; spo ch'al vëgnes či ch'al oies, na vita lungia o ciûta! — Mo na gran pëna à-l adoss, n pëis che le drïcâ ormai a terra!

Al la senti che chësc dé, che fô scommencé cun l'appariziun tl sonn de sëues dües vitimes, portâ pur so destin la decisiu: Encö l'aldi-le següi. Y in chësc ne s'â-l nia falé.

A les 3 domisdé à-l ciafé la vijita dl giudice, che l'â pliù gonôt vijité y damané fora te súa perjun. Mo chësc iade à-l cun él en scrivan y dui omi de guardia. Le condanné s'à spordü y stê ailò in posizion d'attenti. Atira à le scrivan consegné al giudice na cartella cun valgùgn sföisc de papier da protocol. Chësc à daurit sö le prüm sföi y à cherdé: „Florian N!" — — „Presente!" respognô le condanné, sciöche n'automat. Spo à lit le giudice chëstes pücies parores: „Sua Maestà l'Imperatore con decreto del 12 novembre ha respinto la domanda di grazia del 15 settembre 1900, presentata dal condannato a morte Floriano N. In seguito a ciò la sentenza capitale pronunziata il 13 settembre 1900 dalla Corte d'Assise di Roveto contro il nominato Floriano N. verrà eseguita domani 17 novembre ad ore 7, medante il capestro. — E qui firmate per presa conoscenza!" — Le condanné, tres sciöche n'automat, à fat, olà che le giudice i mostrâ, na bella gran firma cun so inom y cognom; mo spo é-l gnu da nescia y tomé ia pur funz. Les guardies l'à messé daidé sö. Can ch'al è indô empü rovegnü, i à dit le giudice: „La legge se conzed sëgn, pur chëstes ultimes ores d'osta vita, d'avëi la compagnia d'un prô; i podéis madér di sc'i le dejidréis. — Le condanné à atira cigné de scé, mo al n'é sté bun de pronunzié na parora.

Ala n'à duré mes'ora che le prô damané è bele tla cella dl condanné, che à mâ pliù pücies ores da vire. Al è le P. Dionigio Volcan, francescan. Florian odô gian chëlla iesta: Le prüm tèmp ch'al fô sté a Balsan, fô-l sté n per d'otes de dlijia di Francescani, y inčie n'iade da un de chi padri a se confessé; chël piuch tèmp ch'al à fat la vita da galantom, sciöch'al à empormetü a súa uma.

Al saliut paterno dl prô à-l atira respognü, cun les legrimes ai edli, ch'al odô gian n padre francescano so confessur, la-ota ch'al à n'iade porvè de se converti." Mia bona uma m'â tan amoni — la-ota foss-el čiamò sté adora assà a me mëte sö la strada de na vita

onesta, mo, sëgn, padre — — sëgn é-le massa tert!" dijòl dlun pitan, cun gesti de desperaziun. — „Y pensede, padre, che čiamò incö da doman à-i somié de chëllas dues personnes ch'i à copé chilò te chësta cité ai 3 d'aurì, sior prof. Alton, mi parënt y benefatur, y sua neza Maria: y chëste ultima m'à dit na parora che m'à fat ligrëza y speranza: — Al n'é nia čiamò massa tert. — „Ala à rajun!" osservâ t chësc punt p. Dionigio; caro amich, al n'é, sides ringrazié Di, nia čiadò massa tert pur os. Massa tert é-l mâ pur la vita sön chësc monn. Mo či che s'aspeta, é mâ la mort, no la fin. La mort de na persona n'é nia sciöche la mort de na bestia. A nos s'à Chël Bel Di dé n'anima spirituala, che é al de sura dla materia de chësc monn y inchie dla materia de nosc corp. Chël Bel Di instëss l'à criada y s'l'a dada, y dô la mort dl corp s'la tol-el zeruch. Y chëst'anima vir inant dô la mort, y inscio ne se vëgn-el a nos nia tut la vita, mo chësta vita vëgn cun la mort dl corp mâ trasformada; y düra spo dagnora, no ma 20, 30, 60 o inchie magari 90 o 100 agn, sciöche nosta vita sön chësc monn.

Y sëgn se trat-el, caro amich, de fa na bona preparaziun a chësta secunda vita, che vëgn dô la mort, y che vel infinitamenter de plü che nosta vita terrena. Pur chël à chëlla bona persona, ch'é s'é comparida tl sonn albù düta la rajun: al n'é nia čiamò massa tert pur salvé osta anima pur na vita mille otes plü bella che düt le bel de chësc monn. Al n'é veramenter nia massa tert. Chël Bel Di s'à conzedü na grazia speziala cun se lascé a savëi la gran verité propi da tina de ostes vitimes. An vëiga ch'ala s'là pordenada; y segù s'à inchie l bun sior prof. Alton pordené y prëia sëgn pur os. Sëgn à Florian cunte al prô d'entrames les appariziuns ch'al à albù da doman tl sonn. — „Odëisse", confortâ sön chësta l bun „padre" so penitënt, che messâ prësc mori; „entrami dui sl'à-i pordonada y à perié pur osta salvëzza, y na té preghiera vel tröp, čiodi ch'ala é fata a imitazion de Gejù, che periâ pur chi che l'à metü sön la crusc. — A coroné tan d'operes de bëgn che chël bun sior prof. Alton

à fat düta súa vita, spezialmënter pur trà al bëgn la gioventù, i à la Divina Providenza conzedü de salvé n'anima pur la vita eterna, y chël vel plü che düt le monn". — Le condanné è scómöt.

„Mo iö cun mia ria vita, ne m'à mine merité le Paraisc!" — osservâ-l cun sincerité. — „O, caro amich, le Paraisc ne se merita degügn, y degügn n'é bogn de s'l mirité, cun nostes forzes umanes. Le Paraisc é na scincunda dl amur de Chël Bel Di pur nos, amur che é infinitamenter gran, tan gran ch'al à dé so Fi Gejù a morì pur nos sön la crusc. El s'à mirité a nos cun súa Pasciun y Mort la grazia de Di y la vita eterna che é le paraisc. Nos messun mâ pié dô la grazia che Gejù s'à merité, y cun chësta ciafun-se le perdon de düc nüsc piëties, l'amur de Di y dô nosta mort le Paraisc — inchie sc'i foss-un stés i plü gragn piëciadùs. I se recordéis segù čiamò da la storia sacra che cun Gesù fò-l gnù crucifigié dui ladrüns: un de chisc dui à pié dô la grazia che le Signur i offrì cun súa Passiun y l'à perié: „Recordés-se de me, Signur!" — y chësta oraziun fata dô ch'al à cun umilté y pentimënt reconosciü sii gran piëties: „Nos s'un merité la mort", dijòl a so compagn. I se recordëi-se čiamò či che Gejù i à respognü? — Incö čiamò saras-te cun mé a Paraisc! — Insciö dijarâ-l inchie a os, sc'i priëis pordenanza di piëties y le periëis de súa grazia, che El s'à merité cun súa Pasciun y Mort. Y chël sun-se iö gnù a se daidé fa cun na bona santa confesciun. Al é chësc n sacramënt che sfrëia jö düc nüsc piëties col Sanch che Gejù à dé pur nos sön la Crusc. Ensciö ciafa osta anima la grazia dla filiolanza de Di y ia n l'ater monn le Paraisc".

Les parores dl bun prô à cun la grazia de Di toché le cör y l'anima dl condanné. Cun les legrimes ai edli priâ-le sëgn le „padre" de le daidé a fà na bona confesciun. — „Chësc ultimo tëmp de mia piüra vita n'à-i plü punsé a dlijia y sacramënc, y tröp m'à-i desmentié. I me recordi che, can ch'i jê a scola, jê-i gian a dlijia, y gonot a servì a Mëssa. Inchie purchël m'orô mia uma tan bun; piüra uma! — Sc'i ess pö mâ sti-

mé! I à incie plü iadi purvé de fà das-senn de mudé vita, l'ultimo iade can ch'i sun rovè a Balsan y sun jù dai padri francescani a me confessé. Mo la tentaziun, cun düttes les occajiuns dl pičié, fô dagnora massa sterscia. Spo m'é-l gnu chëlla rabia y sëi de vendëta cuntra chël bun sior prof. Alton, che ne m'â fat nia ater che de bëgn; y chësta ria pasciun s'é impadronida de mia anima a na te maniera, ch'i ne savô nianca plü dér ci ch'i me fajô. I ti l'à dit ai giudici dla Corte d' Assise: — Avevo perso la testa! — Mo de chël n'à la sentenza tegnì degun cunt!"

„Mo Chël Bel Di à tegnì cunt!" — osservâ a chësc punt le prô. „Le Giudice infallibile, che vëiga incie te nosc cör y te nostra anima, tegn cunt de düt, incie de düttes nostes difficultés. Al à següi incie tegnì cunt d'osta bona orenté, can che èis plü iadi purvé de mudé vita. Chël Bel Di sù sà tan grana che la forza dl mal é. Gonôt n'é la persona umana nia bona de se paré; nia de düt le mal che un fesc, é-l responsabile. Al giudize de Di čiare-la següi fora gonôt düt atraménter che al giudize umano. Següi che Chël Bel Di vëiga incie tröpes colpes che la jënt ne vëiga y ne considera nia. El su se conësc avisa cun düt le bëgn y le mal che i un. Dant ad El urun-se purchël prié, ch'al se pordonas nostes colpes, düt niisc pičies, sciöche El i conësc. Al perdonas dér gian, sciöche chël bun Pere dl figiol prodigo, sce nos i priun pordenanza cun na bona confesciun; y pur avëi chësta grazia, orun-se prié S. Maria, la Uma dla divina grazia, S. Ujöp, le patrun dla bona mort, i Angeli custodi y düt niisc cari sön Paraisc y incie les animec dl Purgatorio. Spo, caro amich, orun-se incie di en Pater, Ave y Requiem a chëllas düttes personnes che s'é comparides encò da doman tl sonn, a se di ch'ales s'à pordoné".

Cun vera devoziun à le condanné dit cun so confessur chëstes oraziuns. Spo à-l fat süa confesciun: él instëss orô la fa sura dütta süa vita. Valgiunes coses à le condanné autorisé so confessur a declaré publicaménter, dan da düt che siur prof. Alton ne i à mai fat nia de tort, mo mâ de bëgn, che süa rabia

cuntra süa vitima fô dl düt ingiustifica-da, che siur Tita Alton fô dér na bona persona, che porvâ de fa dl bëgn a düt, spezialmënter a sü compaesagn ladins.

— Dô che Florian à fat cun sincerité y gran pentimënt süa lungia confessiun, y à dit cun so confessur l'atto de dolur, cun vera compunziun, dant a la santa imagine de Gejù sö la Crusc, à le „pâdre" alzé la man y à dé al pičiadù converti l'assoluziun de düt sù pičies, col sëgn dla s. Crusc dl Signur, cun l'inom dla Ss. Trinité.

Le penitent converti pitâ da la comoziun. Spo i à dit le confessur: „Doman a les 5 dij-i la S. Mëssa, chilò tla capella dles perjun, propi pur os; i podarëis incie os gni a l'ascuté. Spo se dara-i incie la S. Comuniun. Gejù instëss gnarrà t'osta anima a l'accompagné söl iade a l'eternité „I se prëi dér bel!" respongô le condanné. „Sëgn, dô ch'i mëis dé l'assoluziun, à-i lascé jö n gran pëis. Sëgn sun-se dér rassegné a ji a mori. Chël Bel Di m'a pordoné y me tolarà sö cun misericordia. De chësc me sént-i següi". — „La grazia dl Sacramënt s'à conforté; ringraziun dér Chël Bel Di, che é pere de vigna consolaziun!" dijô le prô. „Chësta nöt se gnarrà bëgn čiamò momënč de tristëzza y de sconfort, mo le Pere in Cil se daidará cun süa grazia, y iö restarà chilò cun os". — „I se prëi bel", respongô le penitent. Spezialmënter ringrazi Di ch'i pò čiamò n'iade ji a Mëssa. I sl'à bel dit ch'i jé da müt tan gian a servi a Mëssa: I à plü iadi aldi che i condannés a mort po se damané na ultima grazia; iö, pâdre, priass, sc'al è possibile, de chësta grazia: de podëi doman se servi a Mëssa, — sc'i sa pa čiamò; mo i se prëi de me daidé recordé, sc'i stëis pro me chësta nöt". — „Dér gian", respongô le prô, scomöt; „atira ô-i damané le capo dla perjun y sperì che chësta grazia se vëgnes zëñ' ater conzedüda. Al é na particolare grazia y n sëgn dl particolare amur de Chël Bel Di pur os, ch'al s'é gnü l'idea de la damané".

Prësc é le confessur gnu zeruch cun la resposta, ch'al pudô. Spo é-l gnu porté al condanné papier y material da scri, y al à podü scri sües ultimes lëtres. Al n'à scrit üna a süa uma y üna

Foto Planinschek

a so fré plü vedl. T'entrames lasciâ-l a savëi ch'al jê a morì l'ater dé a les 7, reconcilié cun Chël Bel Di cun la Confesciun y Comuniun, y ch'al s'à damané la grazia de podëi čiamò en iade sorvi a Mëssa. Spo priâ-le pordenanza de diutes les crusc ch'al â fat a süa bona uma y a süa familia. Les diutes lëtres à-l spo consegné al Padre Dionigio pur la spedizion. Spo é-l gnü porté la cëna a entrami dui; le „padre” tegnî pro a i fa coragio al püre condanné, y inchie él à mangié almanco na bona pert de süa cëna.

Spo s'à-l metü a rajoné col bun prô de süa familia, de so pere che fô mort adora, de süa bona uma, che fô stada massa bona y saurida cun él, che ê le plü jôn di mituns. Düč i fredësc y les sorus ê stés prosc, â daidé süa uma y â fat onur a la familia. Mâ él su è jü fora de strada! Le „padre” le consolâ y dijô ch'al â següi inchie fat dl bëgn te süa vita, y cun la bona confesciun, ch'al â sëgn fat, à Chël Bel Di düt pordoné;

che inchie süa familia arà següi na gran consolaziun ad aldi ch'al ê jü ad incuntra a la mort tan bëgn arjigné. Tan d'umes, che à mituns morç te na desgrazia, foss contëntes, sc'ales podess aldi che ài à čiamò albü la grazia de ciafé i Sacramënč; y gonôt ne l' à-i nia albüda.

Can ch'al ê bele tert da sëra, à le „padre” fat la proposta de di la corona y le condané â dér gian. — „Ensciö finn-se le dé a čiasa”, — dijô-le, — „y insciö ô-i inchie fini l'ultimo dé de mia püra vita”. Spo le „padre”: „Y S. Maria, la uma de Di, ch'i éis tla corona tan gonôt prié — prega per noi peccatori, adesso e nell'ora della nostra morte — se recordarà d'os in chësta nöt y spezialmënter indoman, y se gnará ad incuntra.” — Mai n'à le condanné dit la corona cun tan de devozun, la corona coi misteri dla Passiun dl Signur, che le confessur spligâ vignë iade cun na picia meditaziun. Ai l'à stlüta cun la „Salve Regina”. — „Madre della Mi-

sericordia, nostra Avvocata, rivolgi a noi i tuoi occhi misericordiosi, e mostraci dopo questa vita di esilio il benedetto Figlio tuo Gesù, o clemente, o pia, o dolce Vergine Maria!"

Le condanné è stanch pur d'ütes les agitaziun de chësta süa tremenda giornada y à stimé al prô canch'al à dit ch'al dô empü se lascé jö y palsé. Al è incie sté bun de dormi n per d'ores. Can ch'al 'è endô descedé, è-le bele scomencié le dé 17 de novëmber 1900, le dé de süa mort! Le confessur à mefo dér rové na pert de so breviario y stlüt le liber. — „Padre”, cherdâ sëgn le condanné, al é gñii le dé de mia mort! mâ plü trëi ores de vita!” — „Coragio amich”, respognô le prô, „rodunt trëi ores é sté Gesù sö la Crusc, a pati y morì pur nos. Èl che è Di y purchël la Vita enstëssa, à orü mori, y cun süa mort à-l devënt nosta mort y à mirité a nos la vita eterna, dô nosta mort. La mort n'é nia la fin, mo le scomenciamënt de n'atra vita, infinitamënter plü bella che chësta, na vita che ne finësc mai plü.”

Le püre condanné a mort azetâ cun reverenza la dotrina de so confessur, mo al è empò gram pur la teribile mort, ch'al s'odô bele dant ai edli. Te chisc momënč plü teribili é-l mâ l'oraziun che pò joyé. Chësc savô le prô y purchël à-l scomencié a di cun so penitënt i 5 Pater Ave y Gloria ad onur dles Cin Plaies dl Signur; y danter ite i recordâ le les ultimes parores de Gejù sö la Crusc. Ensciö à ciafé le condanné endô le confort dla grazia divina, y èl à in ultima čiamò orü mëte pro en Pater Ave y Requiem pur sües vitimes. Sëgn te n'ora dô-l ester la S. Mëssa y ensciö à i cui čiamò recordé les oraziuns dla Mëssa, a chëllas che le servidù o ministrant mëss respogne. Le condanné les à prësc endô salpiudes a perfeziun, tant che le prô s'en fajò veramënter morvöia. Spo i à-l recordé che la S. Mëssa é la renovaziun dl Sacrifice de Gejù sö la Crusc, y se porta d'ütes les grazies, spezialmënter la vita eterna, sciöché Èl à dit a l bun ladrun: — „Čiamò encö saras-te cun mé sön Paraisc”.

A l'ora metüda dal „padre” pur la S. Mëssa, à d'ües guardies accompagné le condané a la capella dles porjuns. Atira à le prô scomencié la Mëssa y é restades scomotés a odëi che le condané a mort servi a Mëssa; plü d'iuna à chëles piüçies personnes ch'è presentes, les lagrimes ai edli. Inchie le condané stentâ a se tegnì ite süa comoozium, mo an odò ch'al se sforzâ de fa bëgn so laur de ministrant; y al n'à falé nia. Dan la S. Comunion i à p. Dionigio dit chëstes piüçies parores: „Caro amico, ieri sera avete con una buona S. Confessione lavato la vostra anima nel Sangue di Gesù Cristo da ogni colpa. Adesso nel s. Sacrificio della Mëssa avete ricevuto le grazie immense della sua Passione e Morte che è stata misticamente rinnovata. Ora vi dò la S. Comunione come Viatico, come si dà ai moribondi. Vuol dire che quel Gesù nostro Dio e Salvatore, che ieri vi ha rimesso tutti i peccati, che ora si è sacrificato per noi nel S. Sacrificio della Messa, per dare soddisfazione sovrabbondante per noi tutti al Padre Celeste, adesso verrà nel vostro cuore, per esservi compagno e sostegno sulla vostra via che vi porterà da questo mondo all'eternità, da un mondo di miserie e tribolazioni, da una valle di lacrime, ad una vita beata con Dio; ad una vita che non finirà mai. Col servire la S. Messa vi siete unito intimamente al Sacrificio di Gesù sulla Croce; ora Egli verrà nel vostro cuore, Egli che ha detto: — Chi viene da me, io non respingerò; — vi dirà, come al suo compagno sulla Croce: — Ancora oggi sarai meco in Paradiso!”

Dô la s. Mëssa à fat entrami due — le prô y le condané — en picie ringraziamënt. Spo i à les guardies accompagné — pur l'ultimo iade — a la perjun. Prësc èl rovè ilô la comitiva, che à da eseguì la condanna a mort de Florian N. Le giudice i à čiamò na-ota lit la sentënça de condanna dla Corte d'Assise y le decret dl'Imparadù, che negâ la grazia damanada dal condané. Spo èl gnü accompagné al post dl'esecuziun. So confessur l'à accompagné fina ailò. Spo i à-l čiamò en iade fat coragio. — Le condané l'à ringrazié y i à bajé la man.

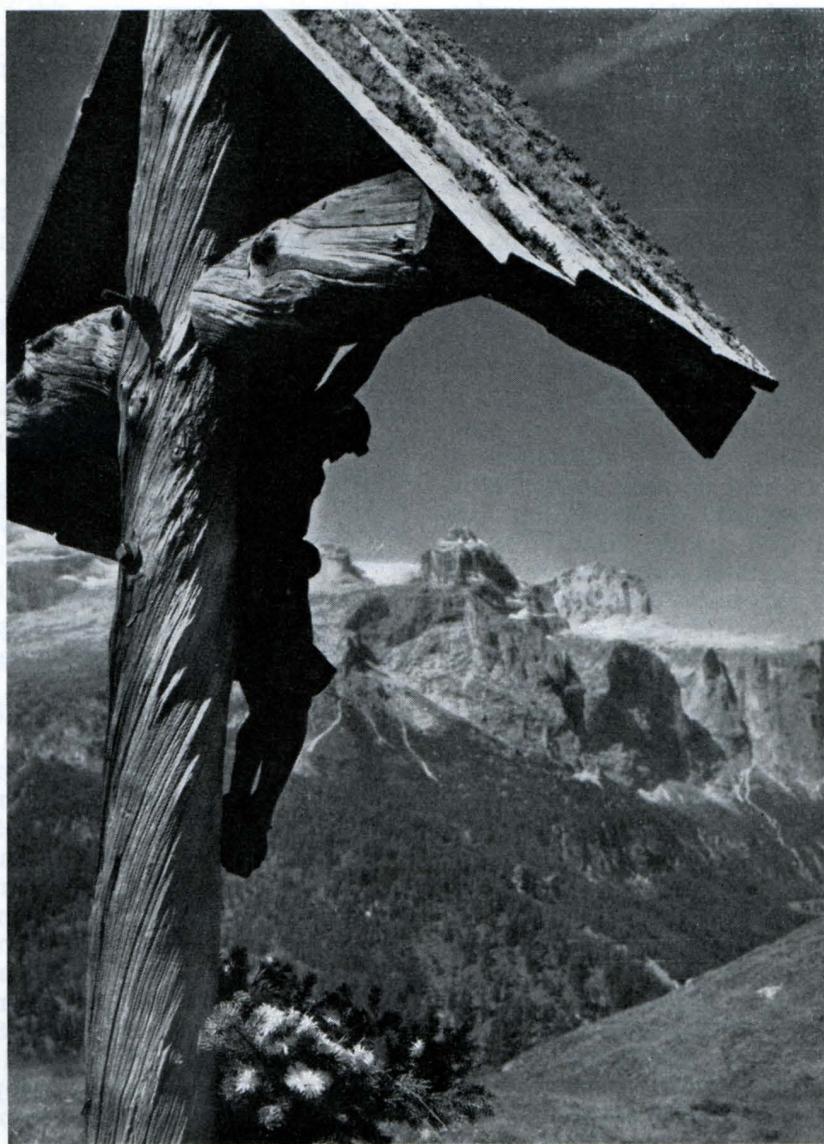

Foto Planinschek

Spo s'é-l consegné, zénza tremoré, tles mans dl boia Lang, che â messé gni apostá da Vienna. — Mo, can che le boia i â bele metü la corda enciér le col y la ingropâ, à le condané, che senti ch'al ê sù ultimi momënč, odü čiamò dûta sua vita t'un iade, a scomencé da sù príums agns, cun les personnes che l'â accompagnada y che i fô stades a cör:

— Sües ultimes parores é stades: „Povera mamma!”

Tl protocol dl esecuzion dla condanna a mort de Florian N. väig-on incie na relaziun dl confessur, padre Dionigio Volcan, che disc: „Io lo assistii nel giorno antecedente e nel corso della notte, ed al mattino dopo la celebrazione della s. Mëssa, da lui medesimo servita, lo accompagnai al patibolo. — Egli si confessò, ricevette il Viatico, e subì la sua pena pentito e rassegnato, morendo da penitente cristiano.”

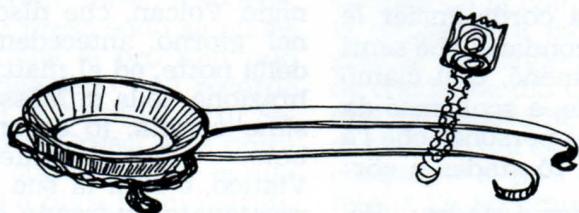
La mort violenta dl bun sur profes-sor Tita Alton, pur man d'un so com-paesan y parënt, à fat gran impresciun lunc y lerch y manacia incie de toché le bun inom di Ladins dla Val Badia. Mo nia cun raju. La popolaziun dla Val Badia é conesciüda da düc sciöche bona y pacifica; y sce un de siu fis é ro-vé fora de strada, ne pô-n segü nia in-colpé purchël la popolaziun, che n'en po nia y n'a dé a chël püre desgrazié degun ejempio d'en té malfat.

Al s'é traté d'un cajo dl düt straor-dinario pur nosta popolaziun: no la familia, no l'ambiente, pò dé na spie-gaziun, mo bëgn magari, adium cun la tremenda potënza dl mal, le caracter, le natural desgrazié dl delinquent. Da pice insö à-l albiù le gran defet ch'al n'ê nia bun de gorné siu „impulsi”, ô di: siu desideri, siu caprizi, siues inclinaziuns; y guai sce un le dessenâ! — Dô ch'al à fat val de mal o val matada, fô-l penti, y siua bona uma i pordenâ sauri, y i cherdô zenz'ater, can che le müt dijô ch'al ne fô sté bun de fa atramenter. Giüstamenter odô-la ch'al à n defet de natüra; cun chël messâ-n avëi paziëenza. Ala sperâ ch'al se comedess da crë-sce sö, da gnì, sciöch'an disc, plü sci-ché. Mo le fal chersciô col müt. So bun maester de scola cuntâ čiamò dan val-güign agn, che chël müt n'ê nia sciöche i atri, che so natural n'ê nia normal. I un aldi te nosta storia a ci desaster che chël caracter d'impulsivité anormal à porté le jôn desgrazié. La maniera sciöch'al é jü a Rorëi ,olà ch'al ne fô denant mai sté, y a mesa la cité, y a mez le dé, a cherì y a copé la persona

da el odiada, desmostra che Florian N. n'è nia na persona normale, y che la perizia di psichiatri da Pergine fô sta-da massa rigorosa.

Purchël, sce chël desgrazié n'ê mor-al-mënter nia normal, ess la giüstizia umana podü avëi riguardo y i spa-ragné la pëna de mort. Pur ater à-l incie desmostré plü d'un iade la bona orienté de stimé a siua uma de mudé vita. Mo vigne iade fô la forza dl mal plü ster-scia che el. Mâ la man de Di é stada bona de reporté la vitoria cuntra le ter-ribile nemich; mo chël à-la empormò fat can che le pičiadù è a terra, cun la la mort dant ai edli: can ch'al se tratâ de salvé na vita pur l'eternité; y chësc é ci che importa a la Divina Providenza infinitamenter plü che düt le bëgn de chësc monn.

L'Amur de Di, siua Grazia, à toché l'a-nima dl pičiadù y i à fat capì le mal ch'al à fat, nia mâ chi cui che à messé morì pur siua man, mo a düc chi che i à fat dl bëgn, olà ch'al foss sté oblige de se mostré reconoscënt cun na bona vita. Purchël n'à-l nia plü oriù gravé siua familia cun en debit pur en bun de-fensur, sciöbëgn ch'al se tratâ de vita o mort. Y chësta renunzia generosa i à le Pere in Cil compensé cun na grazia de na bona mort, la plü importante de dütes les grazies che la persona amana ciafa da so Creatur. — Certamenter à contribui a chësta conversion le per-don de siua vitima, chël bun Siur Tita Alton, che à inscio podü fa dl bëgn incie cun siua mort, y čiamò tröp plü ch' al à fat a tanç y tanç cun siua bona vita.

TOISSE.

Tla roda dl'an juns tres čiamó sòpert
y cun l'isté rovuns sö insom, olà ch'al
é l maiù luminus, les plü gran forzes,
la vita plü sterscia.

D'isté é-l düt che s'armör, vedl y jon,
gran y pice, jént y tiers, jó a les basses
čina sö sura les munts plü altes, l pësc
plü sot tl mer y l variöl plü a l'alt tl
bröm dl cil. D'isté é-l bel, inče sce l laur
stančia jént y tiers, impò é-l bel.

M. A.

Regules dl tëmp:

Messé mëss scialdé — sce döt ó ga-
raté.

In santa Maria Maddalena plöi-el su-
rüces.

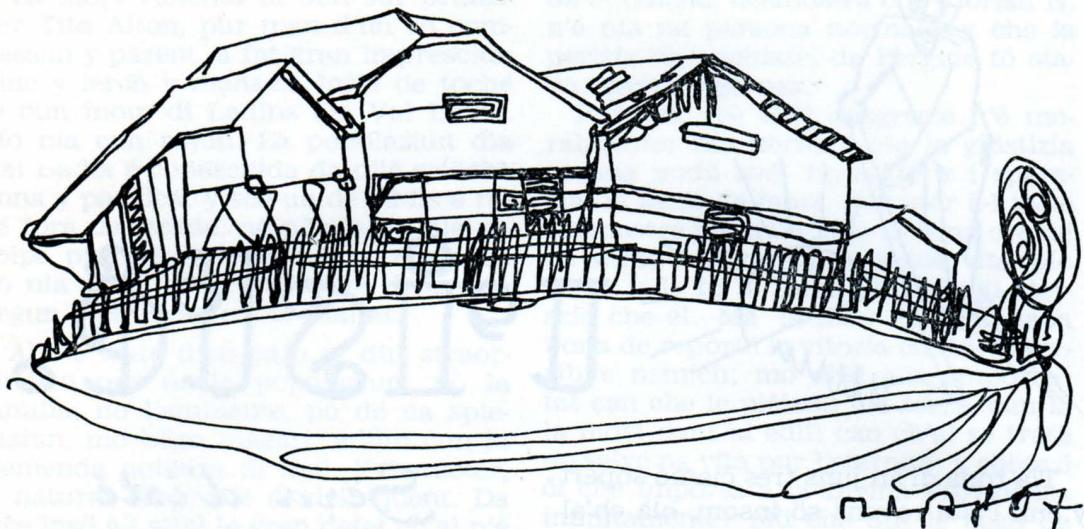
Les prümes edemes d'agost čialdes —
les edemes da néri sarà tröpes.

Flurësc les röses di — l'alton é bel y
düra di.

Séra d'isté

L sorëdl é fluri.
les ambries va sö;
l' dé va a fini
inč pur incö.
L cil rossiëia,
do da n püch
i crëp s'impëia
ch'ai pê de füch.
Famëis cuntënc
dl bel sarëgn,
cun süi armënč
y čiassa vägn.
Fanceles y fanč
da čiamp y pre
s'un vägn dër stanč
y va a palse.
La priúma stëra
sö al cil s'à impié;
čiampanes dla sëra
à invié a perié.
Vedli dan porta
sta a cunté,
či ch'ai s'recorda
d'un tëmp passé.
Les notes d'na čiantia
d'un cör cuntënt,
fesc sëgn la roda
sö les ares dl vënt.
La liuna vägn
y va do so tru;
l pic paisc sëgn
müda curù.
Les usc dla sëra
s' destüida ia;
jént sëgn s' retira,
plü n'ald-un nia.

P. B.

TESTAMËNC Y ËRPEJUNS

(Na picera istruziun de Dr. A. B.)

Söl capitel dles erpejuns é nosta jént in generale piúch istruida; d'atra pert é-le cosa notoria che pur gauja dles erpejuns vëgn-el gonôt fora stritaries. Tröc arata spo che pur se sparagné chéstes discordies y stritaries danter i érpadusc sides l'unico méso: fa testamënt; che le testamënt mëtes düta l'erpejun a post, y che zënza testamënt düt vais sot y sura. D'atri a l'incontra disc endô che fa testamënt n'é pur nia, čiodi ch'al ne vëgn impò nia lascé a varëi. Üna y l'atra de chéstes dües opiniuns é falades. Le testamënt à na gran importanza pur regolé ia l'erpejun; y, sc'al é fat dërt, vél-el segü, o düt o almanco in pert. Al é spo dér sauri da fa, sciöch'i aldiarun prësc; mo d'atra pert n'é-l inchie nia vëi che, sc'al n'é degun testamënt, n'é-le pur l'erpejun nia ater che confuijun: Čiodi che pur le cajo ch'al n'é degun testamënt, é-la la legge che disc a ché che l'erpejun i alda. Zertamënter ne pô la legge desfarenzié a chël erpadù ch'al dess ji üna na zerta cosa dl'erpejun, ad ej. na čiasa, n pré, na mobilia; la legge disc mât a che ch'al i alda l'erpejun o na zerta pert dl'erpejun, plü inant é-le i erpadus instësc che mëss s'la fa fora.

Cun plü precisiun, plü avisa, é l'erpejun segü regolada col testamënt, y purchël orun-se emprüma dì valch di testamënc. Mo či che vëgn dit chilò di testamënc y dles erpejuns in generale, é mât n'istruziun sö les questiuns fondamentales y plü importantes; ché sc'i oresson traté de düc i particolari y de dütes les questiuns y de düc i caji che po capité pro n'erpejun, messess-on scri en gran liber.

I. L'ERPEJUN CUN TESTAMËNT

1. Co ch'an fesc en testamënt.

a) Testamënt „olografo”.

Fa n testamënt é pur solito n laur der sauri. An tol en sföi de papier y scri a ché che sua propriété dess passé dô la mort, a ché che an ó la lascé. An po scri pur talian o pur todësch o pur či lingaz ch'an ô, basta ch'al vëgnes capi. Mo an mëss scri düt a man. Düti le testamënt mëss ester scrit a man da chël che le fesc (testatore). Al mëss spo inchie mëte la data y in ultima sua sotescriziun. En testamënt fat a chësta maniera é nominé „testamento olografo” chël ô di scrit düt (a man). Pur en té testamënt n'ador-on no destemoni no notar, al ne costa purchël nët nia.

Chël ch'à fat le testamënt, pô le tegnì sö instëss o pô le dé a n'atra persona da tegnì sö; empormò dô la mort dl testatore mëss-el gni consegné a n notar pur la publicaziun.

Chësta é la forma pliù scëmpla dl testamënt y pliù a bun marcié. Mo nia dûc n'à la possibilité de fa en „testamento olografo”.

b) Testamënt „per atto di notaio”.

Chi che n'à nia la possibilité de fa n testamënt „olografo”, adora assolutamënt le notar. Purchël i dij-on a chëstes formes de testamënt: „testamento per atto di notaio”, ô di testamënt cun la collaboraziun d'en notar.

Na pert ne sa nia o sa massa piuch da scri n testamënt — zënza messëi purchël ester analfabeti —; na pert vëiga ma o n'é nia bogn da scri pur val defet a la man o pur autres gaujes. In valgiün de chisc caji podess le testatore se lascé scri da n'atra persona so testamënt y po le scri dô düt a man. Mo sce chësc n'é nia possibile, rest-el mâ la possibilité de fa le testamënt „per atto di notaio”. Chësc é spo de diües sorts: „Testamento pubblico” y „testamento segreto”.

Testamënt publico:

Chësc vëgn **scri dal notar** (a man) in presenza de dui destimoni. Sce le testatore ne foss nianca bun da li, mëss-el ester 4 destimoni. Pur fa chësc testamënt „publico”, se pressënta le testatore coi testimoni dant al notar, — o le notar vëgn te ciassa dl testatore coi destemoni. Chël ch'ò fa testamënt, disc al notar co ch'al é súa orienté y le notar le scri sö instëss (a man), y le li spo dant al testatore in presenza di destemoni. Chësc testamënt vëgn spo sotescrit dal testatore, dai destemoni y dal notar. Sce le testatore n'é nia bun da sotescrit o ch'al se fesc dèr ert, mëss-el le di al notar, y chësc mëss le scri devant che li dant le testamënt.

Testamënt „segreto”:

Chësc ô di testamënt fat inascusc, che degiign ne dess savëi ater che chël che le fesc y magari ciämò la persona ch'al mët a le writ. Purchël vëgn-el si-

gilé le papier che contëgn chësc testamënt o metü te na busta y sigilada chësta.

Chësc testamënt pô le testatore se fa instëss, zënza scri diut a man, o s'l lascé scri da n'atra persona, a man o a maschin. Mo al mëss spo gni consegné personalmënter dal testatore al notar, pur avëi la validité d'un testamënt; sc'al ne vëgn consegné dal testatore al notar, — magari purçì che le testatore n'à nia pliù albiu temp y é mort, — ne vel en té „testamënt” nët nia. — Pur chësc testamënt „segreto” mëss-el gni osservé zertes formalités: Sce le testamënt é scrit dal testatore instëss, mëss-el sambegn inchie ester a la fin da ël sotescrit; mo sc'al l'à scrit a maschin, mëss-el mëte la sotescriziun a pé de vigna plata (mezzo foglio); y chësc mëss-el inchie fa, sce le testamënt é scrit da na terza persona. Sce le testatore sa da li, mo nia da scri, o n'à nia podü fa súa sotescriziun, deperpo ch'al fajò scri so testamënt da na terza persona, mëss-el di chësc al notar, can ch'al i conségna le testamënt. Na persona che ne sa no da li no da scri, ne po nia fa testamënt „Segreto”.

Sciöch'i un bel dit, vëgn spo chësc testamënt stiüt y sigilé y présenté al notar personalmënter dal testatore, che disc dant al notar y dui destemoni che chël papier contëgn so testamënt. Le notar fesc spo en verbale o protocol, ché vëgn sotescrit dal testatore, dai destemoni y dal notar. Sce le papier ne foss ciämò nia sigilé, vëgn-el sigilé dal notar. Empormò dô la mort dl testatore, pô-l gni daurit sö dal notar.

Testamënt straordinari:

Ma in temp de particolare nécessité, sciöche maraties contagiose, inondazioni o d'atri disastri, reconësc la legge formes speziales de testamënt, can ch'al né nia dèr possibile da ji da n notar. Empé dl notar po in chisc caji fa l'ombolt, le prô, le pretore o le giudice conciliatore.

Mo chisc testamënt straordinari vel mâ fina a trëi mëisc dô la fin dla nécessité o calamité. En té testamënt speciale po inche gni fat da n soldà te verrà,

dant a so comnadant o a n caplan militare o da n ofizier dla „Croce Rossa”; spo po-l incie gni fat da un ch'é söl mer dant al comandant dl bastimënt, o sön n iade aereo dant al comandant dl' aereo. Mo düc chisc testamënc straordinari vel mä fina trëi mëisc dô la fin dla nécessité. Sce chël ch'à fat en té testamënt, mör dô dai trëi mëisc, ne vel chël testamënt plü nia.

2. Publicaziun dl testamënt.

Le testamënt „olografo” — scrit düt a man dal testatore — y le testamënt „segreto” mëss dô la mort dl testatore gni publiché. La publicaziun vëgn fata dal notar. A chësc fin mëss chi che à in consegna en testamënt „olografo”, le présenté al notar atira dô la mort dl testatore, y chësc fesc la publicaziun in presëenza de dui destemoni. Le testamënt „segreto” mëss gni dauri y incie publiché dal notar dô la mort dl testatore. Le testamënt publico — fat dal notar — n'à nia plü bria de gni publiché, deach'al é bele publico, — mo le notar mëss avisé i èrpadusc can ch'al vëgn a savëi che chël ch'à fat le testamënt é mort.

Sce la publicaziun ne gniss nia fata, po vignun ch'à interesse fa domanda al pretore, y chël fissa spo en „terme” (en certo tëmp) y te chël tëmp mëss-el gni fat la publicaziun. La publicaziun dl testamënt „olografo” y dl testamënt „segreto” è necessaria, aciò che chisc testamënc, faç in forma privata, posses avëi esecuziun da pert dl' Autorité giudiziaria, (pretore), che mëss spo stabilì a che ch'al va la roba lasciada da la persona ch'é morta y à lascé n'èrpejun.

Mo i èrpadus po incie avëi interesse che le testamënt ne vëgnes nia publiché — pur sparagné spëises. Chësc é sanbëgn mä poscibile pur en testamënt „olografo”, che n'é nia čiamò gni consegné a n notar. In chësc cajo po i èrpadus fa a dues manieres: a) Sce les coses dl'èrpejun — ad es. scioldi, mobilia — n'é nia portades ite ti publici registri, sciöch'al é dandadiut le „Libro fondiario” (Grundbuch), po i èrpadusc — sc'ai se vëgn, s'les parti, y se mëte ia vignun súa pert. b) Sce les co-

ses dl'èrpejun é portades ite tl Libro fondiario o te d'atri publici registri, po i èrpadus, sce düc é intenius, fa sciöche le testamënt ne foss nia, y lascé valëi l'èrpejun „legittima”, ô di dô la legge, de chëla ch'i dijarun plü tert.

3. Validité dl testamënt.

a) Revocabilité. En testamënt vel ipormò cun la mort dl testatore. Fina ch'al é in vita, é le testamënt revocabile, chël ô di ch'al po très čiamò comedé so testamënt, l'anullé o le scarzé y en fa n'ater. Sce le testamënt é bel gni consegné al notar, — sides en testamënt „publico” o „segreto” o incie „olografo”, — po le testatore le retiré cun zertes formalités. Sce un à fat dui o plü testamënc, po-i valëi düc, sce ai à disposiziuns che ne toca nia les medemes coses — (sce un disc ad es. di beni immobili, l'ater di beni mobili); mo sce dui testamënc contëgn disposiziuns sö les medemes coses — o pur düta la sostanza dl testatore — à, valüta chël ch'é gnii fat l'ultimo; a savëi chël n'é-1 datrai nia sauri; purchël convëgn-el de fa un testamënt su.

Deache en testamënt à empormò valüta dô la mort dl testatore, mëss-el gni fat val d'ater, sce un ô dé súa sostanza a n'ater — ad es. a n fi —, bele in vita, atira. Ailò mëss-el gni fat en contrat, donaziun (Schenkung) o compravendita (Kaufvertrag). A n té contrat dij-on gonot inchie „testamënt”, mo in réalité él düt val d'ater: Col contrat pass-el la sostanzes atira a l'atra persona, y le contrat (donaziun o compravendita) n'é nia revocabile sciöche n testamënt. Mâ pur gaujes de gran importanza po-l gni revoché o annullé da l'Autorité giudiziaria.

b) Validité formale dl testamënt.

Sce en testamënt à tina dles trëi formes ch'i un dit, y ch'al é fat dô les regoles espoutes, spo é-le formalmënt valevole, chël ô di ch'al vel pur súa forma. Chësta é la priuma condizion necessaria pur la validité d'un testamënt. Sce al n'à nia la dërta forma, ad es. che n testamënt che dess ester „olografo”, n'é nia scrit a man dal testatore, spo ne vel le testamënt nia, y a

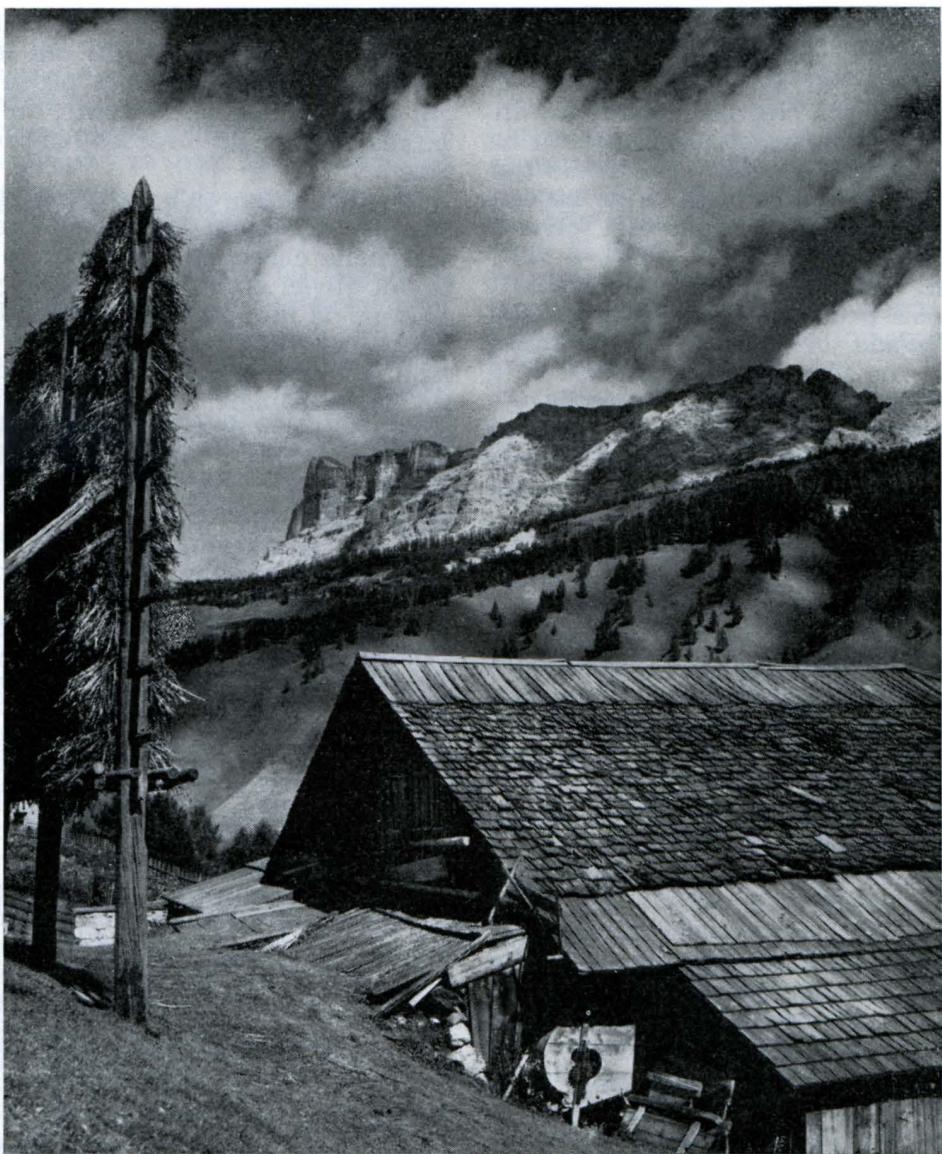

Foto Planinschek

les disposiziuns ch'al contëgn n'à-n nianca plü bria d'i ciaré, deache düt adüm ne vel nia. En testamënt „segreto” 'n vel nia, sc'al n'é nia gnü fat le verbale (protocol) de consegna al notar, con la firma dl testatore y dl notar. Pur de mëindri fai, n'é le testamënt nia propri „nullo”, mo al pò gni anullé da l'Autorité giudiziaria.

c) Validité materiale (dles disposiziuns).

En testamënt po ester formalmenter dl düt a post, mo les disposiziuns, ch'al

contëgn, empò nia valëi, almanco nia düttes. Sc'al mancia la forma, ne vel düt le testamënt nia; a l'incontra pur la pert materiale, po-l ester che val disposiziuns veles y d'atres nia, o che ales veles mâ in pert.

4. Les rajuns di „legittimari”. (Pflichterben)

Pro vigne erpejun, mo spezialmënter pro chëlla cun testamënt, mëss-el gni osservé les rajuns de zerti parënç che vëgn nominés „legittimari” (pur to-dësch: Pflichterben). I „legittimari” pô

dagnora fa valéi sùes rajuns, y, sce le testamënt ne les osserva nia, pô-i damané che les disposiziuns dl testamënt — donaziuns — vègnes comedades, incie sce chël testamënt é pur sùa forma perfetamënter a post. Ales mëss gni scortades tan inant ch'al va de bojégn pur dé sùa pert ai legitimari che la damana.

Sëgn, ché é-l pa chisc „legittimari”, che mëss pro vigna erpejun ciafé sùa pert, fissada da la legge? — Nia düc i parénç, mo mâ chëstes 4 classes: 1) I discendënc legitimi (fis o fis de fis) — naturalmënter incie fies; 2) I ascendënc legitimi (genitori y neinesc y lâs); 3) I fis naturali (nia legitimi); 4) L'om y la fomena.

La legge disc či përt dl'erpejun che chëstes 4 classes de legitimi mëss ciafé. Empé de di: pert dl'erpejun, foss-el mi di: pert dla sostanza, čiodi ch'al vègn incie araté či ch'é jü fora dl patrimonio o dla sostanza de chël che lascia l'erpejun, in vita, cun donaziuns.

Les rajuns di legitimari é chëstes:

a) Ai fis legitimi — legitimés o adoptés — é-l reservé 2/3 — dui terzi — dla sostanza dl père o dla uma, sce ai é plü d'un, y 1/2 — le mez — sce al é n fi su (o na fia sora). Chësc ô di: Sce n père (o na uma) à plü mituns, y che la sostanza é ad es. dla valüta de 30 miliuns, mëss-el resté la valüta de 20 miliuns ai mituns, y mâ dla valüta de 10 miliuns po le père (o la uma) fa či ch'al ô. Mo i 20.000.000 che mëss resté ai mituns, mëss gni tuč da fa les perts „legitime” che vigna fi o fia mëss ciafé; ô di, che, sce i mituns é 5, mëss vignun ciafé almanco la quinta pert de 20.000.000 = 4.000.000. Sce un ciafa manco de 4.000.000, po-l se paré y damané la reintegraziun de sùa „legitima”. Mo al mëss araté ite či ch'al à bele ciafé denant cun donaziuns.

b) Ai genitori (o neinesc y lâs) é-l reservé, sc'al n'é degügn mituns, na terza pert (1/3) dla sostanza.

c) Ai fis naturali (nia legitimi) é-l incie reservé n terzo (1/3) dla sostanza, y scè ai é plü d'un, le mez (1/2). Mo al mëss ester fis reconesciüs.

d) L'om o la fomena mëss ciafé l'u-sufrutto de dui terzi (2/3) dla sostanza. L'usufrutto ô di, ch'ai pô se gode chi dui terzi, tan di, ch'ai vir, mo ai ne po nia i vènne, deach'ai n'é nia proprietari.

Mo düt chësc ch'i un sëgn dit dles singoles rajuns di „legittimari” vel mâ, sce chëlla classe de legittimari é sora. Gonôt rüv-el adiüm plü classes, y ailò é i cunç da fa n pü atramënter. Ala jiss massa in lunch, pur na té picera istruziun, a cunté sö düc i caji de „concorso” de legittimari. Pur düc i caji spezifichëia la legge či che vignun mëss ciafé. Ensciö ad es. sc'al é adiüm i dui terzi dla sostanza, mo la vëdoa à sön chi dui terzi l'usufrutto de na pert che fesc fora 1/4 (en quarto) de düta la sostanza de chël ch'é mort. — Sc'al é en müt su y la vëdoa, é-l reservé al fi un terzo (1/3) y n secundo terzo in usufrutto a la vëdoa; la propriété de chësc secundo terz é reservada mesa al fi. Ensciö stabilësc la legge pur düc chisc caji, olà ch'al riüva adiüm les rajuns de dûes o plü classes de legittimari.

La „legitima” dl'om o dla fomena é te chisc caji dagnora l'usufrutto de val pert dl'erpejun, y deache chël pô porté difficultes o confuijun, dà la legge ai erpadùs la facolté de paié fora a n'atra maniera les rajuns dl vëdo o dla vëdoa.

In conclusiun: Sce un à de chisc parénç „legittimari” d'una dles 4 classes ch'i un sëgn dit, mëss-el i lascé val de sùa erpejun o de sùa sostanza a chisc, y ne pô nia fa düt sciöch'al ô te so testamënt. Mo, sce un n'à degügn de chisc „legittimari”, che vègn incie nominés érpadusc necessari — (Pflichterben), po-l fa cun sùa érpejun či ch'al ô; ai atri parénç — incie ai fredësc, n'à-l bria d'i lascé nia, al po incie col testamënt lascé düt a n foresto.

Reduziun dles disposiziuns testamëntaries y dles donaziuns.

Sce valgügn di legitimari n'à nia ciafé sùa pert legitima, y ch'ai la damana, mëss-el gni scurté les disposiziuns dl testamënt y dles donaziuns de chël ch'é mort. Al vègn tut emprüma les disposiziuns dl testamënt y vègn scurtades proporzionalmënter, (chi ch'à ciafé de

plü, mëss dé ca de plü), ad es. d' un quarto, un terzo, ecc. Sce dütés les dis sposiziuns dl testamënt ne basta pur contenté i legitimari, vëgn-el tut ca les donaziuns, y pro chëstes scomënc-on cun la ultima y va inant fina a la priuma.

II. L'ERPEJUN LEGITIMA — ZËNZA TESTAMËNT

Sce chël ch'é mort n'à fat degun testamënt, é-l la legge che disc a che ch'al va l'erpejun. Al vëgn nominé sis classes de chisc erpadùs „legitimi” — (**bëgn da desfarenzié dai „legitimari”**). Chisc é erpadùs pur legge, sc'al n'é degun testamënt, (Gesetzliche Erben); i legitimari é erpadùs necessari in vigné cajo (Pflichterben!). La legge cunta sö chëstes classes d'erpadùs „legitimi”:

1. I descendënç legitimì (fis o fies); les medemes rajuns à incie i mituns legitimés y adotés (adottivi). Dal père y da la uma èrpa i fis legitimi in perts valies, mituns y mitans anfat. Sce un di mituns foss bel mort y ess lascé fis legitimi, é-l chisc che ciafa chëlla pert, pur rappresentaziun, sciöch'i aldiarun čiamò plü tert.

2. I ascendënç: — genitori y sü genitori.

Sce chël che mör n'à degügn mituns y degügn fredësc o sorùs, èrpa so père y süa uma, in perts valies, o chël di cui ch'é čiamò in vita; y sce entrami cui i genitori foss morç, èrpa i genitori di genitori.

3. Al vëgn spo i fredësc y les sorùs:

Sce chël ch'é mort, n'à no mituns no genitori — o néinesc o lâs, èrpa i fredësc y les sorùs in perts valies; mo chi ch'é mât méc fredësc, (mât da père o mât da uma), erpa mât mez tan che i dër fredësc.

Danter ascendënç y fredësc vëgn-el incie tut in consideraziun en „concorso”, na zerta concordanza: Al se dà gonnôt le cajo, che chël che mör, lascia genitori y incie fredësc y sorùs. In chësc cajo, disc la legge che genitori y fredësc se partesc l'erpejun in perts valies, mo cun na condizion bona pur i genitori: chisc mëss ciafé, incie sce al n'é mât plü un su, almanco 1/3 (un terzo). Purchël, sc'al foss dui fredësc y la uma, ciafess vignun 1/3; mo sc'al

foss trëi fredesc y la uma, ciafess la uma empò so terzo, y i trëi fredesc po dess mât se partì i dui terzi (2/3).

4. Al vëgn spo i atri parënç:

Che tira é-l dagnora chi plü daimprò. Al se trata de berbesc, mèdes, nipoti, jormagn ecc. Mo la parentela vel mât fina al 6° grado (fis de jormagn). Dô la legge dl Stato é-le i fredësc parënç in 2° grado, berbesc y nipoti in 3. grado, jormagn in 4. grado; pice berba y nipo in 5. grado; fis de jormagn (cu-jins) in 6. grado.

5. Erpadùs legitimi é-l spo incie i fis naturali; incie chi èrpa da sü genitori, sce ai i à reconesciüs.

a) Sce ai èrpa adüm cun fis legitimi, ciafa i fis naturali le méz de chël che toca ai legitimi. Mo almanco 1/3 dla sostanza mëss ciafé i fis legitimi, y chisc po incie paié fora i fis naturali cun scioldi.

b) Sc'al n'é degügn fis legitimi, ciafa i fis naturali la gran pert dl'erpejun. Sce al é ascendënç (genitori o néinesc) o le vëdo o la vëdoa, ciafa i fis naturali 2/3 dl'erpejun; sce al é ascendënç y le vëdo o la vëdoa, ciafa le vëdo o la vëdoa 1/3, i ascendënç 1/4, y düt le rest i fis naturali. Sce al n'é no fis legitimi, no ascendënç, no vëdo o vëdoa, ciafa i fis naturali dütä l'erpejun.

6. Les rajuns dl vëdo o dla vëdoa:

Sce al é plü mituns, l'usufrutto d'un terzo (1/3) dl'erpejun; sc'al é mât un fi su, l'usufrutto dl mez (1/2) dl'erpejun. Chësc usufrutto dl vëdo o dla vëdoa pô i mituns incie paié fora cun scioldi o in atra maniera. Sc'al n'é degügn fis legitimi, mo fis naturali, ciafa le vëdo o la vëdoa 1/3 dl'erpejun in proprieté, — sciöch'i un bele aldi. Le vëdo o la vëdoa ciafa 1/2 dl'erpejun in proprieté, sc'al é mât ascendënç y fredësc de chël ch'é mort, l'ater méz dl'erpejun toma pro ai ascendënç y fredësc (o sorùs) in pert valies, mo almanco 1/4 dl'erpejun mëss tomé pro ai ascendënç. Sce al é d'atri parënç fina al 4. grado (jormagn), ciafa le vëdo o la vëdoa 3/4 dl'erpejun, y sc'al n'en n'é degügn de chisc, toma pro dütä l'erpejun al vëdo o a la vëdoa.

7. Finalmënter, sc'al n'é degügn de

chisc parënč ch'i un cunté sö, toma pro l'erpejun al Stato.

Nota: Pur parënč intën-on, in generale, mā parënč legitimi. I fis naturali — nia legitimi — é mā parënč cun sù genitori che i à reconosciüs, no coi parënč — ad es. coi fredësc — de sù genitori; y ai n'é nianca parënč di atri mituns, legitimi o nia legitimi, de sù genitori. Purchël, sc'al mör en fi naturale, che n'é nia maridé y n'à nia mituns; ärpa sù genitori che l'à reconosciü. Sc'al é maridé y ch'al n'à nia mituns, va l'erpejun pur 2/3 al vëdo o a la vëdoa, y 1/3 ai genitori che l'à reconosciü. Sce al é maridé y n'à degügn mituns y nia plü su genitori che l'à reconosciü, ärpa la vëdoa (o le vëdo) düt. Sce al n'é nia maridé, n'à nia mituns y nia plü sù genitori che l'à reconosciü, va súa erpejun al Stato.

III. ERPEJUN (EREDITA') Y LEGAT; ERPADUS Y LEGATARI

Chi che ärpa, po ciafá dütta la sostanza de chél ch'é mort, o na zerta pert ad es. 1/2, 1/3, 1/4, 1/5 ecc. de dütta la sostanza: Chisc é veraménter i erpadùs (eredi). Mo val iade ne ciafa un nia na determinata pert dl' erpejun, mo, cun les disposiziuns dl testamént, na zerta cosa che alda pro l'erpejun, ad es. na čiasa, en pré, en tò de bosch o na somma de scioldi: Chesc n'é nia nominé erpadù, (erede), sciöbëgn ch'al ärpa inčie valch, mo an i disc, plü giustaménter, legatar (legatario); y a chél-la cosa ch'al à ciafá i dij-on **legat**.

Chéstà desfarénza danter erpadù (erede) y legatar à importanza pur i debič, che po ester pro l'erpejun. I erpadùs mëss inčie suratò i debič de chél ch'é mort y che ei à erpé. A l'incontru un ch'a mā ciafá en legat, n'é purchël nia responsabile pur i debič dl'erpejun, tut fora le cajo che le debit tocass propi la cosa ciafada pur legat, o che le testamént instëss imponess en debit al legatar.

IV. LA RAPPRESENTAZIUN

Pro l'erpejun cun testamént y pur legge (zënza testamént) po-la sozéde che un che doss ciafá l'erpejun, ne pô nia la ciafá, čiodi ch'al é mort denant o ch'al n'ô nia azeté l'erpejun y s'en

desdisc o fesc, sciöch'an disc, la renunzia. Te chisc caji i toma pro chëlla pert pur solito a i atri erpadùs, mo la legge fesc ecceziun pur chi che à fis (legitti-mi). Chisc fis legitimi ciafa la pert che foss tocada a so père o a súa uma, sce ai ne foss nia morč o n'ess renunzié a l'erpejun: y chisc dij-on che ärpa pur „rappresentaziun”.

Chesc vel pur i mituns di fis (dles fies) o pur i mituns di fredesc. Purchël, sce chél ch'é mort à 5 mituns (legitti-mi), y dui de chisc é morč, mo un cun filiolanza, toma pro la pert dl prüm a düc i atri, mo la pert dl secundo va a súa filiolanza. Inčie sc'an ärpa da n fré, y un di fredësc é mort cun filiolanza, é-l chësta che ciafa la pert che foss to-cada al fré o a la só che n'é nia plü.

Te chisc caji pô un erpé pur rappre-sentaziun. Ensciö se pôl formé empé d'un erpadù na familia d'erpadùs; düc i membri de na te familia forma spo en „cornél”.

Chësta dla rappresentaziun é na cosa che la jént sa pur la plü der bëgn; mo tina na novité n'é nia čiamò dér con-nesciüda: che i mituns ärpa, pur rappre-sentanza, inčie sce le père o la uma s'en desdisc dl'erpejun o fesc la renunzia. Mo de chesc sarà-l čiamò n iade da di.

V. AZETAZIUN Y RENUNZIA DL'ERPEJUN

Chi che ciafa n'erpejun, ne mëss nia l'azeté, ai pô s'en desdì o renunzié. Tëmp pur azeté n'erpejun, o pur re-nunzié, é-l 10 agn. L'azetaziun po ester „tacita” o „espressa”. Sce l'erpadù à bele te sùes mans l'erpejun, ad es. le lüch ch'al laora, spo l'à-l bele azetada „tacitaménter” y ne po nia plü renun-zíe. In generale, sce l'erpadù trata les cosest dl'erpejun sciöche sùes, à-l fat l'azetaziun tacita. L'azetaziun „espresa” vëgn fata dant a n notar o al can-celliere dla Pretura.

In valgüign caji po un avëi interesse a renunzié a n'erpejun o inčie a n legat: magari sc'al é sö l'erpejun en gran de-bit o val condiziuns ch'an n'ô nia suratò. Denant ch'al gniss la legge provin-ciale (provincia de Balsan) di „Mësc stilič”, fajô-n gonôt insciö pur ne des-partì nia i lüsc: L'erpejun gnê azetada

da un su, chël che gnê patrun, y düc i atri frédësc y sorùs renunziâ, dô ch'ai fô gniis contentés cun scioldi. A la medema moda vëgn-el gonôt incie fat al dé da incö; mo la renunzia ne va nia, sc'al é valgiign di fredësc ch'à mituns; çiodi che, sciöch'i un béle aldi, te chësc cajo ne toma pro la pert de chël che renunzia nia al fré patrun, mo ai mituns de chël ch'à renunzié.

Val iade sozéd-la che un dubitëia d'azeté n'erpejun, çiodi ch'al é tröp debit la-sura. L'erpadù é responsabile pur i debiç, y i creditori de chël ch'é mort pô ji cuntra l'erpadù, deache cun azeté l'erpejun toma i dui patrimoni — chël dl'erpadù y chël dl'erpejun — adüüm. Mo la legge conzed en mitel cuntra chësc prigo: an po azeté l'erpejun, sciöch'an disc, „con beneficio d'inventario”. Vignun po azeté n'erpejun a chësta moda, mo al ne vëgn nia gonôt fat, deach'al damana cotan de formalités y spëises. An mëss fa na declaraziun in Pretura, che mëss spo gni registrada in maniera speciale; spo mëss-el gni fat l'inventario de diutes les coeses che alda pro l'erpejun. La conseguenza de chësta sort d'azetaziun é-le spo che i dui patrimoni ne toma nia adüüm, mo resta despartis: Pürchël é l'erpadù responsabile di debiç de chël ch'é mort mât tan inant ch'al à erpé, y no incie cun sùa propria roba. Anzi, al conserva incie ël sùes rajuns ch'al à cuntra chël ch'é mort, sanbëgn incie les obligaziuns y i debiç ch'al à cuntra ël.

VI. DIVISIUN (SPARTIZIUN DL'ERPEJUN — MÈSC STLÜC (MASI CHIUSI)

Gonôt tom-el pro n'erpejun a plü per-sones adüüm, ad es. a plü fredësc y sorùs. Chi po spo s'la parti. Sc'ai se vëgn de s'la parti, é le laur prësc fat; sce al se trata de bëgns stabili, ciases o terreni, mëss-el gni fat en contrat de divisïun cun firma dant al notar, pur podëi spo intavolé vignun sùa pert tl „Libro fondiario” (Grundbuch). Sce i erpadùs ne se vëgn nia da parti a bones, mëss l'Autorité giudiziaria fa la divisïun, y chël costa naturalmënt spëises y tëmp. In generale pô vignun damané sùa pert di bëgns dl'erpejun in natura; mo val iade ne se lascia les coeses nia sauri desparti;

ailò mëss-les gni stimades y chël che suratol la cosa mëss paié fora i atri erpadùs in conformité a la stima.

En té ejemplo de cosa „nia divisibile” (che ne pô nia gni partida), é-le chilò da nos, te nota provinzie de Balsan, le „mësc stlüt”, (maso chiuso, geschlossener Hof) — (Chisc lüsc da paür, ch'é portés ite inscio tl Libro fondiario (Grundbuch), ne pô, dô la legge provinciale 29. 3. 1954 n. 1 nia gni despartis. Purchël mëss pro l'erpejun un su ciafé le lüch, y mëss le suratò intier. Düc i atri érpadiùs mëss se contenté cun scioldi. Mo sce chël che soratò le lüch, messéss paié fora i atri érpadiùs só la valüta de plëgn dl lüch, sól „valore commerciale”, sciöch'an disc, ne foss-el gonôt nia bun de la fa, deache i lüsc da paür ne porta nia tan tröp, y foss spo sforzé de vënne deméz valch. Y deache nosta legge provinciale n'ô nia lascé desfâ i lüsc, i à-la fat a chël che suratol le lüch, le pëis cotan plü lesier: Al n'à nia bria de paié fora só la valüta plëna — commerciale — dl lüch, mo mât dô chël che le lüch porta, dô le „valore di rendita-Ertragswert”. Al vëgn fat la stima: či che le lüch porta in media t'en an, y sön chël importo vëgn-el fat la capitalisaziun. A chësta maniera vëgn-el fora la valüta dl lüch cotan mëindra; ciasa y majun y diüc i fabricamënc da paür ne vëgn nia aratés, çiodi ch'ai ne porta nia. Ensciö po-la sozéde che en lüch che pur „valore commerciale” vëgn stimé L. 24.000.000, messess gni araté, sciöche „mësc stlüt” mât L. 15.000.000 o ciámò manco. — Che é-l pa spo che ciafa le lüch pro na té erpejun? — Dandadüt chël che le père (o la uma o n'ater proprietario) à nominé tl testamënt. Spo sce le testamënt lascia le lüch a düc deboriada, o sc'al n'é degun testamënt, é-l le müt plü védl che pô suratò le lüch y paié fora i atri a la maniera ch'i un ségn dit.

Empò sozéd-la ciámò val iade che un stënta a paié fora i fredësc y i dà plü gion val pert dl lüch, ad es. na ciasa o en tò de bosch. Mo pur podëi fa chësc, y vigne iade ch'an ô vënne demez val pert d'en mësc stlüt, mëss-l gni damané l'approvaziun dla „Commissione locale dei masi chiusi” „Lokalhöfekommision”.

Jcognomz tla Val Badia

Tröc Ladins s'intresciaia de so cognom o dl'inom dl mesc o magari de val post y oreß avëi spiegaziuns da olach'al po gni, či ch'al ó dì y inč magari, purčiodi ch chisc vëgn scrič datrai cun ortografia todëscia y datrai indò cun ortografia taliana; purčiodi ch val un spo é ste trasformè da ladin tl todësch (ejempio Derü - Bacher), o da ladin tl talian (Dapunt - Delponte).

Al ne n'é possibil de capì esta certa confuijun tla trasformaziun de castes formes, sce an ne pënsa ala funziun, ch l lingaz todësch à ejerzité sö n chisc y an ne po capì chëstes, zënza considiré la vita dles valades tl riguard dla sua storia y dla politica.

Les valades ladines de Fassa, Cortina, Gherdëna y Badia ch'à origine dales Dolomites, à conservè l'antica forma dl rajonè reto-roman, intratan ch düt inciar ia, l lingaz s'é trasformè; inveze i Ladins tles muntes fô isolà y insciò se conservâ so lingaz y ne tolô sö les mudaziuns di lingac talian y todësch. A csta moda ne s'à pudü svilupé sù dialeč a lingaz „letterario” y ne s'à pudü formè na nazionalité „propria”.

Sce an tol n considrazion la scola tles valades de Badia y de Gherdëna, fô-l chilò l'insignamënt inčina al'an 1856 talian, inschiöch'an po odëi dai „cataloghi”; da chilò inant, inčina al 1918, todësch cun n'ora de talian; al'incuntra l lingaz dles autorités politiches y giudiziaries fô ma todësch. L lingaz te dlijia fô l talian respetivamënt la rajonada dl post pur spiegaziuns y in pert pur perdiçhes, te Gherdëna inče valota l todësch. Do la priuma vera

mondial inčina al 1943, la scola fô de ventada completamënt taliana y dal 1943 al 1945 completamënt todëscia. Pur 3 agn ala lungia gnél introdüt n'ora de talian al dé y dal 1948 inant vëgn-el insigné tles scoles dles düs valades ladin - talian - todësch. Chëstes zircostanzes à naturalmënt urù di tröp pur la formziun di nomz y di cognomz.

Les autorités politiches, giudiziaries, chèles dla dlijia y dla scola é stades tles atres 3 valades ladines generalmënt talianes.

Cun l calé dles popolaziuns barbares dales Alpes tla val dl Isarco (Eisack), s'av-el destenü fora l germanejmo inče tles valades dales pertes y tla val de Puster, olach Sančiana-Aguntum (San Candido-Innichen) à ciafè dal grof Tassilo II. dl Poar (Baviera) l convënt pur scincunda l'an 770. Chësc fô sotpost ai vëscoi de Freisingen cun la condizion de slargé fora l cristianejimo; insciò dventâ l convënt da Sančiana n zentro d'iradiazion todëscia y la val de Puster l prüm païsc decà dales Alpes, olach'al se lasciâ jö popolazion todëscia.. Sot ala Signoria bavara, l vësco da Pursenù, metü sö da Conrad II. l'an 1027 y l vësco da Trënt (1028), passâ ala dependënz dl'arcivëscovado de Salzburg.

Mo inčina l'an 900 zirca, s'é mantignì infina söl Brenner l lingaz y l'elemënt latin.

I convénç y la nobilté fô todësc, do ch l païsc fô sot le guern bavareje. Les valades dla Wipp y de Stubei, dl Isarco y dles süs valades dales pertes de Fu-

nes, Eores y Lijun tl to sö 1 lingaz todësch, à insciö desparti i Ladins (Retoromani) a man dërta (ocidentai) da chi a man ciampa (ocidentai) dla Vincega (Venosta-Vintschgau). L germanejiom à insciö asuié sö na gran pert de Retoromagn y tl medemo tëmp impedi 1 se formé de na unité „etnica ladina” y cun chësc 1 se formè de n lingaz, ch foss 1 lingaz „nazional” di Ladins.

I nomz di mesc dles vijnanzes, dles localités y i cognomz d'origine y de forma latina, gnê scriç in gran pert pur todësch, trasformà y mudà.

Tla val Venosta, l ladin s'à mantignì tröp plö di: incina al tëmp dl'imparadëssa Maria Teresia: tl' alta val (iniciar l'an 1800 a Tubre - Taufers söl confin da Svizra). La destruziun dla Romanité te csta val é opera dl'abbazia de Monte Maria dlungia Malles (Mals). Miles de cognomz d'origine retoromana y nomz de mesc vedli dà destomonianca dla romanité passada te chisc pos-č.

Una dles opres fates dala supremazia dles Signories y di convénç todësch, fô la mudaziun de nomz de mesc y de lüsc. L Steub disc, ch'i čiasti à nomz todësch tl cör dles munes venetes. Tl teritorio ladin fô-l valgûgn čiasti, châ pur secunda parora dl'nom „Stein” (fortezza, rocca). „Buchenstein” - čiastel d'Andrac tla val dl Cordevole; „Wolkenstein” - Walchenstein (Walch pur Welsch) tla val de Gherdëna; Beutelstein” — Bottestagno pur talian — tla val de Boite. Chisc fô čiasti ch sarâ jö la strada pur i jus orientai verscio la Rezia y l'Isarco.

La traduziun o la trasformaziun tl todësch de inomz di païsc sotmetüs ala supremazia (ai patruns nüs) todëscia, é n fat natural, importè tl'Eropa Zentral al tëmp dl eté da mez (medioevo).

Insciö se formâ i nomz ufiziai dles comunités:

ABTEI pur Badia; STERN pur La Ilä; KURFAR pur Corvara; COLFUSCHG pur Calfosch; KAMPILL pur Lungiarü; WENGEN pur La Val; WELSCHELLEN pur Rina; TINTAL pur Val; UNTERMOI pur Antermöia;

PEDEROA pur Pidrò; ZWISCHENWASSER pur Lungega; THURN pur Tor; SANKT VIGIL pur Al Plan; ENNEBERG pur Mareo ecc.

Nomz de viles o de fraziuns: ÜBERWASSER pur Sorega; MONTAL - Mantena; PLEIKEN - Pliscia; HOF - Curt; PALFRAD - Peraforada; PACHER - Rü; OBERBACHER - Surarü; HINTEREGG - Pescosta ecc.

Nomz de čiases o de lüsc:

PITSCHEID pur Peciài; ASCH pur Brach; KASTLUNG - Costalunga; AGREIT - Aiarai; WILLEIT - Biéi; RUBATSCH - Ruac; GASSER - Plaza; METZING - Misci; WAHLEN - Rié; ERLACH - Alnei; OBWEGS - Suratrù ecc.

Chëstes traduziuns, riduziuns o trasformaziuns ne n'é opra da incö; ales é antiches y po ji indo al tëmp dl'immigraciun todëscia al sud dl Brenner. Pur vigni bun cunt, é-les bel stades adorades l'an 1325 tl urbar (liber dl cataster) de Čiastelbadia (Suneburg), olach l' abadessa Diemuot von Lüenz fajô trascri tl todësch l „vedl urbar dl 1296” ch fô scrit pur latin, aciochè vigni monia savess dal li y pudess inče l capi.

Sce diuč i nomz ladins de mesc, lüsc y i cognomz ne n'é deventà todësc, é-l chësc 1 mirit dla dljija, ch fajô ujo dl talian y dl dialet local. I proi ladins tla val Badia, do l 1572, fô incina l'an 1600-1700 de lingaz y de cultura taliana, insciöch les listes desmostra; inveze i proi, maestri y impiegà di dui ultimi seculi, ch fô esclusivamënter de cultura germanica, fô portà a trasformè tla forma letteraria todëscia les paroress ladines ch significâ personnes, pos-č, lüsc y mesc.

Storicamënter i Ladins, ch rajona diversci dialeč, ch purater se somaia tra d'ëi, ne n'à mai costitui na unité nazional.

Fodom fô feudo de Pursenù, insciö inc Gherdëna, tolando fora la pert alta dla val, ch fajô pert dla Signoria Wolkenstein: l'an 1818 gnê-la unida ala diozeje de Trënt y ultimamënter a chëla da Balsan-Pursenù. Badia apartigni ala contea Pustrussa (Pusteria) y dal 1018 all'abazia dl convënt de Suneburg

(Saunapurk-Čiastelbadia) la pert a man dërta dla Granega (Gadera); la pert a man ciampa fô possedimënt dl vësco da Pursemù. Ma Calfosch fajô pert dla čiastelania de Wolkenstein (S. Maria-Plan) y messâ portè siu morç ala supultiura tla curazia de Albions, dlungia Laiun. Corvara fajô naota pert eclesiasticaméntr al decanat de Fodom; al dé da incö, dal'an 1964 inant, apartëgn diita la val Badia al decanat de S. Linert-Badia y ala diozeje de Balsan-Pursemù.

Cortina apartigni eclesiasticaméntr a Pursemù; do la creaziun dla diozeje de Balsan-Pursemù a Feltre - Belluno.

Fassa fô governada da Pursemù y dal 1818 da Trënt.

Do les notizies chilò sura portades, ch'è dla plö gragn importanza pur podëi capì la formazion di cognomz, vëgn el portè i cognomz dla val Badia tl ordine d'alfabet dal liber de „Lorenzi — Osservazioni etimologiche sui cognomi ladini”.

Adang — ti vedli libri dl bato dl 1694, da Dam, Adam; Maria d'Adam (1773 a Calfosch); Adang dal inom personal Adamo

Aiarài — 1606 Thomas de Aiarai, faber ala sieia; vëgn da acereto (bosch de àieri)

Alfarài — 1704 Iohannes de Alfarai dalla Villa; da „alfer” (pioppo)

Algràng — 1592 Pire dal Granno; probabil derivaziun da „campo del grano” o „al Gran” (patrun)

Altón (Althon) — 1693 dall Ton; Elisabeth uxor Paoli dall Ton de Colfosco; da Altduom (Alt=vedl y Tuom=giudice)

Anvidalfarài (Vidalfarài) — 1589 Iuliana femina de Gregorio de Gruppa de Videlofarè; Anvi = in vicus (tru); in vico (tru) d'Alfarai

Andratsch — 1589 Iure de Andraze; da „anter” = ander o spelunca; scrit cun ortografia todëscia

Agreiter — 1590 Pire de Pol de Valiarè; forma tod. de Aiarai

Alfreider — 1616 Casparus Alfraider; forma tod. de Alfarai

Bioch (Bioc) — bicoca, čiasa ch va imala, ch toma adüm

Burchia — 1607 Nikolaus filius Chri-

stiani de Burgia; Biburka a Mareo, Biburke a Badia

Brussa — Iohannes de Brussa; da brüscia = cespuglio

Biok — scrit cun ortografia todëscia

Burkia — scrit cun ortografia todëscia

Baur — tod. Bauer

Call — (Kahl, Kall, Koll) riduziun de „Col”; 1591 Angelo de Col

Canaider (Kanaider) — 1605 Christina de Canei; deriv. da „cana”

Castlunger (Kastlunger) — 1588 Leonardo de Costalunga; derivaziun da Costalunga

Complöier — forma tod. de Čiampló; significa „čiamp”

Conroter (Konroter) — 1606 Thomas Conorater, 1607 Thomas de Canorè;

Čianorè = cana, cannoratum; Konrater, forma germanisada cun l mudamënt dl o in a

Costner (Kostner) — 1773 Iohannes Dominicus Costner a Plaza de Sura; forma intodescada de „dala Costa”

Caminades — 1591 de Caminate — 1595 Luca de Caminates; Caminades da caminada, stiùa dal „čiamin” da scialdè

Campei — 1605 Christianus de Campei dala Val; Campei = čiamp

Canazei — Chan de Chanazei a Longiarü; Canazei da cana (cannetum)

Casavera — 1671 Susanna de Casa Virra; 1717 de Chiassa vera dal Plan; Verra = vera, guerra; Casavera = čiasa dla vera

Cavalaruns — 1592 de Chiavalaroc, Urbar de Suneburg: Cavalerons; 1327

Cavalarunch; runchus = spina, roa

Chiusura (Tlesura y Tlysüra) — 1330 Chausure zu Campille; Tlistura = Clausura = pre stlüt it da na si

Clara — 1590 de Clara — Tlara, clara; dal nom de persona „Clara”

Clement — dal inom personal „Clemente” ch'è purdiu a dvente cognom l „de” ch significa la paternité

Colz — 1589 de Colze, 1701 Maria de Colz; urbar de Suneburg „Cudes”, Colz = col, plur. „colz o coi”

Comploï — confronta Complöier

Corisell — 1608 Antonio da Coregel de Livinallongo; Corisell = corte, corticello, curt

Costa — 1693 de Costa (Corvaro) —

- 1595 Adamo de Castalta (Costa alta)
de Badia
- Costabiei — 1607 Lazaro dalla Valle;
tod. Bleid (Byleid in Enenperges tl
urb. de Čiastelbadia)
- Costadedoī — 1590 de Costa de dui;
1593 Dominico de Costa de Doi de
Badia; Costadedoī = Costa de duo
(de dui patruni)
- Costalungia — costa lungia; confr.
Kastlunger
- Costamaiù — 1593 Domenico de Costa-
maior, 1605 Andrea de Costamaiù;
Costamaiù = costa plö grana, maiù
- Costamoling — 1589 Domenico de Co-
stamolinara (Badia); Costamoling =
Costa de morin y spo Costamorin
- Costatta — 1605 de Costata (Mareo),
1607 Baptista de Costata; Costatta
Costatta = diminutivo de „costa”
- Costisella — 1595 Iacomino de Costi-
sella de Badia; Costisella significaia
„picera costa”
- Craffonara — 1606 Domenego de Cra-
fonara de Badia, 1591 Susanna, nomi-
nada la Crafonara; nom local de Ba-
dia (Crafonaira); Craffonara = post
da giara, olach'al gnê fat l čiarbun;
„grava” (greto) é dventé „grof” y
spo mudé tl cognom „graf” da na fa-
milia dla nobilté
- Crazzolara — 1590 de Craziolara (Ba-
dia) — Craciorara o Crazzolara si-
gnificaia „craza” (grata) o crazol
(graculus) = corf
- Daporta = 1605 = l'abitant ala porta;
al'entrada
- Dapoz — 1605 Filius de Pauli da Poz de
Costa Mesana; Dapoz = l'abitant al
poz
- Daprè — 1605 Matthia de pre; Daprè =
ch'abitaia al pre
- Dapunt — 1589 de Sonponte, de Ponte;
Dapunt = ch'abitaia al punt; tl Trenti-
no: Dapont
- Daverda — 1589 de Verda (Badia),
1608 Giorgio de Guarda; Verda =
post de guardia; vardè, odëi, čiarè
- Declara — 1589 de „Clara” fi dla Clara
- Deiàco — fi de Iaco
- Delègg — abitant al „lech”
- Deluca — fi de „Luca”
- Derii — abitant al „rui”; germanisé
„Bacher o Pacher”
- Devàl — 1611 de Vall sura Raus de
- funch; Deval = abitant tla val
Eliscases — 1607 Petrus daled Giases,
1609 Paulus filius Petri dales Chiases;
Eliscase = ad illas casas, a chèles
čiases; abitant ales čiases
- Ellecosta = 1605 Ioannes dela Costa;
Ellecosta = abitant ala costa
- Ellekosta cfr. Ellecosta
- Elikases cfr. Eliscases
- Elemunter — 1605 Lena filia Christiani
de la Munt; Michael de Elemont; Ele-
munter = forma tod. „dala Munt”
- Erardi — 1607 Maria filia Erbardi de
Rudesot; Erardi = Eberhardus nom
germanico
- Erlacher — 1606 Christianus de Alnei;
traduziun tod. de „Alnei” Erlacher =
da Erle, aunic, alno
- Faber — 1595 del fabbor de Sotto Ro-
vaci, 1600 Baldassar del fauro; Faber
(germanisá) = fabbro, feur
- Ferdigg (Ferdig) — 1583 Bartolamio
de Ferdigo — 1619 Ioannes de Ferdi;
Ferdigg = Federico
- Fistill — 1591 de Fisti — 1605 Gasparo
de Festin; urbar 1278: Fistille; Fistill
= fisti pur abrè
- Fiung — 1717 da Iung in Sommavilla;
Iung o Fiung = val lungia
- Flatscher — 1605 Christianus de Fedo-
ra — 1606 baptizatus fuit Ionnis fi-
lius Andrea Fallatscher de Fedora;
Flatscher é forma tod. de „Vallaccia”;
tl Trentin: Flazzzer
- Fless (Flöss) — 1717 da Fles, 1720 de
Flescha; Fless da flexus = pieghé,
storje; corespogn al trentin Canton
dal Canton y ala traduziun tod. Winkler
- Fontanella — significaia: abitant ala
fontanelia
- Frena — 1605 Ionnes de Frena de An-
termoia; Frena = abitant ala roa
- Frenes — plur. de frena, frana, fraines;
tl Trentin: Frenez
- Frenademez — (Trainademez, Frenade-
metz) — 1589 Baldassar de Frenes
de Mez; Frenademez = (frana) roa
da mez
- Frontull — 1605 de Frontù de Mareo;
urb. Suneb. „Frontun”; Frontull da
Frons, frontutus; nom local a Mareo
- Feichter — traduziun tod. de „Pezzei”,
Feichte = Fichte, peciò
- Gabo — a S. Čiascian fô-l nasciù l'an

- 1772 Iacobus, fi de Giuseppe Costademorin y morì l'an 1838 cun l'inom de Iacob Costamoling, meglio „GABO”. Sü 4 mituns fô sta batià cul cognom Costamoling, maridà purater cul cognom „Gabo”. Al pè, che „Gabo” si des na forma diminutiva de „Iacobbo”.
- Glira — 1589 Domenigo de Marchioro de Glira; urbar de Suneburg „Clara” Glira = glerea, giara; abitanat ala giara
- Granruaz (Gran Ruaz) — da Ruace, „ruacia” gran rova (roa); traduziun todascia: Grossrubatscher ; Ruac (nom local a La Ila)
- Gasser — 1608 Susanna uxor Dominici Gasser de Caselles, alias de Vidental; Gasser é traduziun tod. de „Plazza”
- Irsara (Irschara) — 1597 Iacobo de Cirsciara; Irsara = chersciara, post olach'al crêsc lègns da chersces
- Kanetscheider — 1613 Baldassar de Canazei; 1720 Canazeider; gut ze Canatsche; Kanetscheider = forma germ. de Canazei, da cannetum (cana)
- Kircher — traduziun de Glijia, Dlijia
- Laluoga — 1693 alla Luoga; luogo = lüch, post, scito; La Luoga = abitant al lüch (mesc)
- Lagerba = gerba, erba, ierba
- Lunz — 1609 Matthias sartor de Lunus dala Val; 1721 Lonz; Suneburg urbar: Unter Lubunz
- Laner — traduziun tod. de Fraina = lavina
- Maring — 1595 Baldassar de Marino; Marin(g) = morin
- Martara — 1589 Leonardo de Mercia, 1695 de Mersa; urb. Suneburg: Marchia ain Swaihofe; = merscia, termo, marchia
- Mezavilla — 1609 Christianus de Mezavilla de Pliscia; = da vila de mez
- Miribung — 1606 de Miribung, 1717 de Miribon; Miribung = meridies bonus; l'amiri bun (post olach'i tirz amiraia da misdé)
- Mischì (Missi-Misi) — 1607 de Missi, 1717 da Mischi; Mischi significaia „mansus, maso, mesc”
- Moling — (Molling) vègn da „morin”; abitant al morin
- Morlang — 1614 Casparus de Morlang, 1616 de Murlang; Morlang = muruo-
- lo, müür
- Maneschg — 1638 Menguz, 1640 Monguz, spo Meneguz; Mangutsch (ortografia tod.) forma diminutiva de „Mango”; tl Trentino: Meneguzzer
- Mellauner — forma todëscia; imprüma fô-l Molignon, Mornin (morin)
- Ninz — 1760 Dorothea de Ninz; Ninz é diminutivo de Ignazio (Inz)
- Nagler — traduziun tod. da „Brocha” = bročia
- Oboies — 1593 Berto de Voies, 1717 Obois; urb. Sun. Abulles, ad bullas; Bulla = dos dla munt (prominenza, dorso)
- Oberbacher — trad. tod. de „Surarù”
- Obex — (Obwegs) trad. tod. de „Sura-trù”
- Pallestrong — 1607 Balthasar de Pallestrong de La Val; 1723 Pastrong; Pallestrong = parù, palus
- Pedevilla — 1606 Sebastianus de Pedevilla da Rina; Pedevilla = pede-villa = al pé dla vila
- Pedraces (Pedracer) — 1596 Domenicus de Pedratze, 1607 de Petracies; Pedraces = da Petrus, pera ajia
- Pescol — 1589 de Piscol; Pescol = da Pes-co plur Pos-col; al pé dl col o do 1 col
- Pescolderung (Pescollerung) — 1598 Natalino de Piscol de rongo; Pescollerung = post col, ia do 1 col runcé
- Pescosta — 1693 de Pescosta, postcoste; Pescosta = post costam; ia do la costa
- Peslalz — 1605 Paolo de Peslazo, 1613 Uldaricus Postlalz; Peslalz significaia pes-ille-altius = al pé dl'alt
- Pezzedi (Pezzei) — 1589 de pice, 1605 Andrea de Pizzei, 1718 de Pitschei; Pezzedi = da picetum, peciô
- Piccolruaz — 1599 dal piccolo Rovacio, 1610 Zanot de picol Ruatsch de Badia; Piccolruaz = picera roa
- Piristi — 1606 Christoforus de Peristi; Peristi = pre isti pur pre fisti
- Pisching — ortogr. todëscia de „Pisin”; significaia „pice o peciô”
- Pitscheider — 1759 Marta Pitscheider; forma tod. de „Pecei”-Pezzedi
- Pineider — 1598 Berto de Pinè; pinei, pini; Pineider = forma tod. de „Pinai o Pinei” = pinch, pino
- Pinter — trasformaziun todëscia de

- Binder (Fassbinder) = bottaio
 Pizzinini — Picinino Domenico da Pickenin in La Villa; 1598 Pizenin Giacomo — 1676 Pecchin Iacob, 1700 Pittschening Dominicus, 1769 Pizining Alois (Alvisio), 1821 Pizining Josef, 1821 Pizzinini = da pinus picea, pi-ciuns; peció, pice
 Plang — 1590 de Pla, 1594 Iacopo de Piano, 1693 de Plan de Corvara, 1717 dal Plano; Plang = piano, plan
 Planatscher — 1605 Dominicus de Planatsch de Longiarù; Planatscher significaia: planus, plan; é forma todëscia
 Plaza — 1592 deplazza, 1693 da piazza; Plaza = plaza
 Ploner — 1605 é plovan a Mareo Casparius Planer, 1608 Cassiani Ploner; „Ploner” = forma tod. de Plan
 Promperg — (Promperger) 1618 Petri de Pramperg, 1703 Petrus de Ruaz cun l’ anotaziun „Promperger”; Promperg = trasformaziun tod. de „munt da roa”
 Prous — pratum, pre
 Pupp — dal nom personal „Popo” = müt
 Paratschia — 1598 de Paraza, Paracia; Paratschia scrit cun ortogr. tod.; significaia „pala-para”
 Pitschedell — forma tod. de Picedell; dimin. de „pice, picei, peció”
 Posch — urb. Sun. „pooseve”; ortogr. tod.; Posch = bosch
 Prousch — ortogr. tod. de „Peraforada”; 1605 Maria filia Jacobi de Pera Forada
 Pescoller (Peskoller, Pedskoller) — forma todëscia de „Pescoll”
 Razuns — 1593 Gian de Razonse, 1630 Stefano di Razon; Razuns = razon, ronzino, čiaval; pastüra da čiavai
 Rigo — 1717 Maria de Rigo; probabil méntr abreviazion de Dorigo o Odorigo
 Rinna — 1607 Petrus de Mezvi de Rina, 1608 Bartholomeus de gran Čiasa de Rina; Rennes de Suračianins (S. Čiascian); Giov. Batt. Rinna „Ritter von Sarenbach” mort l’an 1846 (da Suračianins); Rinna = abreviazion de „Caterina”
 Rives — 1607 Nicolaus Mair de Sotriava; Rives = pliür. de riva, rüa, costa
 Roalta — 1608 Ioannes Rualta textor; Roalta = ro-alta
 Rivara — 1605 de Rovara = Roara, ro-vina, teren sólo roa
 Rottonara — 1589 Ianes de Rotonara; Rottonara = ruptum, ruptunarius, rot, roa
 Ruaz — 1605 Maria di Martino da Ruazze, 1693 da Ruaz, spo Roaccio; Ruaz = rovina, roa
 Ruazzi — 1938 Giuani Ruazzi, maester da S. Čiascian; forma italianisada de „Ruaz”
 Rudiferia — 1598 de Rudiferia, Rudefibia, Ru de fabria; significaia: rü dla fujina (dla feuria)
 Rung (Rungg) — 1589 de Rongo, Roch; Rung = roncare, runcé, fa čiamp
 Ruon — tod. „Rain” = rogn
 Ritsch — 1608 Christianus molotor in Risch, 1616 de Risc; Ritsch = (scrit cun ortogr. tod.) canal, roggia, roia
 Rubatscher — 1605 Maria da Ruazze, 1693 da Ruaz, de Ruaccio, 1487 Johan von Rubatsch a Tor; Rubatscher (ortogr. tod.) = riduziun de (Ruaz, Ruac)
 Rainer — da „Rain” (tod.) = rogn; l’abitant al „rogn”
 Rungger — forma tod. de Rung
 Rindler — Rinneler da Rinne, traduz. tod., de „sala” = canal dal’ega; 1606 Casparus de la Sala, 1612 Agnes figlia Leonardi Rindler
 Sander — forma scurtada de „Alexander”
 Saning — forma scurtada de „Giuani, Jan”
 Sanung — forma scurtada de „Giuani, Jan”
 Sommavilla — 1611 Baptista textor de in Soma villa de Raus; Sommavilla = abitant só insom la vila
 Somvi — in summo vico = só insom l’tru
 Sopplà — 1591 de Suplà, 1596 Tomasio de Soplà; Sopplà = susum planum, söl plan
 Sorà — 1697 de Sorà; Sorà = sorà, balcun
 Sorarù (Surarù) — 1693 de Surarù; surarù = sura l’rü
 Soratrù — 1695 de Soratroi, Suratrù; Soratrù = sura l’tru
 Sottara — sot’ara, sot l’ara (aia)

- Sottrovis — sot-rovis (rovina), sot la roa
 Sottrù — sot-tru, sot l tru
 Sottsach — Sossach = sass sach (vijinanza a La Ila)
 Sottsass — sot-sass (vijinanza a La Ila)
 Spessa — spissus, spass; bosch spass
 Suen — 1615 Christina figlia di Genuin; dal'inom Ingenuino o Genesio
 Schanung — ortogr. todësca de Sanung
 Schuen — ortogr. tod. de Suen
 Sottrovisch — ortogr. tod. de Sottrovis
 Sauter — ortogr. tod. de Saut; saltus, salt
 Solderer — forma tod. de Sorà; solar, solèr
 Spisser — riduziun tod. de Spascia, Spessa
 Taibon — 1605 Christianus de Taibono; Taibun, Taibon = bon (bun) tai (de bosch); Taiboner (forma tod.)
 Tamers (Tammers) — 1596 Ziano de Taramares, Tamers, Tamaris, Tamores; Tamers = forma plur. de „tama”
 Tavella — 1605 Caspar Tafler, molitor, Tabellas, Taella; Tavella significaia tabula, tabella, masa
 Terrabona — (tera - bona)
 Terza — 1605 Anna de Terza; Terza = la terza pert de n mesc
 Thies — (Ties) 1698 filia Leonardi de Ties; Ties = tiglio, Linde
 Tolpei — 1605 Iacobus de Tolpei, Torpei, Tolpeit, Tulpeit; l'Alton spiega cun „tlipetum” (tulipano); Schneller cun „tolp” (ciüch)
 Trebo — 1608 Balthasar de Treve, Trevo, Treo; Trebo = trivium (tréi trusc)
 Tschaffert — cfr. Zaffert
 Troger — 1720 Troger; forma tod. de „tragen” (portè, l portadù)
 Turneretscher — 1606 Tornaresca de Sora, Tornarescha, Turneretsc = forma tod. de tornio, tornadura; l'intornadù; Torneretsch (Tornereccia) = čiasa olach'al vègn intornè
 Taler (Thaler) — traduziun tod. de „val”
 Tasser — 1697 Catherina Tasserin, Taxer, Dasser
 Valentin (Valentini) — dal'inom „Valentino”
 Vallazza — valle, val valacia (Flatscher
- = forma tod.)
 Videsott — vicus de suptus (strada de sot)
 Vigg — vi, vicus, strada
 Vittur — 1592 Gaspar de Vittor, de Vittur, ittur; Vittur da „Victor”
 Vollmonn (Vollmann) — 1707 de Valman, Valmang; Vollmann = al pe, ch' al vègnes da „val”; monn da „Mann” (om)
 Vantsch — forma tod. de „Vance”
 Verginer — forma tod. de „Vergin”
 Willeit — riduziun tod. da „Biéi” (bi-édl-i = bi ödli)
 Winkler — traduz. tod. de „cantun” (Winkel)
 Zaffert — da Iaffert, Saverio (Xaver)
 Zellè — 1717 da Zellè (Zlè)
- Cognomz importà da atres valades:**
 Cognomz importà da atres valades:
 Foppa — fossa, fossa; importè da Fodom
 Grones — nom de localité, 1577 Cristano de Grones
 Huber — houba (vedl tod.); significaia „Hof” = Curt
 Crepaz — 1581 Andrea de Crepazo, 1582 de Crepaz, 1478 Antonius de Subcrepa; Crepaz = crap, rupe, roccia
 Delmonego — 1601 Petrus Vallazza monacus; da mone „mone, sagristan” provegnanza da Fodom
 Kehrer (Kerer) — 1443 Hans Talackkehrer te n documënt da Ellen
 Lanz — 1242 Lanzo de Silva; oriundo de Puster
 Mühlmann — traduziun tod. da „mornina” Mühle = „morin”, Mann = „om”
 Mutschlechner — traduziun tod. de „Lehen = lüch, mesc”; „Lechner” = l proprietario; importaziun dala val de Türesc
 Pider — provègn da Onies
 Schrott — importaziun da Laiun; cognom a Calfosch
 Seier — provègn da Puster
 Sigmund — provègn dala val dl'Isarch; italianisé „Sigismondi”
 Rabiser — provègn da Gherdëna; itanisé: „Rabise”
 Varallo — provègn dal Piemonte
 Wieser — provègn da „Söt-Balsan”
 Baldissera — importè da Fodom (Verda 1880)

Foto Planinschek

Mena Troghera

de S. U. P. (do na stora de Reimmichl)

Al é bel passé plü de cincantagn y la storia pò gni cuntada zenza se tumëi de i fa mé a valgûgn, dea che les personnes n'é nia plü in vita, codì bel. Ala priuma persona dla toria i dij-on Mena trogra, dea che ala fajô feter düta süa vita chësc laur. Vigni edma jé-la dui o trëi iadi fora Burnech. Forapert portâ-

la iis y smalz y itpert cundejô-la dütes chëles piceres bisineles, che an se cumana, sciöche val crafun de furmënt, medejines, curduns y vëtes y sanbëgn val papa. La Mena é bel scialdi it pur i agn, â dui edli furbi ,n muntun spizé y sot 1 muntun na bočia. Mo chësc é čiamó dit massa püch, ala â na bočia lergia sciöche na bočia de n fur da pan, ala â na müsa sciöche na batura da vëindres sanč, che jé dé y nöt sciöche n murin da vënt. Degtign ne é sigusc da la ria müsa dla Mena y plö vedla che ëla gnê y plü che jént s'la tumô.

Y sëgn ê-le n iade bel de jügn, che la Mena â ciafé n grüm de ordinaziuns da fa te cité, y propi in chëla sëra dôl gni l vësco, a cuntermé l'ater dé. Düt l paisc è sön les giames pur arjigné ca pur la festa. An laurâ pro les triunfportes, rumâ fora i trus, infurnî les čiases cun gherlandes de dascia y metô bandires sön têt. Insciö urô-n spo tó it l gran scior. Sepl da la Posta â tut fora la gücia nöia col têt da dauri y stlü, â puzené sö i dui scimli bëgn dér da catif y é pié dlafora a Burnech pur aspeté ailò al vësco. Da les dûes domisné stêl bel arjigné dan la stazion dla ferata y tratàn punsâl bel, co che al foss pa jü tres la val ite dér da capaze col vësco.

Mo l vësco ne gnê nia. Impé dl vësco ruvâl adalerch n telegram, che dijô: „L vësco ne pô nia demez incö, al gnara duman”. Sepl da la Posta fajô bëgn na burta müsa sëgn, che ël impé dl vësco pudô ma ji a čiase col telegram dla desita. Cun dér la ria lüna ujôl incérch y zénza storje pro invalgô, jê-le cuntra čiase. Al n'à čiamó fat mesa la strada, che al udô dan da se na persona, che al minâ de cunësce, sce al ne se falâ. Sce, sce, ala ê propi ëla! N gran cestun söl spiné, desot n gran chitl lerch y čiamó desot dûes giames stortes, che sterflâ it pur strada ... Mena trogra. Acurat chësta vedla dla müsa storta mëss ester sön tru a chësta ora. Al ne foss pa de morvöia, sce ala va mal, can che na té stria é pur incérch. Sepl da la Posta ne i impudô nia a la Mena, sciöche düc i atri, mo ël extra nia, purci che ëla cun sua müsa i â suflé demez sua cristiana, êl pô pur se maridé te n ciirt. Al sinti sëgn na gran tentazion de i smizé la scoriada n più dassén da les orëdles ia, can che al foss passé dlungia chëla stlafa ia. Mo spo se punsâle indò atramënter: al urô passé dlungia ia y ne i čiaré gnanca. Mo bel can che al lâ abinada, se êl destaché la corda pro l liac y al â messé ste chit y gni jö de gücia y mët indò in regula la cosa.

La Mena vëiga la gücia öta y atira se fej-ela inant y scraia cun usc grauta: „O, čiara, čiara, vëgnes-te cun la gücia öta, aulà as-te pa l scior?” L vësco ne

pô nia demez incö, al vëgn induman”, bruntura Sepl.

„O bela, bela! Ah, mo chësc é sciode, düc aspeta bel laite! Mo Sepl, ais n più de misericordia, lasce-me senté, t'as pô tan sauri lerch te gücia”.

„Misericordia cun te? Tö n'en n'as gnanca albü cun me, tö vedla rëfla!”

„Mo, Sépl, i à tan pesoch, l cestun me drüca tan söl spiné”.

„Te druchess-el pô jö cun la müsa ia pur tera, stlafa de na vedla!”

„Sepl, ne ester tan rì y ais n più de misericordia! N'é-l bel anfat, sce tö te vas cun la gücia öta, o sce te me lasces senté jö, i sun tan stančia”.

„Mo catö, la müsa ne se stančia nia, inč sce ala va dé y nöt sciöche na batura?”

„Sepl, i te prëi, lasce-me pô gni cun te!”

„Iö no, tè-te n mane da granara y sënte-te lassura sciöche tües sorus, les atres stries!”

„Sepl, i te pai-i pa bëgn y bun čiamó laaprò”.

„Sce tö te me das cin rainesc, te lasci senté sö, a de manco ne t'la feji nia”.

„Pur amur de Di, či pënses-te pa? Cin rainesc ne vadagni nia te n mez an, aulà dessi pa i tó? Mo trëi dasëc te dai, al é bëgn inč valgamia al dé da incö!”

Mo sëgn te n iade i é-l tumé it a Sepl da la Posta n pinsier da marizius. Oh, sce la Mena ess capì, ne ess-la plö tan mené do, de la lascé senté sö, ala ne udô gnanca, che Sepl i čiarâ y i čiarâ sëgn tan da furbo.

„Bëgn, bëgn”, dijô-le, „pur trënta scioldi ó-i t'la fa. Mo che tö l sais: jö a pé de chi Junurëis as-te pa da gni jö, iö me dodeess pa massa a ruvë sö dlijia cun te”.

„Sanbëgn”, dijô-la la Mena, „vëgni fora. Sce la jënt me udess ruvë adalerch sentada tla gücia dl vësco, gniss-el pa fora n feter gran baié”. Sepl deura sö l'üsc, la Mena sbürla it l cestun y se ragacëia it do. Ala se sënta sëgn da gran sciora y se lascia ia dér bel comot sö i plumac murji, deperpo che i čiavai pëia ia düt a trop.

„Mo valch mëssi pa bëgn čiamó i trà jö”, se disc-ela bel adascusc.

Foto Planinschek

Y Sepl se pënsa inč la siua: „Tö vedla stria, tö stlafa da la müsa lergia, sëgn t'ai pa n iade abiné indértüra, sëgn ó-i pa bëgn te troté indértüra chilò ite, che te n'as pa düta tüa vita da punsé y studié do, sciöche 1 Sepl t'la fata!

Do che ai ê jüs n toch ia y it pur strada, tumâ-le te n iade valgunes gotes. Sepl gnê jó de güicia y dijô: „Sëgn mëssi madér trà l têt sura güicia ca, i ne uress nia me lascé ruviné la güicia nöia, sce al ess mo da plovëi.

„Sce, sce, stlüi ma pro”, mina la Mena, „al pudess pa mëtt man de plovëi plö dassën”.

Sëgn ê la Mena propi sarada ite te porjun. Dait ne pudôn nia la dauri, sce an ne menâ nia defora tla saradiira. A chësc sanbëgn ne punsâ-la nia la Mena, mo tan de plö punsâ 1 Sepl. Al sënta sö, i dà na smizada ai scimli y cun bun pas va-i indò inant. Tratàn av-el lascé de goté y ala ne â duré dì, che al dê indò n bel sorëdl.

Do valgunes otes plü értes gnê-l la strada bel da plan y Sepl fajô galopé i čiavai, che la güicia se nainâ ia y ca sciöche na cüna. La Mena se tumô bëgn n pü pur so cestun y či che ê lait, mo ala ne pudô plü duré cis dì, che ai ruvâ a post.

Bel avisa udô-n spo sö dlijia les banières, che se menâ tl vënt y dan l gran üsc na bela gran triumfporta; jënt udô-n inc gnan adalerch da vigni pert. Can che ai è bel avisa ruvâ jó a pè de Junurëis, tignô la Mena l mûs sö pur finestra y scraiâ fora: „Sepl, tégne ma sëgn. Piun bel sö pur Junurëis. Lasce-me gni fora sëgn”.

„Hü, scimli!” scraia Sepl y i dà das-sén cun la scoriada. I čiavai mët man de salte sòpert. La Mena ó luvé sö pur se fa aldi, mo ala toma indò zruch söl plumac, vëgn sciurada ia y ca, che ala mëss scraié dal spavënt. Spo palpa-la indò ia purmez a finestra y scraia, či che ala é buna: „Sepl, iö mëss gni fora, al é gran ora, scenó ruvunse sö da les prumes čiases”.

„Hü, scimli, hü-hü”.

„Sepl, ne ste a mené cuinaries cun me; chësc ne te acunsië-i pa, tö te me cunësces bëgn!”

„Hü, scimli!” Pif, paf, pif, paf, fej-el cun la scuriada.

„Sepl, iö te prëi-i, pur amur de Di, lasce-me gni fora, scenó te scrai fora,

che te n ciafes assà, i te cundüji pa da Signuria, de sigü”.

„Hü, scimli!” pif, paf, pif, paf”.

„Tö lotrun, tö loter, tö zënza cherianza, tö lere, tö čiara pa, tö te la paies pa čiamó da me!”

„Pif, paf, pif, paf!”

Sëgn prô-la indò cun les bones: „Sepl, te prëi, mi bun Sepl, ais misericordia de na püra vedla”.

Mo l Sepl mëna dassén la scuriada, tich, tach, tich, tach, y i scimli scricia ma sö pur Junurëis.

„Mi nun Sepl, mi pros Sepl, lasce-me gni fora, i te diji n rosare intier!”

Mo l Sepl ne alda nia y al é bel oramai sö dl düt. Al dà n sëgn col fazurel blanch. Te chël ald-un bel i murtai splundran jó da la ütia da stlopte jó — pum, pum! An alda ringhinan düt incëria, les čiampanes mët man de soné düt adium . . . y la gücia rüva te chël it sön plaza de dlijia.

„Č spavënt, či spavënt!” La Mena ti-ra jó düc i sanč y prëia, sciöche ala n'à mai perié cun tan de devoziun. Ala s'ascogn jó, jó a funz la güicia, pur ne se fa udëi da jënt. Düta la jënt é ailò arjignada: Les mitans da la gherlanda, la musiga, činamai i scizeri da zacan, düc i omi de comun, i cunfaruns, l cil porté da i plü gragn patrunz, mitans vistides a blanch, arjignades a di sö sù raimli cun ciüf tles mans, i ministranč y i proi, spo dütes les èles vistides da festa ia de do.

Te chësta situaziun stê sëgn la güicia bel a mez la plaza y düt incëria la jënt arjignada a i dé l prium salüt al vësco.

Can che l Sepl vëgn jó y é pur dauri sö l'üsc, la musiga mët man: taratam, tartam, taratam, tam tam, tartam, taratam, cimpum, cimpum, — les čiampanes sona, i murtai splundra y düc i ödli é oč verso chël üsc dla giicia. Sepl deura sö y fesc n bel gran inchino. L maester sbürla ia dües beles mitans cun la gherlanda, i proi se fesc purmez y la jënt destira l col tan che ai é bogn. Mo al ne vëgn fora degun vësco.

N pez alalungia ne vëgn-el dl düt fora nia; spo do che Sepl à scraié it duí o trëi iadi čieze, udô-n finalmënter spizuran n čié grisc, n nes lunch, n muntun

spizé y na müsa che sbatura dassén, mo che an ne pudô capì, dea che la mu-siga sufâ düt — y inultima gnê-le fora la Mena troghera cun so cestun düt trumuran sciöche na föia. L Sepl tignô bëgn so telegram tla man y mostrâ y purvâ de i la dé da capi, che l vësco ne pudô nia gni in chël dé. Mo diüç à metü man de fa n lerm y metô man de rì tan dassén, che degügn ne aldi na parora, de či che al gnê dit o baié.

„Viva la Mena troghera, viva, viva, viva“ aldi-n tres indò da niü da la pert di jogn, che ê n tláp ailò. D'atri indò scraiâ y dijô: „La Mena cunfermëia pa-ségn, gnide ma i bajé la man, mo no dé cis dassén l pax tecum“.

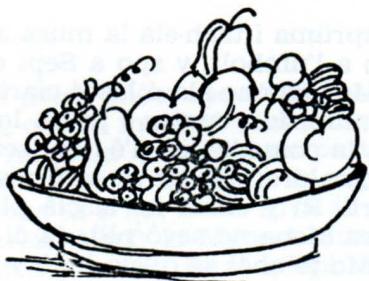
D'atri indò: L'acumpagnun mo te dlijia y aldiun mo súa perdica“. Mena troghera vëgn blančia y cöcena dal sënn dal blot dodé che ala se mëss. Spo la-sce-la fora súa müsa indërtüra cuntra

düç. Imprüma i tach-ela la müsa al cu-rat, spo a l'umbolt, y spo a Sepl da la Posta. Mo can che ala ó lascé ciarà súa ultima muniziun cuntra l prüm lotrun de düta la comedia, se n'él bel scufiné da di inmalora, che an ne udô nia plü dainciàrè. Rì y cuiné ne lasciâ plö do y la piüra Mena ne savô plö, da či pert se oje. Mo te chël se oj-ela indò y sciö-che na saita se fej-ela nanter la jënt fora y inmalora a čiasa.

Y la fin dla čiantia? Mena troghera gnê tan cuinada y maltratada dal baié de jënt da chël dé, che ala ne pudô plö se fa udëi fora de čiasa. Y sce ala mes-sâ propi ji invalgó, spo ê-l düç i mituns dl paisc che riô y scraiâ: „Al vëgn l vë-sco a cunfermé!“

Chësc ne ê-la plö bona a dluti, pur-chël n bel dé â-la fat l poch y é jüda altró a chirì quartir.

T'altion.

Les ambries vëgn plü y plü granes,
les nöts plü lunges, les stères plü lumi-
noses, al é alton.

Čiamó n iade denant co ji a palsé, é-l
la natüra che s'infurnësc cui plü bi cu-
rusc y l' otober é sciöche l mà dl' ai-
sciüda.

L'alton é l mëis di früç. Či ch'al é gniü
lauré d'isté, d'alton se mostr-el. L suiùs
dla frunt n'é nia ste deban, al é tomé
sö la tera, l'à bagnada, mo la tera à de
ca l friit, l'à lascé crësce, gni gran y
maduri pur tigni fora indò n inver
lunch, sciöch'al é te nüsc paisc, te no-
stes beles valades. L'alton incoronëia to
laur, tües fadies y tü fistidi.

M. A.

Oraziun dla sëra

O bun Di, l sorëdl florësc
la chita nöt vëgn indò prësc
a curì l monn cun so mantel,
ch' düt pois dormì n sonn morjel.
Nos jënt denant ch'ji a palsé
urun de cœur te ringrazié,
de düt l bëgn che inčë incö
sön nosc laur s'é lascé jó.
Sciöch' te súa cō picí vici
s'la dorm y palsa tan sauri,
inč nos urun sot tüa man
dormì y palsé fina n doman.

P. B.

Regules pur l'tëmp:

San Michiel disc, sciöch l'inver à da
gni.

N bel october fesc mé ai chefri y a
les iates majires.

L'inver che vëgn adora, s'un va inč
adora.

Jënt vedla čiara plü ion lunc.

L'amur é plü sterch dla mort

La storia che iö se conti, é suzedüda oramai dan cënt agn te na gran cité. Ailo viô-le n prô, che laurâ cun gran ligréza y orienté, pur agn alalungia.

Al fajô propi valgiunes coses straordinaries pur la jënt, y na tala propi čiamó in punt de mort.

Al ê bel l dé denant ch'al muriss. Siur Maurizio, inscio â-l inom l prô, in chël dé â ciafé i sacramënč di amarà y aspetâ, rasegné tla orienté de Di, sua fin. Te n iade gnê da iusc it na persona, jê ia dlungia let y i dijô: „Siur curat, l patrun dla čiasa N. 45, che os cunescëis dër bëgn, sta dër mal y al messarà muri. Stun in gran fistide, purciudi che al ne ó avëi degun prô. Can che anunziân val de té, spo se parâ-le dassën y dijô, che al ne n n'urô savëi”.

„Či desgrazia! Na té bona persona!” dijô siur Maurizio dër cun la ria. „Ah, sce iö ne foss piire da muri... magari me ess-el impò čiamó tut sö cun les bones; i l cunësci pö tan bun”.

„O, siur curat, al se tignô pa tan in unù, al se urô pa propi bun. Mo či pò-n fa, sciöche sëis sëgn...?”

I dui scuta chit pur n pez. Te chël mumënt i gnê-l a siur Maurizio n pinsir, che i messâ fa ligréza ai angeli dl paraisc. L moribondo s'alza sö te let, tégna les mans y disc: „Mi Di, dé-me n pü de forza!” Do n mumënt de punsé sura, dij-el a chi incëria: „Visti-me mi guant”!

Degügn ne se muiô. Degügn ne pudô capì y ne ê bun de crëi a sües parores. Ai se dijô da plan un cun l'ater: „Al fantinëia oramai, al é a les ultimes”.

Mo cun usc plü sterscia dijô-l da nü: „Visti-me, visti-me, iö mëss ji”.

N scrai de morvöia y de spavënt gnê da la bočia de chëla jënt ailò. Mo siur Maurizio, tignì in vita ma da la forza de sua orienté de fer, i tignì ia sües mans, che trumurâ da spavënt, sciöche al uress dì: „Fajede ma, či che iö à cumané”.

Foto Planinschek

Foto Erlacher

Y chi ne dubitâ plö. Zënza se paré y zënza di, se metô-i a vistì l guant a chël corp, che urô čiamó vire pur salvé n anima, che ê al prigo.

„Purté-me sëgn da l' amaré”, dijô l prô.

„Mi Di, Siur curat mör pur strada”, minâ-i indò chi atri. Mo ël, zënza che al metess averda, či che al suzedô incér ël ia, se fajô porté düt, či che al adorâ pur provede l'amaré.

Can che düt ê arjigné, comanâ-le: „Jun sëgn, fajede inant y jun”. Cun gran comoziun y nia püch fistide tulô val-gügn omi chël corp düt lascé ia y mez mort y l portâ da porta fora sön strada. Al ê bel sciöch'an purtess n mort a la sopoltiura jö pur la cuntrada de cité. Mo te chël corp viô y rigirâ n anima da gran forza. No n lamënt, no doluré o sospiré gnê da la bočia dl prô sönü chëla Via crucis. So čié ót sö na pert y i ödli stlüč, murmurâ-le zënza lascé do parores devotes, čina che al ruvâ pro 1 let dl moribondo. „Mi bun amich”, dijô-le cun usc rota l prô, „nos trami dui te n cürt starunse dan da Chël Bel

Di . . . ne n'oruns jì deburiada do chësc tru? Iö sun gnu pur se daidé . . . pur se dé l'ultima cunsulaziun te chëst' ora”. L'amaré tira n gran süst y zënza podëi pronunzié na parora, piâ-l do la man dl prô y la tucâ cun sü slef cöci y fosc.

„Mi bun cumpagn”, dijô inant l prô, „l tëmp é musuré fora avisa . . . lascé-se sön me, iö se dëidi a fa ia ostes coses”.

L püre, düt imprescioné da les parores dl prô, metô man de pité dassën. „Oh, sce, iö ó me cunfessé”, dijô-le. N sëgn de gran cumentëza se depenjô söl müs dl prô. Al i fajô sëgn a chi atri, y an lasciâ trami dui susc chi moribondi. Prësc do la man dl prô fajô l'ultimo sforz pur fa la crusc sura l cunvertì y les parores „ego te absolvo . . .” tumâ sciöche rusada salutare sö l'anima salvada. Spo cherdâ-le indò it i atri y dijô: „Porté-me l'Öl sant”. An i pertâ düt, či che al aldi pur chël sacramënt.

„Tè mia man y mène-la tò sciöche al alda”, dijô-le al caplan. Chësc piâ do la man dl moribondo y la menâ do regula, čina che düt ê fat.

L'amaré sinti la man frëida dl prô,

oramai plü püre che él instëss, mo süa anima se sinti rasegnada y in pesc. Düt stê incëria, zënza dì parora, da la co-moziu.

Can che la funzun è finida, storj-el 1 prô so čié dlungia l'amaré y cun n süst de cumentëza dij-el cun usc debla: „A roveder, mi bun amich, s'udarun prësc indò t'un monn plö bel... la misericordia de Di é grana, cunfidede!”

Spo prëi-el da su y disc: „Sëgn, o Sigrur, lascia jì to servidù in pesc, pur ciudi che mi ödli à udii tiua salvëza”.

Y a chi incëria dij-el cun usc oramai da ne aldi nia plö: „Porté-me demez!”

Chisc alza sö l corp dl prô, oramai plö mort che vi, l tol y va da iusc fora bel plan. Un y l'ater moribondo alza la man pur se saludé pur l'ultima ota. I atri, che čiarâ pro, ne pudo se tigni les legremes da la comuziun y ligrëza.

Deperpo che an portâ l prô, oramai in fin de vita pur i strabac, cuntra čiasa, düiç scutâ y punsâ do, či che al è suzedü piich denant. Ma l'amaré söla bara murmurâ mindecié val parora santa y chi che è plö dlungia ,aldi, che al rezitâ les parores dl salmo: Confite-

mni Domine quoniam bonus, quoniam in aeternum misericordia eius”... y tres indò da nüi aldi-n les medemes parores: quoniam in aeternum misericordia eius ... süa misericordia düra dagnora.

Can che al lasciâ indò do, spo minâ-i bel, che al ess fat l'ultimo süst, mo spo metôl indò man. Vigni palsa tl murmuré dl moribondo i parô na eternité.

Finalmënter ruvâ-n a čiasa cun chëla prozescion tan de doreja. Ailò lasciâ-n jö cun vigni reguardo l'amaré sön so let, i destenô fora i pisc y les mans metô-n in crusc sura let ia. Insciö l lasciâ-n palsé fora da la fadia. An cunesciô, che al è propi a les ultimes, so corp è düt stare y apëna che an cunesciô, che al tirâ čiamó l fle. Un dijö: „Impied ma la lüm”.

Val ora i à-i čiamó tigni la čiandëra, mo spo te n iade à-l trat n ultimo süst y é mort.

Deperpo che düc stê ailò dlungia let dl prô tl plö gran chit, aldi-n la usc de un che rumpi l chit y dijö: „L'amur é ste plü sterch dla mort chilò!”

S. U. P.

Foto Erlacher

Na uma, che i va do a Chël Bel Di da la Crusc

de S. U. P.

(Na storia, che i dà cunsolazion y cunfidanza a tröpes umes)

La sinti-la bel danfora?

Dan tröc agn, magari bel dan cënt agn, viô-le te n paisc de nostra valada na familia bel cuntënta y in plëna pesc. Da ünesc agn ês-i maridà — Rosina y Tone — y mai n'ê-le tomé na storta parora nanter i dui y vign'an chersciò l'amur sinzir tl cör de tramidui, un cun l'ater. Bel sis mituns i av-el scinché Chël Bel Di. L plö vedl â nü agn, 1 plö pic trëicher' d'an. Ai messâ pa bëgn lauré y sparagné dassën, purči che l pere â durturé sö oramai düt da nü l lüch y al è čiamó n bel debit da paié jö; mo ai ne la fajô nia ert. Laur è-le assà pro murin y fora de stala tirâ-n inç n bel scioldo. La uma savô da manajé indertüra so laur te čiasa y fistidiâ dlunch incérch, che nia ne mançiâ.

Mo al gnê 1 dé, che an se punsâ 1 manco, aulà che na gran crusc gnê sura chëla bona familia. La uma ê dër tl fa da marëna. Te chël aldi-la pitàn ite in stüa. Ailò è-le 1 mëinder te cüna y la picera Rosele de set agn, che messâ čiaré do, dea che la fancela ê tl téné guant fora dan čiasa. La uma punsâ, che la picera se stufass a ste inscio so-ra pro cüna, dauri l'usc y disc: „Rosele, la fancela vëgn tosc, spo pos-te pa bëgn ji fora a fa belëita”. La uma se dà indò da fa pro frogoré y tosc ald-ela indò pitàn laite. Chësc i sa n pü de morvöia. La Rosele è zënza na té müta tan chita y saurida — chësc i sa veramënter de morvöia. Ala deura bel in ascusc l'usc pur udëi, či che al n'ê cun la picera. Y sëgn udô-la val, che i fajô na gran impresciun. La picera stê injendlada dlungia cüna, tienô sö les mans sö dal quader de Chël Bel Di da la Crusc y periâ y pitâ. La uma tulô sö la picera y dijô: „Či mai te drïca tan, Rosele, che te prëies tan dassën dan da Chël Bel Di da la Crusc?” Mo ala n'ê bona de trà fora nia da la picera, ater che: „Al me sa mefo tan da spavënt pesoch, i ne sa nia, tan da spavënt pesoch me sa-l”.

Plö terd i lâ-la cuntada al pere. Al punsâ do, spo dijô-le: „Te udaràs, la picera sënt val de ri, iö me tëmi, che uns da aspeté val nia cis de bun.

Valgûgn dis è inscio passâ ia, zënza che al foss sozedü val d'extra. Spo é-l gnü n bel dé dl mëis d'aurì. Tratan che la uma ê te čiasa da füch, vëgn-el so om da üsc ite, nia sciöche zënza, da la bona lüna y sö dërt, mo al tignô jö 1 čié y strëflâ ma inscio cui pisc.

„Pur amur de Di, či as-te pa incö?”

Al â les mans y l miüs düt in sanch, se tirâ atira it in stüa y se sentâ sön banch.

DLun trumurân dij-el: „Jide ma a tó 1 mede”. Ai va atira a cherdé 1 poder. Al vëgn, i čiara al sanch y a les plaies. Do n pez min-el: „O, al n'ê pa propi val de peso, düt se mët pa bëgn indò a post”. „Dant, chilò dant fal-ela”, disc sön chëla 1 pere.

L dotur deura sö la čiamëja dant, spo bat-el les man adiüm y disc: „Chilò sta-la mal, düiç i custëis é drucà it. Jide ma atira a tó 1 prô”.

Can che 1 pere laurâ pro la roda da dënz te murin, s'èl pie col samare t'i dënz y chisc l'à trat it purmez, che i custëis graciâ y se rumpi, sciöche rans sëc. Te n mumënt ê-la suzedüda la de-sgrazia.

Chësc è bëgn n colp da spavëntdür sëgn pur la bona Rosina y düta la familia.

L prô gnô a i dé i sacramënč a l'amaré, djiô laprò parores de cunfort, dë čiamó val cunsëi, spo lasciâ-le la familia tl plö gran dulur.

Chël om, zënza tan sterch, pudô sëgn muri da n mumënt a l'ater. Mo al l'à trata čiamó cin dis intirs, à pudiü se fa ia düt indertura y do ch'al à supurté cun gran paziënta 1 gran mé, che ne i lasciâ pesc n n'ora, à-l stliüt i edli pur dagnara. Sanbëgn che chësta è stada na crusc pesočia, pesočia da spavënt pur la piura vedua cun düç i mituns čiamó

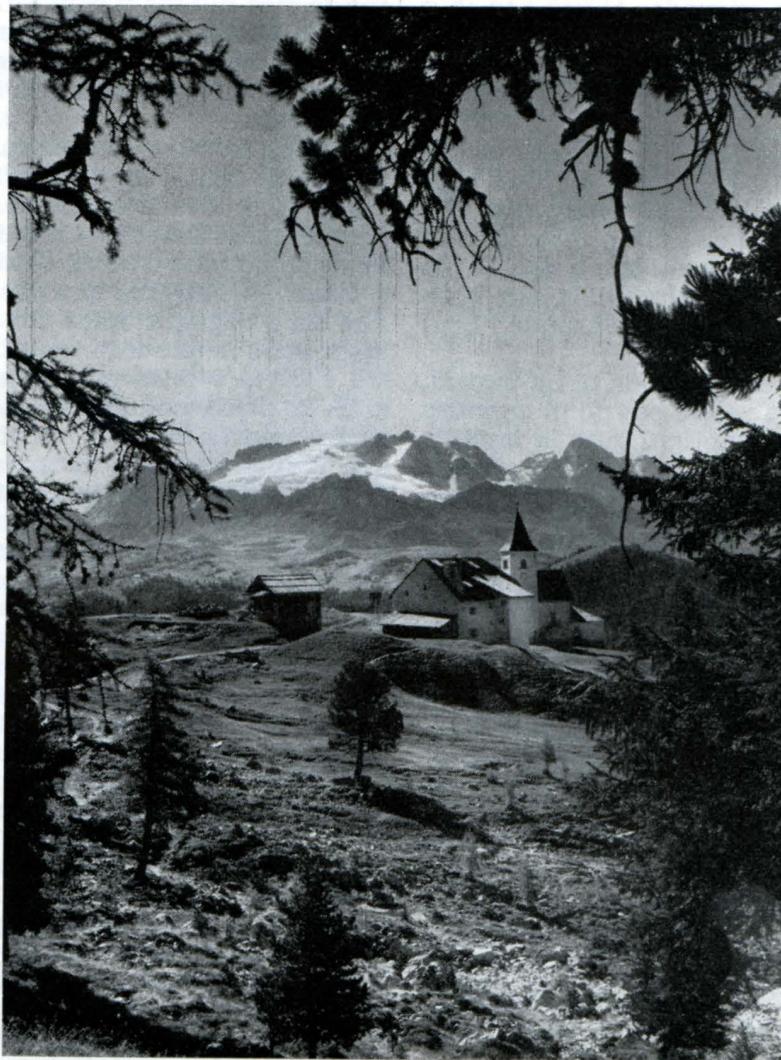

Foto Planinschek

pici. Tan che ēla à pité y tan che ēla s'à cruizié do la mort de so om, sa pa ma Chël Bel Di. Mo čiamó agn do i gnê-l les leghermes tres indò da niü, can che ēla se recordâ de na zircostanza particolara pro so om. Sciöche i arte-jagn â dandaia dagnara la usanza de tocié l martel ia do l ciol dla braia jö, inscioi â inč fat l'om dla Rosina. Dea che an ne pudô nia l'armöre l'amaré, portâ-le chësta crusc zénza baudié čina a la mort. Impormó can che an l vistî y l metô sön banch, ciafâ-n chësta crusc düra, che al â albiü dis y nöts intires

da pone lasura. Chësc i fajô tan mé a la Rosina, che ala messâ tres pité.

Sëgn impormó capi-la la vedua, che la picera Rosele dijô laota, aulâ che ala dô ji a chirri cunfort te so dulur. Pro Chël Bel Di da la Crusc. Ala â tan de bujëgn, la crusc ê pesočia dassën.

La via crucis dla Rosina.

Sëgn gnê-le dis y edemes da pluré pur la uma y i trëi plö gragn mituns, che n più altamo pudô capi, či che ai â purdü.

N cugné, fre de so om, è gniü a cunsolé n pü süa cugnada. Al urô i tó jö n pü dl gran pëis y fistide. Dëus coses i à dé tl'ödl: n videl da copé y chël pic müüt dan dal plö jon, che à apëna n an y mez.

„Chël cujel oress-i y spo chël pic ai-lö” — al urô l tó sö pur so. Tan cun-tenta che la vedua è pur vigni aiüt, che ala ciafâ, l videl dê-la bëgn gian ca, mo l pic messâ resté pro éla. La vita dl pic foss bëgn de sigüi deventada düt atra-mënter, sce la uma i ess surandé l Sepl a so cugné.

Degiogn de chi che à da di na parora, cherdô, che la vedua ess podü cundiüsc inant l lüch y mantigni düta la familia. Mo an ne urô nia i fa la crusc plö pe-sočia y an la lasciâ fa. Da sëgn inant ne â-la albü n dé zënza fistidi; stracé y fistidié fajô-la bëgn gian, madér che al foss ste pur valch. Chël Bel Di à pa tut jö n gran fistide a la püra vedua, san-bëgn no zënza gran mé. La fossa dl pe-re è čiamó frësca, che na secunda pi-cera fossa se dauri sö y lait metô-n la picera Rosele, che è de sigüi jüda a saludé la uma dl cil, mo che fajô pité das-sén la uma söla tera; ala i urô pa mas-sa bun.

Y indô valgiñes edemes y na terza fossa se dauri pur la picera só dla Rosele. Do da n n'an indô čiavâ-n na pice-ra fossa pur na terza picera miuta. Can che la uma stê dlungia let dla picera y pitâ da mené pičié, spo dijô la picera: „Uma, i prëi pa bëgn Chël Bel Di, che al se dëide”.

Chi agn è bëgn de ri agn, agn pesoč pur la vedua. Zënza é-l pa na porsona in bëgnester, dagnara stada, mo sëgn é-l ma plö l'ambria de chël che ala è denant, da les crusc y fistidi, che éla à da porté. Al n'ê oramai plö nia te chël guant, tan è-la jüda adüm.

Sëgn ne i restâ-l ater, che ji da Chël Bel Di y s. Maria. Tan ch'al i n'ê dassén da perié y tan che la crusc i pesâ, udô-n da chël, che la Rosina jê oramai söi jenëdli da la priuma staziun čina sö da la dlijia da la Crusc, y tan dì che éla stê te dlijia y dijô paternostri, ores ala-lungia ne gnê-la nia fora. Y ailô ciafâ-la indô forza da nü pur porté süa gran crusc. Spo se dijô-la: „L vedl bun mae-

ster à bëgn rajun de di, can che ên čia-mó té ries mitans y riôn tan saurì pur vigni bagatela”: „sce messaréis na ota tan pité, co che riëis sëgn, spo me me-nëis propi pičié”. Insciö é-la bëgn propi n pü stada.

Cun na té püra vedua s'infid-un a se té fora de vigni sort de libertes. Na du-mënia séra luvâ-la čiamó sö — al sarà ste les tinesc de nöt — pur i dé val da bëier al plö pice. Te chël ruvâ dër i fanç a čiasa. La patrona, de cusciëenza sciö-che éla è dagnara, minâ che ai ne dess bëgn impò ne ste fora tan di. La respo-sta è ciûta y diûra pur la vedua: „Sce al ne se plesc, podunse bëgn indô ji fo-ra da la porta, che sun gniüs ite”. Y chël che laurâ te murin, dê ia la blâ a sü bugn cumpagns, zënza che la patrona savess.

La vedua udô prësc ite, che éla n'ê buna de manajé düt l lüch sora y čiamó l murin laprò. Purchël à-la punsé de la-scé ia la gran pert dla campagna a n vijin pur n pic fit ma. Do n pez à-la inç lascé ia l murin, scebëgn che al i portâ valgamia; ala ne è bona de punsé a düt. Chësc che à tut ad'infit l murin, è un di plö rič dl paisc. Al savô da manajé sü afari, à danjö na gran murona d'or y düč se l tumô n pü purchël. Do n pez i scri-l na lëtra a la Rosina — bel chësc è de morvöia, che al messâ scri impè de baié — che ala i dô lascé do valch dl fit, scenó fajô-l él sö n murin y l so pudô pa spo ste chit. Düt l tono dla lëtra lasciâ cunësc nia püch süa superbia. Insciö av-la čiamó na maiù crusc.

Ci dess-la sëgn fa? Sciöche zënza inç plö gonot tulô-la sü trëi mituns, jê it in stüa y se injendlâ jö dan da Chël Bel Di sö la crusc y periâ: „O nosc bun pe-re dl cil, faje-se os da pere, punsede os sëgn a se defëne, a se nudri, a se salvé dai mai, che se manacia ... nosc Pere, che sëis sö al cil ...”

Vigni iade čiamó, inscio inç sëgn, can che éla à perié di alalungia y cun düta cunfidënsa, sinti-la na forza y na fiduzia fora dl solito. Les beles parores, che an aldi tan gonot chi agn: „sid fata la orienté de Di”, è inç usanza dla bona Rosina, ērpada da sü vedli y che éla urô lascé in ērpejun a sü mituns. Gonot dijô-la a sü mituns: „Ne stede madér

no a fa desplajëi a Chël Bel Di, spo ne pô-la nia ji mal. Side madér fata süa santa orienté in düt, spo ne manciàr-le cun so aiüt".

Chëstes parores dla bona uma se é averades de morvöia te süa vita, sciöche inc in chësc iade. An mëss propi punse a les parores dla Sacra Scritüra, can che an se recorda, sciöche ala i é jüda plö terd a chël ricun dal cör dûr. L Signur alda l scrai fla vedua. Ne regor-eles jó pur l müs dla vedua les leghermes, ne scrai-eles cuntra chël, che la anuzëia fora! Da sü ödli va-les sö al cil y l Signur, che ne les pô udëi gian, se lascerà armör a compasciun.

Do apresciapiuch diesc agn ê-l ruvé te porjun; gniü fora indò, à-l metü man val d'ater, mo nia ne i garatâ. Y čiamó do val diesc agn é-l ruvé tla čiasa di püri dl comun. Te chi dis gnê-l propi l fi dla püra vedua a čiasa visti da primiziant. Söl dejiderio de süa uma ê-l jü a l ciafe y chël â na ligrëza da mat.

Chël Bel Di à tres preservé la vedua cun süi mituns da la plö gran meseria, che ai ne ess propi stenté tan da la trà inant. Stentada ê-la feter dagnara, mo ji jê-la impò tres inant. So plö gran fistide ê dagnara chël, de pudëi paie do i debič, sciöche paie i fič, les cutes, paie jó plan, plan les somes imprestades. Tan zitia ê-la col paie i fič da s. Iorز y da S. Martin, che an savô bel avisa da dî: „Duman vëgn-el pa Rösa col fit”.

Sc'an dijô, do la mort dl pere, ala ne sarà pa bona dla trà inant, tan plö de morvöia s'un fajô-n sëgn, che ala paia regularmënter vign'an inc na pert dla soma. An udô propi, che ala â na gran benedisciun da Chël Bel Di. Y chësta s'la perié decà de sigü cun süa vita de onesté y oraziun, mo inc spezialmënter cun so fa dl bëgn ai püri, cun düt ala n'â pa nia de sorora. Degun püre ne tlocorå deban a porta pro la mornara, y al n'un gnê pa. Ai ciafâ farina, pan, da mangé y nia dainré inc val piùc scioldi. Gonot i fajô-la dé la limojina da süi mituns. Y ala tratâ düc col plö gran respet y amur, mai cun parores groies, inc sce ai n'adurâ datrai tan les beles y bones. Can che al n'un gnê datrai un o l'ater, che čiarâ fora o fajô n pü de morvöia, sanbëgn che i mituns

riò y cuinâ magari n pü. Mo la uma ne pudô pa duré val de té. Ala dijô: „Ne stede a cuiné chësta püra jënt: sö in paraisc rüv-i pa magari plö a l'alt che nos n dé”. Ala ne durâ gnanca, che an dijess petlieri; ala dijô dagnara „püra jënt”, y inscio urô-la inc, che i mituns dijess: „püra jënt”.

N pü de sorëdl y pesc.

I mituns gnê plö gragn y l plö vedl tulô bel su i laurs te murin. I dui mëindri, che tacâ adüim sciöche la media a scola y a čiasa, daidâ la uma tan che ai pudô. Inç sce an messâ čiaré de spagné, aulâ che an pudô, la uma ne i lasciâ mai impò ne mancié či che ai adorâ. An mangiâ la spëisa sciöche al è la usanza, mo dagnora assà y cujinada indertüra. La uma dijô dagnara: „Chi che laora y sparagna, dess mangé sciöch'al alda, čina che an l'à.” Trëi o cater otes a l'an metô-la inc sön mësa de plö y de miù. L a plö gran ligrëza av-la la uma, sce ala i pudô fa na ligrëza ai mituns. Vigni iade, che ala jê dlafora, i portâ-la valch. Čiamó al de da incö cunt-un, che la mornara da les plö gran festes dl'an, Nadé, Pasca, Pasca de mà, Antlés y la segra i dê-la, domisdé, do i ufizi, ai sü n crafun de furmënt, n got de vin cun čiajó laprò. Chësc è pa laota val de extra y i mituns la cunta čiamó tres.

Chësta uma la tulô pa avisa col trà sö i mituns. Gnanca n scioldo ne pudô pa gni fraudé ia, impò savô-la da intëne val matada o cuinaria inozënta y ala ne pudô fa de manco da s'la ri ci mituns.

La uma savô da fa dagnara l café da na bona saù y da n bun tof; nia de morvöia, che chësc i jê sö pur l nës ai dui mëindri. Ai mituns i fajô-la la la maiù pert jopa arrestida da gusté, éla â bëgn dagnara café. N bel dé vëgn-i i dui y disc: „Prëi tan bel, pur amur de Di, ma n caziù de café”. Sanbëgn gian ejaudi-la la preghieria; mo i dui furbi ne se cuntentâ cun chësc y ai dijô: „In unur dla ss. Trinité, ne se n desses trëi caziüs?” La bona uma, piada tl vi de so cör, i i l cunzedô. Mo spo n'un gnê-le cin caziüs in unur dles cin plaisir de Chël Bel Di. Chësc jê čiamó, mo can che i

dui lotruns damanâ ot caziüs secundo les opere de misericordia, spo metô-la man a capi, che ai stê pur la ingiané n pü massa. Al ne ess plö mançie tröp a na copa intiera, y la uma à metü fin a la gola di mituns.

N n'ater iade s'la tignô-i pa feter in bones i dui mëindri de podëi daidé la uma pro na cosa sacra, mo n pü de morvöia. La uma â, sciöche un bel udü, na gran devoziun a Chë Bel Dî da la Crusc. Ala â bel udü da dî, che la corda incér la vita ia y che i dui soldas o judis tignô tles mans, ê tan paza y sfirada fora. Ala urô ti n dé n n'atra, na näia, mo degügn, gnanca l mone, ne pudô gni a l savëi, da che che ala è gniida. Ci ligrëza, pur i dui mituns, che ai pudô daidé pro na té cosa tan santa. Ai à fat dér bëgn süa pert ... y cun la plö gran morvöia dl mone â Chël Bel Dî da la Crusc n bel dé na corda näia incér la vita y i dui judis tignô i čiés sciöche zënza.

Bel feter anfat ê-l ste müdé fora, col scioldo dla vedua, la gherlanda incér la statua dl'Imaculata. La vöia dla festa gnê-la pö metüda sön dan i puntins sön na mësa. Da sëra, che al è oramai scûr, la porte-la inascusc te dlijia y la mët sö impè dla vedla. Ci ligrëza av-i i dui mituns l'ater dé, can che ai jê a survi a Mëssa, a udëi la gherlanda näia y a aldi l mone, che ne se n pudô fa assà a lalde la bela novità. Al i desplajô madér, che al ne savô nia, chi che l'à portada adalerch. A la vedua jö da murin ne punsâ degügn. La plö gran ligrëza sanbëgn â čiamó la Rosina, can che ala udô sluminàn la gherlanda in la Imaculata sö dai puntins y che ala savô: ma Chël Bel Dî y Santa Maria y i dui pici l savô, zënza degügn.

Da nü spo gnê-le dis cun val picera ligrëza, mo sanbëgn de plö čiamó cun de vigni sort de fistidi y crusc. N de vëgn-el siur curat y disc: „Chël secundo miüt messëis lascé ji a studié!” L pinsir de avëi la furtüna y grazia, che un de sü mituns deventess un prô, ê bëgn massa pur pudëi l crëi. Mo ala fajô memo, ci che ala pudô y zënza minâ-la memo: „Sce Chël Bel Dî ó y à la bunté de se fa chësta grazia, side fata süia orenté”. Fistidi da nü y speranzes näies jê

it y fora pur i pinsirs dla vedua.

Le Sepl jê tla cité a studié y i agn jê y gnê tratan tla čiasa dla vedua cun sü laurs fadies, fistidi. Do valgiún agn de sacrificizi, de perié y lauré, gnê-le n dé sorëdl y ligrëza grana pur la vedua.

Al è n dé da d'alton, denant che i studenç piass ia a studié, es-i tramidui, uma y studënt, sentà sön banch dan porta. Ai â bel baié codi deburiada de chësc y de chël, spo scutâ-i chiç trami dui y stê sura pinsir. Te n iade, mët-el man l Sepl y disc: „Uma, sce al s'é dërt, spo m'a-i punsé de ji tl seminar”.

La uma n'ê bona de gni fora cun na resposta atira, so cör batô massa das-sén, so müs è düt stlari, an udô che la ligrëza dla piura vedua è grana, plö che an ne ess imaginé.

Do n pez finalmënter ciaf-la la parora y disc: „Sepl, sce ala é insciö, spo é-l chësc un di plö bì dis de mia vita incö.”

Podëis s'imaginé la cunsolaziun de chëla uma.

L fi va spo a studié inant tl seminar. Y verso la čiasa dl seminar jê vigni dé y vigni sëra l pinsir dla uma, sües oraziuns, süa benedisciun, ailò savô-la, ch' al viô so müt, che se arjignâ pur deventé n ministro de Dî.

L müt plö jon cuntâ čiamó te sü vedi dis, ci impresciun che süa uma i fajô chi dis y chi agn. Al udô gonot la uma, sciöche ala stê čiamó da sëra tert dan l Crist y Chël Bel Dî da la Crusc y murmurâ da plan oraziuns, sciurâ ega santa y fajô sües lunges devoziuns. Tan gonot spo che ala pudô, jê-la a dlijia y do mëssa stê-la čiamó dì sö dan Chël Bel Dî da la Crusc a dì paternostri cun gran devoziun.

Bëgn plö gonot do chël dé tumâl te familia l baié sö la Mëssa Novela, che foss stada n bel dé. Un o l'ater minâ bel de messëi fistidié de chësc y de chël, che an ne podô pa nia se desmentié chësta o chëla cosa. Mo la uma stê ma dagnara insciö sura pinsir y ne dijô imprimâ nia, spo do n pez metô-la man: „Mituns, lascé-se ma n pü dl'aurela, an vëiga pa bëgn, čiamó ne sa-n pa nia, sce Chël Bel Dî se dà la grazia, mo periu ma tratan,, chël jô impò dagnara l plö, y spo side fata la orenté de Dî.” I mi-

tuns ne podô nia udëi, che tl cör dla uma è gran, gran da spavënt l dejiderio, mo ëla n'urô nia s'un lascé fora.

Insciö es-i té jënt, che à bel fat tan d'esperienzes tla vita.

Incö é-le l plö bel dé de mia vita.

Ai 29 de jügn da séra udô-la la uma, cun si ödli luminusc y inç moi da la li-la usanza de tó sö cun solenité i primiziant. Èla n'à pudü ji a la consagraziu tl gran dom. Ma sü fredesc è jüs y sägn l'acumpagnâ-i a čiasa. Chi agn n'é-l nia lau sanza de tó sö cun solenité i primizianč, mo an jë pur l tru plö cürt a čiasi. La uma è restada sora in chël dé y jë ite y fora pur čiasi pur arjigné chilò y ailò, ala n'à degüna pesc, so pinsir è pro so müt tl gran dom inanter tagn d'atri ite, visti col guant da mëssa injendlé dan l vësco. Tres indò i gnêl na legherma dai ödli fora y sce valgiñgn jë te čiasi y la udô pitàn, spo dijô-la ma tres: „Incö é-le l plö bel dé de mia vita”.

L'ater dé spo é-le la mëssa novela. La uma udô in chësc dé — zënza dubité l plö bel de sua vita — so müt pur l prüm iade sön alté y aldi sciöch so fi do tagn d'agn de timur y speranza čiantâ cun usc ligherzina l Gloria y la Prefaziun. Y can che in'ultima so müt deburiada cun duí atri primizianč dé la prüma benedisciun, spo i parô-le a la uma, sciöche ala ess albii n sogn. Mo al è l plö bel sogn, che ala à albii te sua vita. Y sce al foss ste tan bel sön paraisc, spo foss-la stada cuntënta. Insciö é-les les umes, dütes les umes.

N'orun nia scri di dis felizi y plëgns de ligrëza chita, che la uma à pasé do la mëssa novela in cumpagnia de so müt primiziant y i atri duí mituns te familia. Al è bel sciöche an podess de-sturbé la bela pesc y cuntentëza de chëles personnes. Sanbëgn, che chelä ligrëza se fajô vigni iade indò via tl cör dla uma, can che l fi prô gnê datrai n iade a la ciafe, do che al è ruve sön val post. Y vigni ota i savô-l ma da ester plö jona, plö sana y la ligrëza se tignô sö te so cör, dis do čiamó, di ala-

lungia. Sanbëgn che ala jë inc val iade a udëi, olâ che so fi laurâ.

La séra dla vita

Do cin agn dal dé dla mëssa novela messâ-la ma indò pité la uma, che à bel pité tan tla vita. Èla, la uma vedua, acumpagnâ a la sopoltüra so müt plö vedl, che è mort a l'eté de 39 agn, do na vita rica de sacrifici pur la familia y respetü y unoré da düc tl païsc.

Y indò è-l passé val an. La uma è jüda a vire pro so fi prô. Ala sinti bel das-sén l péis di agn, mo gudô čiamó valgiñnes de beles ores te čiasi de so müt prô. Té ores, pur ejempio, gudô-la te dlijia les festes, te calonia, aulà che ala daidâ tres n più, tan che ala pudô; les séres, can che ala pudô ste in cumpagnia de so fi a baié y aldi liàn fora de val liber. Mo les plö beles ores i savô a la bona y pia uma, can che so fi i portâ la s. Comuiun te čiasi chi dis, che ala n'ê nia plö bona de ji a dlijia. Al è ores de santa y pia ligrëza pur ëla.

Can che ëla plö gonot baiâ de sü ultimi dis y de sua ultima ora de vita a so fi, n iade daman-el: „Uma, dije-me mo, či é-l pa, che se fesc čiamó l plö gran mé, de či che eis messé n ste fora tla vita?”

La uma alza sü ödli stanč sö da Chël Bel Di y disc: „Nia plö”. „Spo, uma”, dijô l fi, „spo se stunse trami duí in bona y santa pesc.”

Sura 1 müs dla uma vägn-el in chël mumënt n luminus y na pesc dl düt misteriosa. Ala è arjignada, bëgn arjignada.

In la festa de S. Matti, ai 21 de setember, à-la remetü sua bela anima tles mans de Chël Bel Di da la Crusc, che in vita tan gonot à-la cherdé in aiüt cun tan de cunfidanza y fede.

Sò corp mortale è ste supuli tla cur-tina de so païsc, purciudi che sü mituns savô, che ëla urô ester dlungia i sü, sua uma, so om y sü cater mituns. Sò la crusc i à-l scrit chëstes püçies pa-rores, mo che disc düt: „Ala i è jüda do a Chël Bel Di da la Crusc”.

N signal

M. G.

Či pora che jént se tol sö gonot, can che ai alda cuntàn val di signai: de sëgns che i morč o les animes dess dé. Y či gröm de stories ch'an sa da cunté di signai.

Che al side ste val ota signai y che al n side döt'aurela, ne podarà-n lughené. La porsona umana é n mistero dér rì da studié dl döt. Al é incie imposcibel studié y capì Chël Bel Di. Al é incie fetter imposcibel studié y capì avisa na porsona umana, che é pö cheriada da Chël Bel Di y i somëia. Söi signai n'ë no bugn i theologhi no i duturs a dé na spligazion sigöda.

A me m'é-l inc comparì na ota n si gnal. Aldide, či signal.

I ê laota vintedui agn vedl y studiâ tl seminar da Pursenù. L monn fajô vera. I vadi n domisdé te n paisc dla

valada a ciafè la familia de mi berba y sta ilò sura nöt. Dui fis de mi berba ê ia n Russland t'un post dér prigoros. Bele n pez n'à-i a čiasa nia plü aldi val de chisc dui mituns y â gran trica pur vëi.

Da sëra vai a dormi. Dös ores do ch'i m'ê indormedi, me descedi. Te čiamena ê-l na té fetra löm blančia o cöcena. A la odëi, me tiri atira 1 linzó sura 1 čié jö, mëti man a trumuré y dì val pater-noster. Do val minüt cuchi indò sot linzó fora y vëighi, che chël luminus s'un tira bel plan. Sanbëgn che un di pröms pinsirs é ste chësc: „N signal che un o l'ater de mi jormagn è tomà”. L dé do n'à-i dit nia te chë čiasa dl „signal” udü, mo scrit sö l dé m'ài y inc l'ora, olà che i à odiu chë löm de morvëia. I n'orô nia i fa val pora a chë bona jént.

Tratan ê la vera jöda fora y chi dui n'à bel da agn nia plü lascé aldi val sëgn de vita. An ne savô nia, sce ai ê čiamó in vita o no.

Foto Erlacher

Foto Erlacher

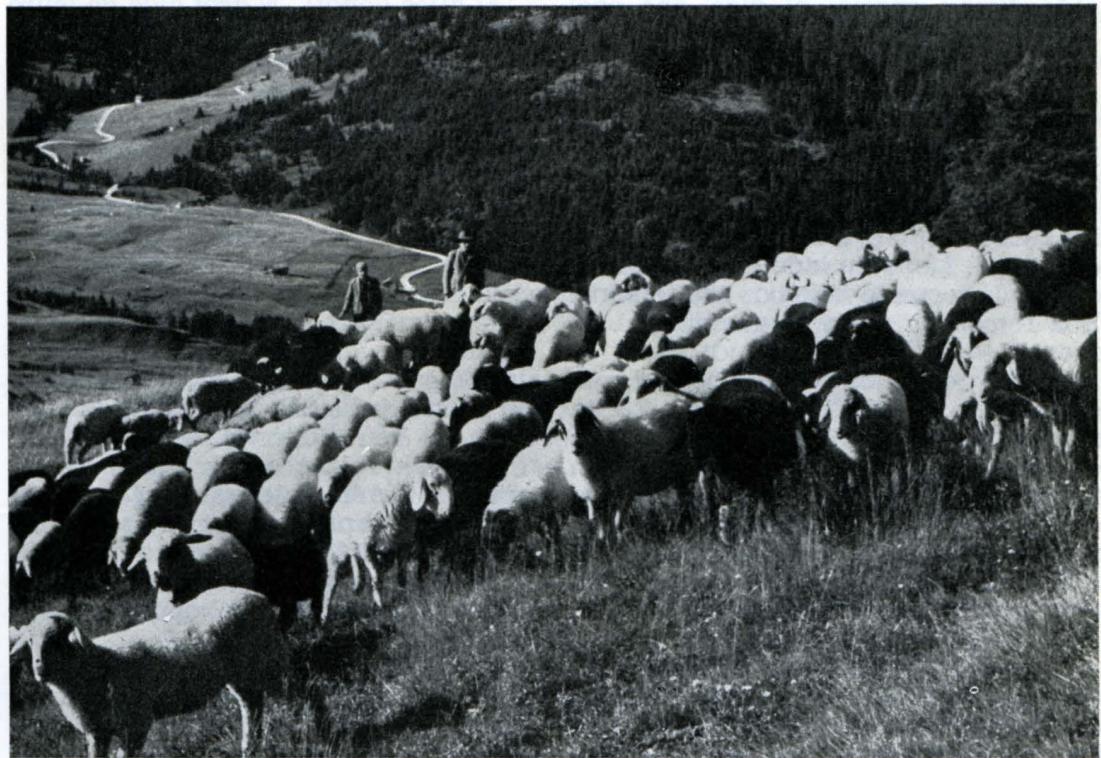

Foto Planinschek

Iö röi inčie a čiasa da la vera. Do val edemes vai indò a ciafé chë familia. De gónes notizies di mituns. Es-i jüs por-düs? Es-i tomà te vera?

I vadi indò a dormì. Incér mesanöt me descédi indò. L medemo luminus ... mo nia plö la medema pora. I vëgni fora de let, va ia da vider, y sëgn vëighi, che la löm s'un tira bel plan do la čiasa jö. Al me vëgn inčie inmënt de odëi či-

zé, che somëia a dös iames. „Aha!” me pënsi y vadi indò a dormì.

L dé do damani mia mëda, chi che dorm zënza te chë čiamena. „La fia”, dij-era. La fia è na bela jona. Spo à-i salpii assà.

Düč arà bele ciafé fora, či signal, che chësc è ste. Al n'é ma ste un che è gnü da me ... a mitans.

Le Grof fesc da cramer

A. M.

Empiantades les à-l feter dötes sön cösc monn le Grof, chël bëgn chël, oramai dötes chères co s'à lascé.

Le plü stonté à-l mefo dagnora da fa scioldi. Motü adöm à-l inče n iade chë mascin, mo ch'ai sii garates i scioldi, ne l'à-n mai dér aldi braem.

De düč i laurs ch'al à fat, i à-ra büté le plü da jüté vin jö por n slauch. Al ne s'an tol pa gnanca tan sora, can ch'al alda dijenn ensciö; al disc, che chël laur à-l belo emparé, can ch'al ea n té rio craut de cöna. Sc'al é vëi o no, ne sa-i pa iu; udü n'à-i nia.

Bëgn, bëgn, le Grof da Rungg é na porsona da orëi bun, dl'aurela cörta, y spo é-l čiamò sciché, bel, pross y furbo.

La ota che Chël Bel Dio partia fora les furbaries, é-l jü nosc Grof dui iadi a fossené. Le pröm iade, dijè-l, a é-l en-stëss y le secundo iade por söa fomena. Söa fomena à mefo čiamò da gni al monn.

Döt či co n'e nia, dij-el, pô gni, mo či co é belo, ne sciafia plü da gni. Zonza fomena ne n'oress-el mefo bëgn no ji ia da san Pire. Ester oress-el mefo bëgn inče se maridé. Dit à-l, ch'ara gareta da Pasca, mo da či Pašca, chël ne sa-n nia čiamó.

Can che al i à cunté cösc al bocà da San Martin, spo i à-l respognü chël: „Ailò n'ast pa ri”.

Iu ne m'an capesci mefo bëgn no plü dér fora, ester ess-el bëgn gran ora inče da fa chël laur, sc'al ó ciafé inče chël sacramont. Mo ara i ströfa, pö-l, bëgn dassén.

Sii co ch'ara ói, döt ne pô mefo garaté desch'an oress, zonza plöess-el pa čiamó n bel dé zetoles da mile sön öna na čiasa y loires sö l'atra.

Mo či co é veramonter garaté a na cana, chël é ste, can ch'al s'à motü da fa le cramer.

Pa la uniuun de chi co laora dér ienn, ne s'à-l mai lascé scri ete, mo empò i à-l dagnora albü na gola mata ai scioldi.

Al dijea gonot: „N grof alda da lauré püch y avëi trec scioldi”. N piü de idea à-l bëgn, desco i grofs alda da ester.

Mo i agn gnea sleč y la čiané a l'alt y le Grof n'orea empò nia gni adalerch sö la jopa bolida. Ensciö é-l sforzé da pié a man de vigné sort de laurs, sc'al n'orea tra le ciol dla braia de na bočia piü en ete. Al s'à motü da cuncé fanes, čialdires, pazëdes, fanàs, mascins da cuji, oles y granares, craces y condles y de vigné sort de massaries da paur, da artejan o da scior.

Chël čiarâ-l pa bëgn, ch'al ne se fajess no massa fadia. Al dijea dagnora: „La fadia tal laur é dér val de malsan”.

Porchël, le laur co i à büté y i é garaté le plü, é ste fa le cramer. Da fa chël laur podé-l tan bel adoré dötes söes capazités, ch'al à ciafé da picio ensö dér en abondanza y cöstes capazités ea: la furberia, la scicaria, la bona müsa y le bel miüs.

En iade ch'al jea inče do chël tru sö cuntra Čiaselles, no debota y gnanca con en gran pëis sö le spiné, al à ma val torchi de na mascin da cuji, mo ester é-l scialdi stanch y entlaldé. En

Foto Erlacher

ch'el iade messâ-l propio en pü söé, ch'al i rogherea ma en té picio rü dlungia l'os dal spiné jó y an ess pa présc podü miné d'aldì la ferata de Puster, da aldì chi sofluns dal Grof, do chës sémenes d'Alnëi sö. Al ea debł dassën. N dé y mez n'à-l plü motü nia de tóch do la colira jó y ch'el patüc lüter i â tan slaté fora le magun, ch'an ess podü fa jopa ajia empara y vigne forza parea d'ester roada.

Bëgn, Bëgn, le Grof ne s'la vëga mai. Al röa sö dla próma čiasa da Čiaselles, va ete te stöa y salüda dér bel. Ai ea mefo dér pa marëna, spo i aod-el a düc n bun apetit, se lascia jó sön n banch y al pö tan stanch, desch'al foss belo sö le iade da mesanèt encà. Na cira â-l san-bëgn ince na dërta, dal mangé tan dio nia plü y dal blot stanch ch'al ea. Al se lascia danjö y le soiùs i rogherea ma a piun jó ia por tera. Düc i čiarâ dassën y la patrona dijea: „Es-te püre, Grof, che t'as na té cira”?

Le Grof respogn: „Dér bun no ne mo sconti”.

„Ci te fal-el pa”? damanâ la patrona en-nant.

Le Grof tira en süstun y disc: „Al mo vëgn madér ega fora dal če”.

La patrona vëgn döt grama y le patrun minâ: „Ch'el n'à-i čiamò mai aldì, ch'al i gness a zacai ega fora dal če, mo ara sarà bëgn ensciö. An disc pö, ch'al é ince jont co le če da ega. Al vëgn dagnora sö maraties nees”.

La patrona: „Cösta mëss ester na ria maratia. L'as-te belo dio? Te vëgn-el go-not ega fora dal če?”

Le Grof: „Al é dér na ria maratia. Dér de sogü, nia val de bun. Dér gonot, por fortüna, ne mo salt-era pa ete, n iade o dui a l'an mefo”.

La patrona oreá bëgn daidé. Ara minâ: „Grof, ci podess-un pa te dé, co te fajess bun? Magari n pü de ega de vita?”

Le Grof se lecâ belo la bočia y dijea: „Chëra m'à dagnora fat tan bun y čiamò plü sön de té caji”.

La patrona va te stangode y porta fora n'angostara y bindebo de stamper-

le laprò y jüta sö l'ega de vita. Le Grof disc bel iolan y storsc n iade en te l'ater chël stamperle d'ega de vita, che la patrona i jüta sö. Tla finada à-ra ma mossü lascé de jüté sö y i té le stamperle, le Grof ciafâ tres plü y plü sëi y chël patiic liiter i slisorà tan sauri do la collira jö. Canta chël, mo la patrona i mettea čiamó dant na bela gran pücia y cioce laprò y can ch'al à albiü roé döt cant chël patiic, i à-ra čiamó de n tai de pösl.

Michiel, le möt de stala, co â odü döt chël teater, čiarâ ca dër scür y se punsâ, che n tai de pösl s'ess-el čiamó mangé can ch'al ea belo pasciü; tan ienn l'à-l. Tla finada n'ê-l nia plü bun da se tigni y dlun bradlenn dij-el: „Can che iu mëssi i salté do a chi tiers, čina ch'al mo vëgn ega fora dal če, n'ê-l degügn co disc da mo dé ega de vita y pösl”.

Sëgn i ê-l inče tomé ete ai atri, či maratia che chëra de chë ega fora dal če podea ester.

Le Grof à inče tofé le polber y al ea miù por él, sc'al loâ sö y s'an tirâ, čina ch'al i sciampâ tan a bones y ensciö â-l inče fat. Bun por él, zonza ess-el podü aldi na pordica.

Mo en chël dé, sanbëgn, n'â-l mino čiamó roé so program. Al lascia fora döes čiases, mo tla quarta va-l endò ete. Te stöa é-l la patrona sora do mësa, ch'ara cusc.

Apëna ch'ara vëga le Grof, l'ê-era sö y disc: „Cösta va bun, ch'al capitëia le Grof. I ess tan na ola da lascé cuncé. Al é ste chël bosse de n möt, co m'l'a rota. Ara bütâ pa tan da deleghé media al cargà y da mëter la nida”.

„Bun domisdé”, disc spo le Grof, „al n'ê mai na desgrazia tan grana, ch'al ne sii inče nia na fortuna laprò. Ensciö ciafi inče endò iu laur. Va mo a le cherdé chël möt, ch'i i dà pa na papa”. „Tö feter Grof, ve”, minâ spo la patrona, „čiamó na papa a nté craut co fesc zonza lascé do berties”.

Le Grof damana: „Olâ as-te pa spo cösta ola?”

La patrona: „Speta ma n pü, ch'i va a t'la chirri”. Con cöstes parores sciürera le daidé ia sön mësa y va da iisc fora.

Atira i tom-el ete nia de bogn punsiers al Grof y al se dijea: „Atira fa,

denant che al vëgni la patrona”.

Al va ia da mascin da cuji, la rodosa sot y sora — de té mascins â-l pö tan nu co söes gaiofes — y i desmëna debota fora n torco y s'al točia te tascia. Te chël ald-el belo endò i vari dla patrona. Tan ch'al pordiisc čiamó da slü la mascin y se sonté sön so post da denant ia sön chël banch, che ara vëgn bello da üsc ete. Mo al stea danlò sön chël banch tan bel ruduntasö y bel chit y da sant desco la statua de san Mocherà ia Curt, che la patrona n'à sanbëgn gnanca le mënnder sospet.

Ara porta adalerch chë ola y le Grof s'la mët te ruchsoch y disc: „Urun pa bëgn fa! Cöst'edema čiamó röi empö da cöstes perts, spo t'la porti”.

La patrona va endò ia da sös mascin da cuji ia do mësa y mët man da ragané pa so drap. Deperpo vëgn-el baié dal tomp y de cösc y de chël, mo sanbëgn nia dio, čiodi che la mascin à defata motü man da ji a pe zot y da rumpełné desco na mascin da forlé.

La patrona mina: „Či i fal-el pa endò a cösta mascin. Sëgn é-l pa empö ste bel codio, che ara n'ê jüda nia mal, mo modecheltan i salt-el mefo endò na vëta”.

Le Grof sanbëgn sâ bëgn, či co falâ, mo cösta ocajiu por se davagné val, ne podé-l nia se lascé sciampé.

Empröma é-l la patrona, co dauir sö la mascin y chir y mëna y desmëna y proa endò da nö, mo nia ne jóa, nia ne va... Al ea bel, desche chë mascin foss strinada, o ess n té picio malan ados.

Le Grof à ma lascé fa n pez. Al messâ punsé, co che al messâ la té en-nant. Spo lê-l sö bel plan, plan, va ia da mësa y disc: „Lasce-mo me čiaré do. Encér les mascins ne suns-e pa deguin mat”.

N pez â-l bëgn mossü fa, desch'al chiriss, spo dij-el: „Čiara, čiara, tlo fal-el n torco. Zonza cösc torco é-l pö döt co vëgn löcher y ara ne pô nia ji bun”.

„Či é-l pa spo da fa?” damana la patrona.

Le Grof fesc, desch'al messass bëgn dër punsé do, po dij-el endò: „Chël ne sa-n nia čiamó... tlo va-ra ert da fa sauri... mo speta mo, magari n'à-i iu. I čiari pa do. I à pa plü gonot de té ro-

des y de té torchi con me... datrač i an sciamp-el a jont y iu i ciafi da chëie sö..."

Al scassa sö le ruchsoch, mo döt vägn-el a löm ater co n té torco, spo scascinëi-el fora les tasces y les gaiofes y... bel avisa, do da piuch tomp tégñ-el dui torchi tla palpa dla man, ön n pü maiù co l'ater y inče plü da rüja, spo dij-el: „Sëgn ó-i pa proé, sce ön o l'ater de chisc dui va".

Sanbëgn proâl enpröma con le falz, mo al n'orea nia trà. Al ciugna le če y disc: „Ah, tachera, tachera, ara ne manacia nia massa bun... cösc no na ota. I pròi pa l'ater". Chël da rüja se mët-el endò ia.

„Oh, tö", l'ald-on defata, „ara va, ara va"!

Sanbëgn ch'al messâ ji chël torco, al n'ea pö nia da dio čiamó ste laprò. Döt contont čiar-el endò ca, se craza en pü do na orëdla y disc: „Sc'i n'ea iu sëgn tlo, spo âs-te ince roé da cuji".

Le Grof mët spo man da mené das-sén y la mascin jea, desch'ara foss nea. „Čiara mo, desch'ara va, patrona; ara

sciampa oramai", se lascia sëgn le Grof ad entënné.

La patrona, döt ligra, disc: „Bel io-lan, bel iolan. Či suns-e pa spo debit. I te pai atira. Di madér, tö. I sun bëgn tan ligra, che te m'as cuncé la mascin".

„Zacotàn de lires mo das-te bëgn", respognea spo le Grof y la patrona jea a i dô i scioldi. Zacotàn de lires n'ea pa la ota gnanca tan piuch ne.

Ensciö l'à-l fata con chë patrona da Čiaselles, mo porchël i à-l pa bëgn cuncé la ola deban.

Al ea ensciö le Grof. Can che la bursa dai scioldi ea bela plata, spo ê-l pa assà inče bun da tó zacai por le nës, mo n pü de val ch'al â la-ete, spo mostrâl pa in-če so bun cör. Y sc'al n'a pordü cösc viz, spo l'à-l čiamó al de da encö.

Mo en chël dé ê-l belo sön n bun planët y porchël messâ-l la stüdie en-nant. Apëna ch'al â stlüt la porta de chë čiasa, spo ê-l la Stria dan porta. „Stria i di-jé-l a so čian, co l'accompagnâ feter dlunch, ater co te confesional nia. Le čian le salüdâ con de bi gran salč dan-sö y mettea man da binzlené y al Grof

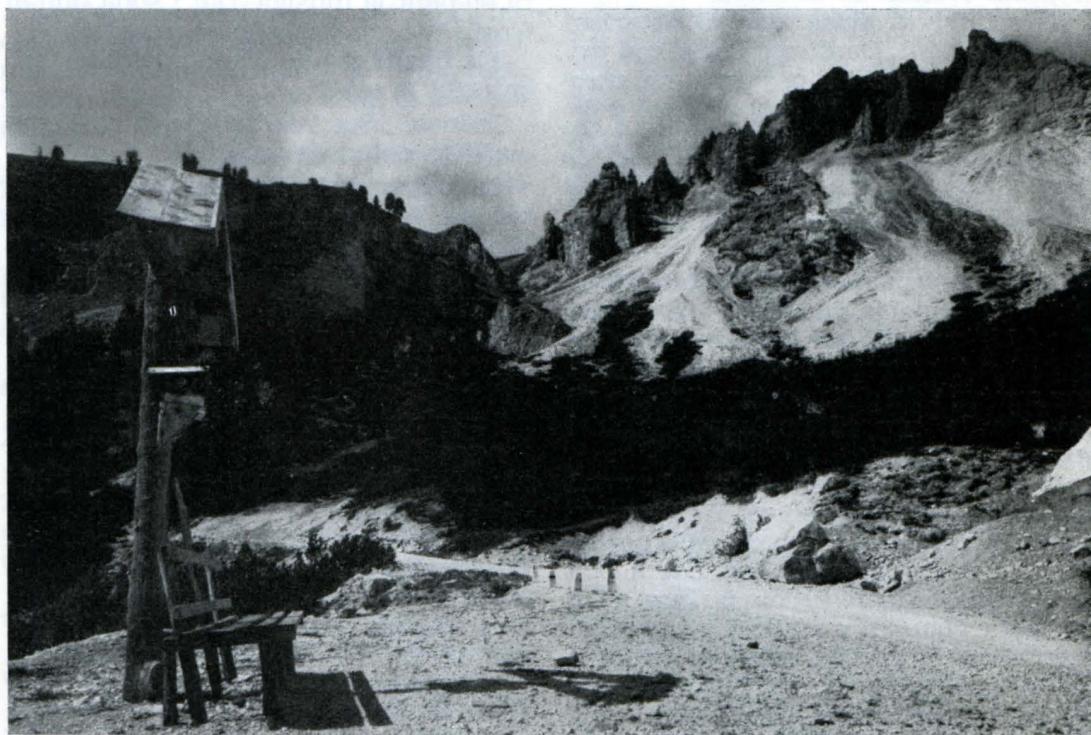

Foto Erlacher

i gnê-l enmont, ch'al oress di: „Vi, vi, ch'i jun a Longega”.

Chi scioldi te tascia i fajeia inče dér les catovires y döt tirâ mefo jöpert cuntra Longega. I scioldi pesâ, le čian â fan y le Grof â sëi y jöpert é-l vigne malan co sbiirla.

Sö le iade a val se stüdiâ-l endò adöm n project. Tan de gradi de borjù â-l belo, ch'ares i tomâ ete beles.

Al röa a Longega, va ia dal bocà, i cumpra n te rio os a la Stria, spo oj-el endò čiančia y vëgn ca n botega a tó n chilo de sé, ch'al se točia ia te ruchsoch. Ji i va-res en chël dé dötes do schedra. Apëna ch'al é endó fora sön strada, pass-el ete le fant dal Pider d'La Val con le scimbl y oramai zonza čiaria.

Le Grof n'e nia bëgn dio brau, al i va pormez y le pëtla de podëi sonté čina Pochelin. L'ater é n bun coscio y compagnia n'à-l gnanca en-iert y ensciö s'la čiacoléia-i y se passa-i ia le tomp y plü snel co ch'ai ne mina, es-ai dan ostaria de Pire a Pochelin.

Belo sön chë ota dan Alfur ea inče la Stria en per ëi, bëgn tan stančia, ch'ara se pestâ oramai sö la länga.

Le scimbl sâ avisa, dan či ostaries, ch'al â da tigni. Danlò stê-l chit, mo ma cin minuč, nia plü dio, y sc'al ne gnea le menadù, metê-l man da cicogné y da pistolé. Al ne joâ döt cant nia, le fant dal Pider i ess ienn fat compagnia al Grof, mo al messâ ji, le čiaval le cherdâ y al ea belo inče le sorëdl co fluria da n momont a l'ater.

Le Grof s'â pa na ota de fiuga destöde la sëi, co manacia da i borjé l gransala. Spo è-l bëgn endò pié ia; al messâ pô ji a chirì n têt y val da pone. Al vëgn ca por punt, va do chës costes sö y röa sö dal paur de Frapes belo denant co ch'al gness scûr.

Al â belo fat le plan, desch'al messâ la empianté da véné so sé. Y por junta laprò à-l čiamó aldi; che do chës costes ete y sö ea la olp stada tan ria. A öna na patrona i ess-era tut cin iarines, a l'atra trëi y čiamó a n n'atra i à-ra scarzé cater alçes y ensciö, desch'ai cuntâ a Pochelin te stöa, jea les lamentaziuns en-nant. Dötes cöstes desgrazies i pasenâ endò te so project y menâ ega sön so morin.

Belo dalunc i scrai-el ados al paur de Frapes, co rosedâ la cioira de coltura sön zopa: „Hoi, tö de Frapes, bona sëra. Lasce-mo ste sora net tlo da te por ensnet”.

„Oh, ch'al vëgn le Grof”, respognea Iadoco de Frapes, sanbëgn che te pos ste tlo da nos ensnet. Te mo vëgnes pa čiamó tan a na cana . . . va ma te stöa, i vëgni pa bëgn do. I à madér čiamó da roé de prodëi.”

Le Grof va te čiasa y le paur te stala. Döt se mët da ji bun y sc'ara slisora ensciö en-nant, spo pô-ra garaté. Do da n pez röa inče le paur te stöa y mët man la storia con la olp y a mez le cunté salt-el la patrona adalerch con les mans plënes de pasta y con en dér spaont y scraia: „Iadoco, al é bel da bradle, la olp à belo endò scarzé n'alčia; al è bel da s'la odëi”.

Iadoco sön chëra: „Ia dal ijin s'à-ra inče tut encö endò döes punjines, de chëres ch'ai à cumpré tan čeres en marče da san Jen”.

Lassora è-l endò la patrona co ne n cuntâ čiamó plü na sterscia y ensciö jëra en-nant la musiga. Düt i sonâ bun al Grof. Döt majinâ sön so morin.

Tla finada dij-el: „Ci mo dëise pa, sc'i entosiëi la olp?”

Iadoco: „Sce t'es bun da fa chël, spo ciafes-te cotân de val”.

La patrona de Frapes: „Grof, prëi tan bel, fa tö val, t'as pa dagnora de te salmiach con te — o co ch'an i disc a chël patüc”.

„Nia”, disc le Grof, „salmiach no, chël ne foss por nia. Tlo ó-l ester n extra tosser por la olp. I n'à pa čiamó tan bel pa me, dér de chël sterch”.

La patrona de Frapes ne le lascia gnanca dér baié fora, ch'ara le damanna: „Ne s'an dess-te nia n püch; i t'al paun pa bëgn čer”.

Le Grof se rüscia n pü do na orëdla. Tosser dla olp ne n'à-l sanbëgn nia; n pü de sé à-l cumpré a Longega. Mo chël n'é-l deguign co pô sëi. Al le tol fora, spo dij-el: „Cösc é chël tosser dla olp, dér de sterch. Madér nia le pié ete y scenó se laé dassén les mans. Al é tan prigorùs, inče belo sc'al ess da roé sösleff, spo pa jö por le col”.

Foto Erlacher

La Patrona de Frapes: „Ai, chël no, chël no dër de sogü ne nia, chël no! I metun pa bëgn da spaont a verda, catö, Iadoco. I l'ascognun pa bëgn ai mituns, ch'ai ne le ciafi”.

Le Grof: „Al basta, sc'i i an meteis n picio caziù envalgó olà che la olp passa plü gonot”.

Iadoco: „Chël sa-i avisa, olà che ara passa. Čiamó ensnet va-i fora a i an mëter, al é atira caia da chë si. Os-te gni con me, Grof?”

Sanbëgn va-l empara. Ai va ia do chë si ia do la majun.

Le Grof fesc bëgn, desch'al foss dër, dër zite con so tosser. Al se fesc na parota de lëgn y con chëra ne n čiari-el fora na frizia y la mët sön n tò de cioce dlungia la si. Chi dui ëi s'an va spo a čiasa.

„Čiara pa”, disc le grof, „ch'ara funzionëia”.

„An spera”, respogn Iadoco y dlun ciacolënn röa-i a čiasa.

Do cëna rö-el inče zacotan de ijins adalerch. Ai â belo aldi dla patrona de Frapes, che le Grof â tosser por la olp

y dùč n'orea n té picio scarniz y dùč i dea lassora cotàn de plü co či che al ne ierâ. Do na bona čiacolada se despar tesc-ai endò y chi jins i lascia la bona net al Grof y a chi de Frapes y s'an va a čiasa. Do la corona é-l la patrona co accompagna le Grof sön čiamena y disc: „Bona net, Grof. Encö s'as-te fat n gran plajëi”.

Le Grof se ponsa sön chëra: „Chël ne sa-n nia čiamó”.

Deperpo ch'ara slü l'üsc, dij-era čiamó n iade: „N gran bëgn s'as-te fat ensnet”.

Le Grof n'ea apëna plü bun da se tignì le ri y al disc bel adascusc: „N'as-t pa ri”.

Con chës porores: „Sc'ai sess”, s'endormedi-l y aspetâ, či che l'ater dé â da porté. Entant â-l endò scioldi y con i scioldi é-l döt co se lascia unje.

L'ater dé é-l loé belo scioldi adora y domisdé ia cuntâ-l sö dal Bagn Valdander a na mësa de iagri: „Le plü m'à-ra büté da vène tosser, porciodi che degügn ne s'anfida da le čiarcé”.

Ai cunta

A. M.

La ota, al é belo passé bindebo trec agn, ê-l bëgn bel, mo empò n'oress-i nia plü baraté.

I mo recordi čiamo dér avisa, desch'al foss ste dan piuč dis. I ea čiamó n te mot, co jea a scora. Les sérès, can che i dis ea lunč y la nëi stopâ čiases y bosc y pres y munts, can ch'al gunfédâ de fora y l'ont soflâ la nëi te sorà, sö por i vidri, sö por porta y sot les scianores ete sot le têt y binzlenâ encér i čianuns dla čiasa ia; chës sérès sâl bel da ste te stöa o do furn a sonti le čiald dal mogun.

Spo gnêl gonot i ijins adalerch, čiacolâ de marçes, de lignan o de tiers, con le pere; de coses, ch'i minâ-n la ota, ch'al foss ma i gragn y i scichés co podess baié. Gonot gnêl inče fat na cartada y nos mituns podê-n i čiaré a chës chertes con de vigne sort de mandli y d'autres figures. Can che chi éi invidâ dassén y splundrâ sön mësa, spo se spordén-se en piu, mo al se sâ empò tan bel y i minâ-n, che döt messass ester enscio.

Datrač, no gonot, gnêl inče mëda Lisele a vila spo metê-ra man da cunté y nos mituns se fajén encér ia y chi gragn lasciâ inče sù marçes y scutâ pro. Ara sâ tan da cunté! Y tan gonot se cuntâ-ra le medemo, mo vigne iade se parêl döt endò nö, tan sâ-ra da cunté.

Y či che mëda Lisele se cuntâ le plü gonot, chël oress-i iu sëgn se cunté.

Can che ara cuntâ cösta storia, ne se čiarâ-ra mai a nos mo ara čiarâ fit con sù edli luminusc y da ega ia sö l'ora, desch'ara messass čiaré zoruch tal tomp da zacan dan trec cion y mile agn y li da na scritöra vedla, vedla, scrita sö la plata dal'ora. Y enscio stê-ra spo, čina ch'ar'â roé da cunté. Al parea veramonte na sibilla dai tomps plü vedli, dal plü vedl record.

Por nos mituns ne se parêl nia na storia desco les atres, mo oramai na funziun religioja.

Mëda Lisele cuntâ y dijea enscio:

„Tai libri dér, dér vedli sta-l scrit les profezies dla regina de Saba, can che ara é gniuda a ciafé y a odëi y a aldi le gran re Salomon a Ierusalem.

Enjlenada dan dal tron dal ré Salomon dijê-ra a usc bassa, mo sterscia: Trec, trec agn pass-el y te chisc trec agn gnarà la jont prossa y spo ria, ria spo prossa y Chël Bel Dio menarà de gran castighi sora les ciütés y les campagnes y al tolarà endò demez i castighi, can che la jont se recordarà endò de él.

Spo, can che chisc tomps é passes, gnarà la jont tan scicada ch'ai se fajarà čiars da fü, co brodera con gran flötena fora por les vals y les planiides y finmai sot les munts plü altes fora. Nia da bos o da čiavai o da jont ne gnarà-i trač chi čiars, mo da fü. Al gnarà finmai le tomp, che la jont se fajarà čiases co jora da na ciûté a l'atra y al gnarà le tomp, che an vëga y alda sora les munts plü altes ia y jö y da n mer a l'ater; al gnarà agn, olà che la jont se desmoncia Chël Bel Dio y va do a la vanité y la superbia. Te chi agn gnarà-l en emparadù, co ne nasciarà nia da regina o uma nobla, mo da oma nia consciüda dal monn, y cösc regnant lasciarà le tru dal Signur y na gran pert de jont jarà do a doctrines falzes y se ojerà demez dal Messia.

Chël Bel Dio ne podarà nia čiaré pro plü dio y al darà n sëgno de fü sö al ci a la jont, ch'ai se convertesci. Mo la jont ne lasciarà nia le tru dla roina y porchël menarà-l de gran veres de nazius cuntra nazius, popolaziuns cuntra popolaziuns y ciütés cuntra ciütés. Mituns fajarà vera cuntra so pere y peri cuntra mituns, ijins jarà cuntra ijins y la jont ne sarà gonot nia plü bona de sëi, olà ch'al é i nemisc y olà ch'al sta i amisc. Trepes ciütés co aldia n iade pa l gran rëgno romano, gnarà desdrütes da ermes nees y spaontoses,

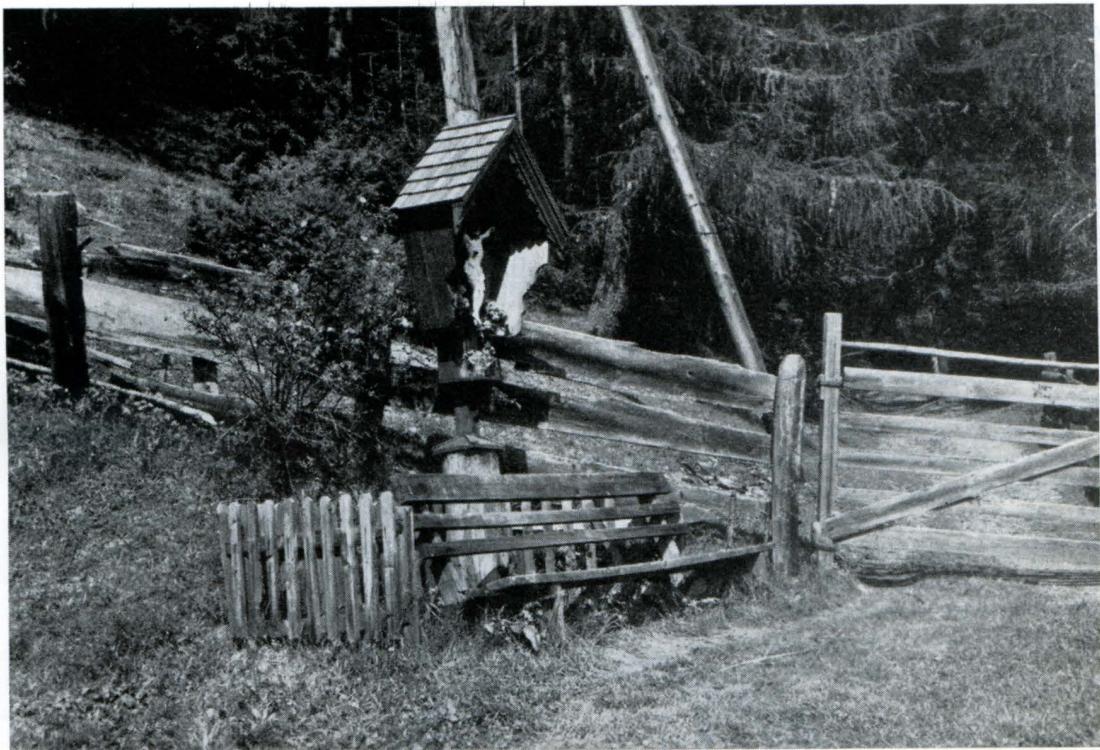

Foto Erlacher

che la jont ciafarà sö por desdriü d'atra jont."

Spo palsâ-ra n piü mëda Lisele, mo apëna che zacai orea desturbé le gran chit te stöa, metêra endò man y cuntâ en-nant: „Te chi agn rogorarà-l plü lagremes co che les zisternes dla Tera Santa i darà ega a jont te n n'an. Dal gran spaont trepa jont, omes zonza mituns, fomenes zonza omi y mituns zonza pere y oma metarà endò man da perié y se convertì al Signur. Y por l'oraziun de chi piüč Chël Bel Dio i metarà na fin a chë vera.

Al gnarà spo agn, olà che i mituns de nüsc mituns viarà desco rësc, olà che les fanceles se iesterà desco les regines, da mëter man da i čialzà čina sö al če. La moda gnarà tan stramba y febra y zonza dodanza, plü pa les éres co pa i ēi, chi trep de mal gnarà sora le monn, desco rogossies de paltan y de fü co rogor sora fora. Les éres se lasciarà enciurni y tradì dla moda zonza dodanza. Foresti de vigne sort rodarà-l da n paisc a l'ater y nosta jont i odarà

y ó gni desco ēi te trepes coses y plü de döt tla superbia y tla vanité. Sc'al loass sö te chi agn ön de nosta jont da na fossa, ne conescess-el nia plü so compaejan y al n'oress gnanca crëie, ch'al foss söa parontela, dea che la jont i fajará do a dötes les naziuns tal iestimont y tla moda. Trebes éres se fajará fora por jones y vergines, inče sce ares n'é belo dio nia plü vergines y trec omi s'an jarà da söes fomenes y trebes fomenes da sü omi.

Al gnarà le tomp, olà ch'al sarà denovités y cöstes novités ne i plajará y de fertrat.

L'edl de Chël Bel Dio čiararà con la ria y con sénn sön döt cösc y menarà de vigna sort de castighi, mo la jont ne metarà nia averda.

Al gnarà n re, co portarà n gröm de nvvités y cöstes novités ne i plajará y ne i bütarà nia ai gragn. Sot a chël re gnarà-l inče comané, che diüč pô ji do a či relijun ch'ai ó.

Al gnarà spo le tomp, olà che tan trec pordarà le respet ai prei y a döt le

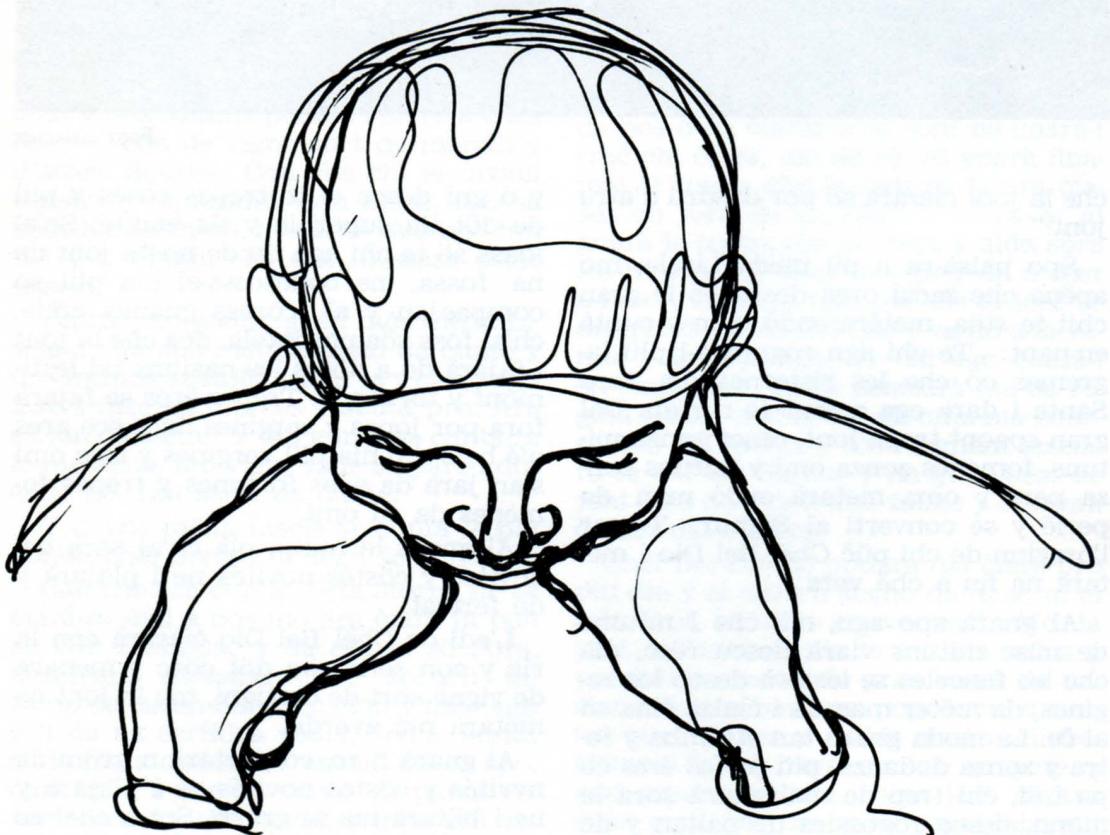
clero y döt či co é sant, ne gnarà plü araté a nia. Chël re i tolara döt l'avëi, čiasti y čiases y bosc y pres, ai prei y can ch'al minarà d'avëi döt sot a so comando, gnarà-l söa fin. Al moriarà te so let y nia te vera, olà ch'al oress morì, y söa mort i sarà de morvëia a jont y ai minarà, ch'al sii čiamó en vita.

Al gnarà spo agn, olà che i prei messarà ji iestis desco i atri zonza desfaronzia y ai messarà sciampé y al sarà jont co i tol sö y inče d'atri co i sciüra fora o i dà dant y i porta dan da i tribunai de cösc monn.

Al gnarà spo le tomp, olà che la fancela ne se lascia plü di nia dla patrona y le fant plü nia dal patrun y le scolare dal maester. La superbia y la vanité gnarà tan granes, che trec ne sa nia plü

co se iesti. Les éres jarà encérch meses iestides por i plajëi ai éi y an ne sarà nia plü bogn da desfarenzié le fant dal patrun y le patrun dal fant, la fancela dla patrona y la patrona da la fancela, y al ne sarà finamai de chi co se döra fan plilere co lascé la moda tan mata. Les éres jarà iestides da él y arà i čiavéis encö cörč, endoman lunč, ön en iade rüceli, l'ater iade stari, y či che ai se iest encö, sciürrarà-i demez endoman y baraterà vigne dé moda. Y laprò chirarà-i le mal, éres y éi.

Chël Bel Dio alzarà le brac por castié cösc mal döt cant y al menarà veres, sëciores, rogossies y fü, mo nia joarà, čiodi che jont ne fajarà nia penitonza y n'odarà nia ete, ch'ai é tla roina.

Spo menarà-l la gran desfata sora les naziuns, co n'à nia orü scuté sö a sü comandamonč. Ciütés entieres, païsc entiers gnarà desdriūč. I morč sarà tan trec, ch'al ne sarà nia plü jont assà por i sopoli, y vici salvari y čians arà da mangé assà. Che co romagn, čiararà a cösta desdriüta dér con la ria y bradlerà. Les ciütés sarà desco majires, olà ch'al ne n sarà bindečé ön o l'ater co se rasperà fora.

La picia jont se lasciarà sö cuntra i poténč, cuntra i gragn y i regnanč de cösta tera, da che ch'ai é gniis tichinés con les cultes massa granes y con de gran iniustizies de vignes sort. Le maiù castigo tocarà i gragn, i poténč y i regnanč de cösta tera.

L Signur cernerà i bogn dai ri. I bogn ascognarà-l te n gran nio. Olà ch'al passa la gran desfata, ne n restarà-l tan püč de chi co ne crëi nia, ch'ai arà lerch sön n čiar da fëgn.

Olà ch'al é les maiùs veres. é-l plü da dio n lé, mo la gran desfata fajarà d'enfora n lé da sanch. Do la gran desfata s'abinarà-i čiamó chi co é romagniüs y ai se fajarà de morvöia, ch'ai é čiamó en vita y ai dijarà deboriada iolan a Chél Bel Dio, co i à salvé.

Y la jont se orarà endò bun y al gnarrà trec agn de pesc y d'abundanza y la gran pert tignirà endò i comandamonč dal Messia".

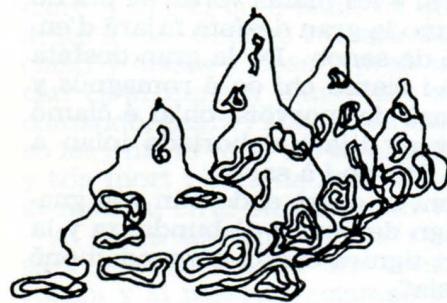
Can che mëda Lisele â albü dit cösc, slüjé-ra i edli y scutâ y degügn te stöa s'anfidâ, dio alalungia nia, da dauri la bočia.

Tla finada dauri-ra endò i edli y dijea: „Por ensnet assà. En n'ter iade endò val. Bona net.”

Spo loâ-ra sö y jea a čiasa.

Desco na usc, co rondenia da trec mile agn encà, se parea a nos mituns chës ultimes parores de mëda Lisele, la sibilla de niusc dis jogn.

L'INVER.

Mo döt mëss palsé, döt se cunsumé. Chësta é la regula dla vita y al é inč dërt insciö. Una na sajun lascia lerch a l'atra. Al ne pô nia dagnora ester aisciüda y al ne sarà pa gnanca dagnora inver.

Mo inče l'inver é bel. La jënt à indò plü dl'aurela de s'abiné y de s'la cunté. An ne vir pa nia ma de pan! No ma l corp, inč l spirito mëss pa avëi süa pert, sc'i urun pa, che düta nosta natüra umana vëgnes svilupada. D'inver é-l purchël l témpe de se istrui y d'imparé. Y chi che ne se tol nia dl'aurela de fa inč chësc laur, fiçiarà tres plü l nës tla materia y se desmentiarà plan, plan, ch'al é cherié pur val plü a l'ingrana y de nobel.

Pur düč gnarà-l l'inver dla vita y adai-lò cunta sanbëgn de plü či ch'i un fat pur l' spirito.

An ne vir nia ma de pan.

Regules dl témpe

È Nadé fréid y da nëi — da Pasca t'o-daràs trafëi.

È Nade bel morjel — l'aisciüda an n'odarà nia tan snel.

S. Paul luminus — porta n bun an.

È-le da vënt — vëgn l'erba adora.

Vëgn l'erba adora — spo vëgn-era lisiera.

De forà vëiga l paür plü ion n lu, co n él in manighins.

Zënza feia . . .

Zënza fëia y zënza flu,
nia infurnì da n bel curù,
sta chël lägn jö dlungia tru,
düüt arbandoné y su.
Fréid y vënt l scassa tan,
tres an l'alda lamentàn.
Al vëgn spo nëi y l stopa jö,
spo pô-l pa bëgn inč él palsé.
Di friüç ch'al à messé porté,
tagn n'é-l pa, ch'ó l ringrazié?
Al n'é nia dërt de tralascé,
či che tan de friüç t'à dé.

M. A.

Alaiàtutlabraia

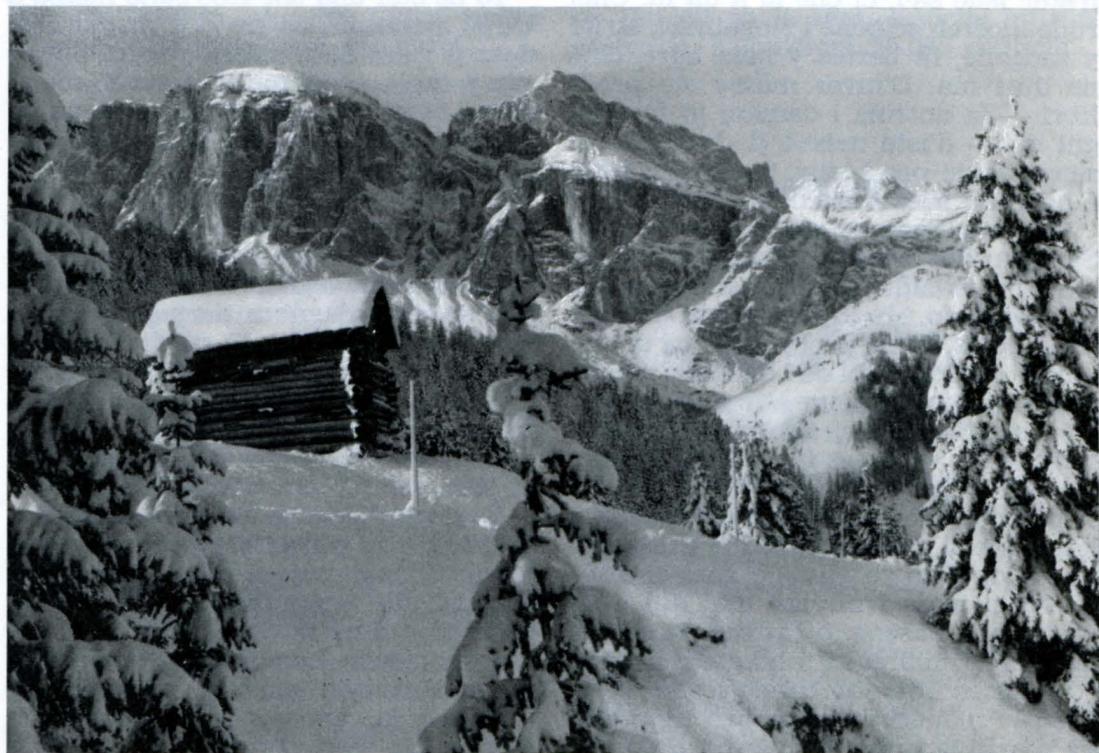
de S. U. P.

Batista è jü val ite, val fora a se chirì na fomna. Al â imparé a n cunësc üna, y chësta da üna na pert bëgn impü scialdi rescia, mo da l'atra pert i plajô-la dér indò. Al l'à maridada y sciöche la storia é jüda inant plü tert, damanunse éla instëssa, la patrona da Somcol, nominada da düc la „gran patrona”.

Ala ne fesc n pez gran stories, mët man y conta: „Iö sun la patrona de Somcol y à da manajé n gran lüch. Vigni müt me cunësc tl paisc. Valgiùgn me lalda y vëgn gonot a tò cunsëi da me. La maiù pert dà jö de me y disc, che iö m'à visti la braia. I mëss dì: al é vëi! Sce an à n om, che ne é degun om, spo mëss-un ma fa instësc l'om. Dan l maridé ê-i pa ma na té ria fanceila, cuntënta dagnora y da la buna lüna. Iö ne i sun pa saltada do al müt de

Somcol, sciöche tan d'atres fesc. Al é gñü instëss da me. Y iö t'i l'à atira dit, che ne à pa nia ater che dui de bogn brac y na bona orienté da lauré. Al é ste cuntënt y inscio se suns maridà. Ne me damanede, sciöche ala čiarâ fora söl lüch da Somcoll. Iö diji ma chël: ala čiarâ fora da perde la vöia dl düt! Mo iö à pa metü metü man de mët les coses a post plan, plan. A la uma de mi om ne i plajô-la nia dér. Ala se metô ia do l Batista, mi om, y dijô: Ne te lascé pa tó la braia dl düt da chësta; ala te mët pa čiamò düt sot y sura, chësta chilò. Mo mi om minâ: Lasce-la ma fa, ala n ciafa tosc assà y gnarà pa bëgn plü mesta. Mo chilò s'à-l pa falé y nia püch! Can che iö udô, che ai aspetâ ma, che iö me stufass y lasciass indò ji düt inant sciöche denant, spo à-i pa impormó metü man dassën.

Iö ne sun nia bona de duré, che l guant da santusc vëgn sciuré ailò čina al lünesc, y čiamò de manco, che l guant da vigni dé vëgn sburlé da n banch a l'ater. Na patrona, che salta incérch mez l dé düt stlinada y les trëces nia

L'autore: Peter Schmid, da "Somcol" anno 1955, n. 10, pag. 109. Foto Planinschek

fates y spo se mët a fa pro frogoré, me pë avisa na dërta stria. Leva cin minüç denant da duman, me punsâ-i, spo as-te dl'aurela de te fa les trêces y da te visti sö indërtiura. Cun la servidù ne me zanganëi iö dì alalungia. Plö gian me feji l laur instëssa, che ste tan dì a perdiché y me dessené čiamó laprò. Ai se doda impù y n n'ater iade sa-i, či che ai à da fa. Y sce al n'é un o l'ater, che n'à propi degüna dodanza p criança, i pari da tusc fora inmalora. Laur dopl ne é tan persoche, co mëssëi tres se cruzié y desse-né. Iö o avëi ordine y che düt side a post te čiasa y te stala, spo à-n na pesc in düt cant.

Cun i mituns va-la plö sauri. Da duman vëgni ma cherdà na ota sora, i n'à pa gnanca bria de scraié du iadi, ai e bel ausà. Lavé l müs y se sturté ia i čiavéis mëss-i fa instësc y les mitans mëss tina cun l'atra se fa les trêces. I plö gragn è inč bel ausà a se di sö i paternostri da la duman y chi plö pici abini incér me ia y i dijun sö deburia-da. Y sce un o l'ater n'ó nia dér di sö cui atri, spo ti l recordi pro gosté y n n'ater iade sa-l, či che al à da fa. Chël rudé incérch sciöche i zingaintri, strité y zangané, fa bertes y baié burt, chël ne düri nia. D'inver mëss-i ste pro i libri — la doctrina i damani iö fora vgni dé — d'isté mëss-i jì do ai tirs y zënza daidé pro l laur, tan che ai pô y é bogn do sües forzes.

Col stimé ne po-i nia tan me baudié. Sanbëgn che datrai n'é-l un o l'ater, che n'ó nia dér aldi y fesc na burta müsa. Ailò dëidi do. Mo iö ne feji mai de gran zerimonies. Iö ne prëi o pëtli pa di alalungia o impurmëti de i dé chësc o chël, sce ai à la bunté de me stimé. No, chësc n'à-i mai fat y ne l fajarà pa gnanca, sciöche tan de umes fesc tan da dandò, me pél a me. Te stüa sö do l crist é-l l Spirito Santo y chël vëgn cherdé adarlerch, sce al é de bujëgn; mo i mëss dì, no gonot. Cun so guant y sües tasches da scola mëss i mituns mët düt a so post y se l puzené jö instësc. I ne düri nia, che ai sciüres la tascia te n piz valgò o lasces libri sön banch o sön mësa. Sce al i mancia n botun pro l guant o s'à scarzé la braia o la čiamëja, spo ne lasci pa fa sciöche pro l vijin, aulà che

l plö vedl s'à fat n büsc tla braia, trat i cumoc, metti it n tò de lëgn y inscio é-l salté incérch dì alalungia. Val de té ne pô-i duré iö. L botun cuji pro atira y či che é scarzé, cunci. A les mitans i mëti na odla tla man, apëna che éles é bones de manajé l cazi da mangé. Eles mëss se durturé sö l guant y se cuji pro i butuns y fa pro i büsc.

Y saubri mëss-i ester mi mituns. Cui čialzà da paltan ne pô-i pa ma me gni da porta ite, ai mëss s'ausé a i lavé jö pro fisti y i puzené jö cun la granara dan porta. Sce ai vëgn a marëna da misdé, do che ai é sta a fe belaita, spo sa-i bel i mituns, che ai ne pò pa gni a mangé cul guant y cun les mans pazes, ai mëssa pa se lavé jö indertüra. Chël müt, che ess da se desmentié o ne uress nia fa do ai atri, ciafa na mëindra copa y mëss ste demez da mësa, ia sòn ban da fur a mangé y ne pô ste pro la cumpagnia. Al é na medejina impù antia, mo iö crëi, che n dé me dijarà-i giulan y me dijarà čiamò n bun paternoster, che iö i à insigne a tigni ordine y a fa ciöch'al alda.

Iö ne sun üna che fesc salté massa a dlijia i mituns, iö ne diji ma, che ai dess ji vigni de a mëssa y vigni dumënia a sacramënc, mo iö ó savëi, sce ai pënsa bëgn inč n pü laprò, sce ai sta indërtiura te dlijia y che ai ais inchie val dainciarà pur la vita.

Y sce ai se ciafa na slumenada dai maestri o proi te scola o te dlijia, ne sarà-i iö la priuma a tigni dai mituns, mo can che ai vëgn a čiasa, dess-i savëi, che iö starà dagnora da pert di superiori, čina che ai se l'à miritada y che i vëighi, che al é pur so bëgn plö terd.

Ai dess imparé y udëi it, che tla vita mëss-un ste sot y recunësc l'autorité, scenó sa-n bel, či che al pô suzede cun té jënt, che n'à nia imparé a ste sot.

Y sëgn diji, che os me cunescëis, sciöche iö la pënsi. Mia parora é y re-starà: Ordine mëss-el ester dlunch, mo dan dal düt te familia! Y dea che i à ciafe disordine te čiasa, can che i me sun maridada cun Batista, à-i messé me visti dassén la braia. Imprüma ne urô-l dér la capi y süa uma čiamó de manco. Mo sëgn aratess-i iö, che al n'à nia propri tan ingert, che iö i l'à tuta.

Mo sëgn à-i pa inč ciaculé impü massa dì, in'ultima m'abrujarà-i ciamó la panicia, che é sura füch. A n'ater dé, sëgn mëssi jì." . . .

Co se plesc pa a os la patrona de Somcol? Schneidig é-la, n'é-l vöi? Magari n pü massa, mo forsci ne fej-el

mal in'ultima. Iö dijess, che al dé da incö tröpes umes y tröpes families pu-dess se tó val ejempio. Magari tan modern ne fajô-la propi la patrona de Somcol, mo n pü dl vedl tono muscedé pro la musiga moderna podess pa ma fa bun inč incö ciamó.

Piceres morvöies

1. L Iapan à cater de gran isoles y 400 de piceres ciamó lapro.
2. La Bibia è drucada te 400 lingac y è lita sura düt 1 monn.
3. L corp dla fia dl re Faraone, che à salve Mosé dal Nil, é ciamó cunservé in forma de mumia y ala à inom Vent Anat.
4. Edison, che à ciafé sö y inventé tan de coses electrici, laurâ datrai setanta ores zénza lascé do y zénza mangé o bëier valch.
5. L vulcan Etna è rumpi fora l'an 125 dan Gejù Cristo y à sciuré fora tan de lava loranta, che düt 1 mer inciér ia cujô sciöche na fana de scarté.
6. Nosta lisüra devënta te paisc čialč sciöche un lëgn grossa y alta, fora de siues raisc fej-un pipes da fumé.
7. La pianta che crësc plö snel è na sort de faus te Iapan, che te trëi méisc rüva a na altëza de 60 čina 70 pisc.
8. Tl lëgn de peciò va 1 son ot iadi plö snel inant che te l'aria.
9. La somënza dl tabach è tan menüda y picera, che un daidé da cujì plëgn basta pur sumné un hektar intir.
10. L pëis dles stëres che toma vigni an dal cil sö la tera, sciöche an disc Meteorit, calculëi-un 20.000 centenà.

I diesc comandamonc dla patrona

Na bona patrona d'La Pli de Mareo sa da i di chisc diesc comandamenč a dötes les patrones dla Val de Mareo y Badia.

1. Te dess čiaré de lascé comané l'om su, i no orëi belo le pröm dé fa le comanadù.
2. No ester soza y stramba y ria, sce l'om sta en pü a l'ostaria.
3. Oserva les festes y le picio santù con mëter sön mësa val de miù.
4. Onora con unt la schidela dai canci, ch'al sii spo mitl da i dloti.
5. No copé valgiñgn o desdrü con mëter sön mësa val de crü.

6. Tën dalunc či co sta mal, enlò pos-te inče tö di val.
7. No i arobé jö a la nida döt le toch, lascia inče val bocun te cop.
8. No braé con la roba y con le patiùc, zonza n'oress inče avëi düč.
9. No te dejideré chës nets, co à da gni, ola che tö musiga podaràs aldi.
10. No te dejideré la liberté, che t'as albü, cösc é pa ste le marçe, co à valü.

N consëi dal Calënder ladin: Patrones ladines, fajede en püch do chisc diesc comandamonč, spo ne falerà-ra mai dër trep te osta vita y te osta familia.

Monies dla Val Badia y Marò

Sce nosta valada con sües 7300 animes pô mostré sö tan de personnes consagrades a Chël Bel Di y al gran y ri laur te sua vigna, mëssuns-e i di dilan.

Tla valada de Badia — Mareo é-le 52 proi, 10 pruderi, 98 monies in vita.

Periun Chël Bel Di, che al se dëide inant a fa valgamia nosc dover y se mostré insciö dëgns de chësc so amur.

N'orun gnanca mai se desmentié de perié pur nüsc proi, pur düc i proi, pur nostes monies y nüsc pruderi de convén.

La lista é gnuïda metüida adöm de setember dl 1967.

AL PLAN (922 animes)

Proi (3)

sior Jan Maneschg, Jan Miribung, Carlo Oberbacher.

Monians (8)

Sr. Erlacher Walburgis (Berto), Terziaries, Toblach.

Sr. Miribung Maria R. (Cianacei), Carmelites, Linz a. D.

Sr. Morlang Maristella (Jep de Prè), Terziaries, Pursenù.

Sr. Plazza Apollonia (Roalta), Barmherz., Desproch.

Sr. Plazza Michelina (Roalta), Kreuzschw., Dala (Hall).

Sr. Rindler Albina (de Pal), Benedictineta, Jan-Säben.

Sr. Rindler Cordula (de Pal), Terziaries, Mölten.

Sr. Trebo Fidelis (Bat. de Costa), Suore di Maria B., Trënt.

ANTERMÉIA (314 a.)

Proi (4)

sior Pire Clara, Merch Graffonara, Dr. Nando Pupp, Pire Rubatscher.

Monies (11)

Sr. Agreiter Clementina (d' Sept de Fornela), francescanera, te Holland. Sües sorus:

Sr. Agreiter Cornelia, franz. Holland.

Sr. Agreiter Iustina, franz. Holland.

Sr. Canazei Maria Goretti (Stofan), Kreuzschw., stüdia a Roma.

Sr. Dejaco Maria Xaveria (Jöpl), S. V. D., Roma.

Sr. Erlacher Hildegarda (Jarone dl Cheder) S. V. D., Stockerau dlungia Vienna.

Sr. Pupp Ernestina (Osti), Barmh., sö San Ciana. Sües trëi sorus:

Sr. Pupp Caterina, Engl. a Pursenù.

Sr. Pupp Maria Filipa, franzisc. a London.

Sr. Pupp Maria Luija, franzisc. a Borneo.

Sr. Rubatscher Lydia (Fornela), Barmherz., Maran.

Pruderi (1)

Fr. Agreiter Eusebius, misionare tl' Africa.

BADIA (946 a.)

Proi (9)

siur Jan y Rudolf Corradini, Msgr. Angil Dapunt, Sepl Granruaz, Msgr. Laurénz Irsara, Ojöp Pizzinini, Dr. Fonjo Tasser, P. Hildefons Valentin, Heinrich Valentin.

Monies (8)

Sr. Pescolderungg Bronislava (Anvi), Barmh. Desproch.

Sr. Pitscheider Clara (Ruac) pro les Clarissines da Pursenù. Sües dös sorus:

Sr. Pitscheider Lucildis, S. V. D., Roma.

Sr. Pitscheider Maria Paula, pro les ur-sul. a Bornech.

Sr. Pizzinini Camilla (Crafonara), Barmh. ia S. Cristina.

Sr. Pizzinini Luciana (Crafonara), S. V. D. a Salzburg.

Sr. Valentin Jolanda (Plansaroles), Barmh. a Maran. Süa sö:

Sr. Valentin Valeria, S. V. D. Kenyra — Africa.

Pruderi (2)

Fr. Campei Angil (Corcela), Antoniano dlungia Treviso.

Fr. Pizzinini Milio, S. J. (Crafonara), Japan.

COLFOSCH (310 a.)

Proi (2)

sior Sept y so fre Erich.

Monies (1)

Sr. Mersa Maria Teresa d' Imm. (Ritsch), Figlie della Chiesa — Trënt.

LA ILA (520 a.)**Pro i (3)**

sior Pio Crazzolara, Gostin Freinademetz, Carlo Pescolderungg.

Monies (4)

Sr. Caminades Aloisia (da Marin), Kreuzschw. Thent — Belgio y süa sò: Sr. Caminades Gabriella, Kreuzschw. Liege — Belgio.

Sr. Crazzolara Agnes (Cianins de Sura), Barmh. Maran.

Sr. Pizzinini Norberta (Rottonara), Barmh. Maran.

La PLI (808 a.)**Pro i (8)**

sior Franz Agreiter, Heinrich Ellecosta, Otto Ellecosta, Franz Kehrer, Eduard Maneschg, Angil Morlang, Martin Mühlmann, Dr. Mattio Rigo.

Monians (15)

Sr. Comploj Arcangela (Möra), Kreuzschw. Maran.

Sr. Daverda Anna (Jörgele), Kreuzschw. Besozzo.

Sr. Delleg M. Crucifixa (Rara), Barmh. Feldthurns.

Sr. Heriberta Elliscases (Tlea), Kreuzschw. Theux (Belgio).

Sr. Elliscases Maria (Tlea), Engl. Pur-senù.

Sr. Erlacher Christina (Tomele), O. T. Lana.

Sr. Erlacher Edith (Umbolt), Terz. Balsan.

Sr. Morlang Maria Stella (Pre de Sot), Terz. Pur-senù.

Sr. Mühlmann Ludovica (Baldessè), Barmh. Gorizia.

Sr. Rindler Walburga (Mone da Pliscia), O. T. Spittal-Kärnten.

Sr. Rindler Valentina (Framacia), Engl. a Maran.

Sr. Taibon Wilhelmine (Matlogn), Terz. Gries.

Sr. Vollmann Beata (Sorà), Terz. Maran.

Sr. Willeit Magna (Da Mez), Barmh., Welschnofen.

Pru deri (1)

Fr. Delleg Didacus (Rara), Franz. San-čiana.

LA VAL (940 a.)**Pro i (9)**

sior Loije Comploj, Angil Complojer, Sepl Dapoz, Valire Frenes, Robert Miribung, Moling Gustl, André Nagler, Vito Rubatscher, Berto Videsott.

Monies (24)

Sr. Agreiter Conrada (Lunz), Terz. Jenesien.

Sr. Agreiter Valeria (Dlija), Barmh. Maran.

Sr. Campei Annamaria (Coz), Engl. Maran.

Sr. Colz Donata (Coz), Kreuzschw. Pur-senù.

Sr. Colz Ingrid (Coz), Kreuzschw. Be-sozzo.

Sr. Comploj Alfreda (Ciampëi), Engl. Pur-senù.

Sr. Complojer Augustildis (Moriò), Holland.

Sr. Costabiei Marilena (Ciampëi), Kreuzschw. Besozzo.

Sr. Fontanella Cunigunde (Fontanella), Barmh. Cortina d'Ampezz.

Sr. Miribung Giuseppa (Miribung), S. V. D., Roma.

Sr. Miribung Vigilia (Coz), Barmh., Girlan.

Sr. Moling Edelberta (Cestung), Terz. Balsan.

Sr. Moling Norberta (Cestung), Terz., Maran.

Sr. Moling Veronica (Lunz), Terz. Pur-senù.

Sr. Nagler Irma (Rumestluns), tl Brasile — America.

Sr. Pezzei Assunta (Čians), Barmh. Balsan.

Sr. Pezzei Paula (Čians), Clariss. a Pur-senù.

Sr. Pezzei Reveriana (Čians), Barmh. Balsan.

Sr. Ploner Conrada (Costa), Engl. Maran.

Sr. Rubatscher Christina (Sovi), Varazze (Savona).

Sr. Terza Aloisia (Col), Ursul. a Bor-nech.

Sr. Terza Marta (Col), Barmh. Cortina d'Ampezz.

Sr. Tolpeit Irma (Pidrô), Terz. a Balsan.

Sr. Tolpeit Riccarda (Pidrô), Terz.

Mühlbach.

Pru der i (1)

Fr. Moling Rogerius, franzescaner a Balsan.

LUNGIARÜ (450 a.)

Pro i (7)

sior Clara Fonjo, Clara Stachio, Clara Sepl, Daporta Fortunato, Deiaco Vito, Pezzei Fedelis, Pezzei Giuvani.

Monies (17)

Sr. Canins Emilia (Janesc), Engl. Varn. Sr. Canins Magna (Janesc), Terz. Mühlbach.

Sr. Canins Olga (Janesc), Terz. Sterzing.

Sr. Cara Agata (Ties), Engl. a Pursenù. Sr. Clara Floriana (Broccia), Kreuzschw. Besozzo.

Sr. Clara M. Lucia (Baldisè), Barmh. Gorizia.

Sr. Clara M. Agnes (Col), Barmh. Treviso.

Sr. Clara M. Redempta (Bročia), Kreuzschw. Svizzera.

Sr. Clara Monica (Oriana), Benedict. a Jeon.

Sr. Daporta Innocenzia (Grones), Terz. Kamerun.

Sr. Frenademetz Oswalda (Freina), Barmh. Piccolin.

Sr. Mischi M. Agnes (Majiuns), S. V. D. Roma.

Sr. Mischi M. Salome (Majiuns), Terz. Balsan.

Sr. Nagler Malvina (Mornà), Engl. Pursenù.

Sr. Pedevilla Dr. Clementina (Vanc), Ursul. Bornech.

Sr. Costa M. Regina (Osti vedl), Clari ss. Pursenù.

Pru der i (4)

Fr. Mischi Linus (Majuns), misionare da Miland. Tla Spania.

Fr. Moling Nazio, misionare da Miland, Miland.

Fr. Pezzei Jaco (dl Mone), misionare da Miland. Tl'America — Peru.

Fr. Pezzei Nazio (dl Tescere), misionare da Miland Tl'Africa.

RINA (464 a.)

Pro i (1)

P. Dr. Merch Ferdigg.
Monies (5)

Sr. Costalunga M. Rosalia (Tintal), Franzesc. Roma.

Sr. Ferdigg Johanna B. (Poldele), Barmh. Gries.

Sr. Ferdigg M. Lucrezia (Missì), Barm. herz. Balsan.

Sr. Pallestrong Genovefa (Prestier), Barmh. Pursenù.

Sr. Pallestrong Veronica (Costalungia de Sura), Barmh. Maran.

SAN CIASCIAN (500 a.)

Pro i (4)

Sior Florian Agreiter, Pasquale Crazzolara, Carlo Pizzinini, Paul Valentini.

Monies (2)

Sr. Pescollerungg Agape (La Costa), Barmh. Desproch.

Sr. Pescollerungg Iustina (La Costa), Barmh. Piccolin.

SAN MARTIN (700 a.)

Pro i (2)

Sior Franzl y so frè Richard Sottara.

Monies (7)

Sr. Erlacher M. Alexia (Cheder), Barm. herz. Maran.

Sr. Erlacher M. Alexia (süa sò), Barmh. Maran.

Sr. Erlacher M. Dolores (süa möda), Barmh. Pursenù.

Sr. Ferdigg M. Fidelia (Jù), Barmh. Maran.

Sr. Flöss Emerenziana (Anvi), Barmh. Maran.

Sr. Prousch Maxenzia (Mone), Barmh. St. Gabriel.

Sr. Sorà Cherubina (Nitlì), Barmh. Cortina d'Amp.

Pru der i (2)

Fr. Ploner Felize (Jù), franziscaner a Koltern.

Fr. Ploner Martin (so frè), misionare da Miland tla Spania.

La Val Badia

Nos viun, abitun y laurun te iina dles plö beles valades dles Dolomites, tla Val Badia. I savun, ch'ala se destaca dai crëp dl Sella y se rüva fora da punt da Mantena, ch'ala alda pro la provinzia da Balsan y che sii abitanç é in gran pert Ladins. Mo piüc sà val de plö dla storia di Ladins y dla Val Badia, dla descendëenza y dl lingaz di Ladins, dla geografia dla Val Badia, či che la popolaziun fesc y de či che ala vi. Purchël vëgn-l cunté chilò in cürt val dla Val Badia y di Ladins.

La descendëenza y l lingaz di Ladins — Storia dla Val Badia

I priüms abitanç dles valades alpines abità te tanes di boschi y te andri di crëp. A či popol ch'ai aldì o de či raza ch'ai è, ne savun-s' nia; les legendes alpines y dolomitiches i nominëia „salvans, crestanes y ganes”. Incer l'an 800 dan G. Cr. s'à lascé jö i popoli di Illiri y Veneti tles valades alpines; sü ijins è i Etruschi, che s'à ince in pert trat ite pur nostes valades. Incer l'an 400 dan G. Cr. é-l rot ite l popol di Celti o Reti. Incer l'an 200 dan G. Cr. è la popolaziun dla regiun alpina n moscedoz de diversces popolaziuns, che i scrivans romani y greci nominâ „Raeti” y „Rhaetoi”. L'an 13 dan G. Cr. à i Romans sotmetü düta la regiun y i à dé l'inom de Rezia; la Val Badia pêl che sides gniuda metiuda pro la provinzia romana dl Noricum. Do la fin dl gran impero roman é-l čiamó gniü i Baiuvaresc adarlerch (incer l'an 500 do G. Cr.) y s' à lascé jö tl Poar y te Tirol dal dé da incö.

I Reti é por chél che stüdia la storia y i lingaz düt aurela čiamó n stomat. Ai vëgn definis in pert sciöch descendëenz de Liguri y Protoitalici, in pert sciöch descendëenz di Celti y Etruschi. I Retoromans o Reti è i unici resc' dl roman alpin. L'espresciun „Ladins” é n product dla sciëenza di lingaz y cotan plö jona, mo ch'é deventada comun por dütes les valades ladines.

Na erpejun dl'impero roman é l lingaz latin, la uma di lingaz neolatins; y

un de chisc lingaz neolatins é l Retoroman o Ladin, ch'é da despartì y desfarenzié dal Talian y cotan plö da ijin al Provenzal-Catalan. Al é n rest dl lingaz roman, che gnê rajoné incer l'an 400 do G. Cr. dala Donau fina al Po, dal Isonzo fin al Gotthard. Da inlaota incà é spo l Retoroman jü tres plö y plö zoruch: a Nord é-l gnü paré zoruch dal Todësch, a Süd dal Talian.

I scienzià di lingaz à ciafé fora, che na gran pert dles parores retoromanes é de descendëenza prelatina, mo che la maiù pert vëgn dal Latin; laprò rüv-l čiamó cotan de parores, che é gniüdes imprestades dal Todësch, Talian y da d'atri lingaz, y ladinisades. L Ladin à zirca 6000 parores; y de chëstes dess 75 porzënt gni dal Latin, 15 porzënt dal Todësch y 10 porzënt dal vedl Celto o Reto.

La Val Badia é gniuda colonisada sura i jus de Lijun y de Crusc ca, nia do la Gader ite, mo da Lijun y Foness ca.

Do 1 funz dles eghes ne podô-n por 1 solito nia passé, porciodi che al è düt da parü; purchël condijô vedlamënter i trusc da gni tla Val Badia por Sares y Fell. I païsc, les viles, i lüsc, les čiases de abitaziun stê oramai dagnëra sö por les témplex y nia jö tla Val da parü y in prigo dales eghes. Portadusc dla colonisaziun è i patruns dl grund, i nobli de dlijia y de regiun. Tla Val Badia comanâ por secoli y secoli l'vesco da Porsenù y les mognes de Čiastelbadia.

Al tämp dl'impero roman aldi la Val Badia pro la provinzia Rezia o Noricum (dal 15 dan G. Cr. fina al 476 do G. Cr.). Al tämp dla migraziun di popoli (476-568 do G. Cr.), dl rëgn di Lomberc (568-774 do G. Cr.) y dl rëgn di Carolinghi (774-911 do G. Cr.) aldi-la pro 1 ducat dl Poar. Rodunt 900 agn a la lungia (dal 911 al 1805) à la Val Badia aldi pro 1 gran rëgn dla Germania: dal 911 fina al 1363 pro Tirol y l Poar, dal 1363 al 1805 pro Tirol y l'Austria. Al tämp de Napolium (dal 1805 al 1815) ruvâ la Val Badia cun l Tirol y l Poar pro 1 „Rheinbund”. Dl 1815 ruvâ-la indò cun Tirol pro l'Austria, fina al 1919. In chël' an ruvâ-la cun Südtirol pro l'Italia y inscio é-la čiamó al dé da incö. La Val Badia à donca dagnëra parti sües sorts cun la provinzia y la naziun, de chëla ch' ala à fat pert. Da pati à-la particolarmënter albii sot les veres de Napoliun y cis al tämp dla prûma y secunda

gran vera mondiala; tratan la prûma gran vera passà la front sö insom la Valada.

Do l'aministraziun y partiziun dla dlijia à la Val Badia dagnëra aldi pro la diozese da Porsenù; ma Colfosch à aldi dal 1819 fina al 1824 pro Trënt. La Val Badia à inçé dagnëra formé n proprio decanat, l decanat de Marô. Laprò n'à por n pez nia aldi Corvara y Colfosch: Corvara é sté dal 1825 fina al 1949 pro Fodom; Colfosch é sté pro la Val dl' Isarch (fina al 1668) y pro Fodom (1810-1949).

La geografia dla Val Badia

La Val Badia va dai pasc de Frara (2137 m), Čiaolunch (1875 m) y de Valparola (2192 m) cuntra nord fina a San Laurënz (810 m); ladina é-s-la ma fina Peraforada y Tintal. Fora por la Val Badia passa la Gader o Granega, che nasc sön Gran Fanes y sbocia a Flauerenz tla Rienz. La Valada é indüit 33 chilometri lungia y é stlüta ite da na bela corona de munts: Fojedöra, Sennes, Fanes, Sella, Gherdenacia y Pütia. Por la Val Badia passa la strada statala nr. 244, che scomëncia a San Laurënz y se rüva do 45 chilometri a Reba tla gran strada dles Dolomites. Da Longega condic na strada provinziala ad Al Plan y La Pli de Marô. Da Picolin condic na strada ad Antermëia y Longiarü, da Pederoa a La Val. Da La Ila condic na strada a S. Čiascian y por Valparola ia in Falzares, da Corvara n'atra a Colfosch y por Frara ia in Gherdëna.

Aministrativamënter é la Val Badia spartida sö in cin comuns: Corvara, Badia, La Val, San Martin de Tor, Marô; l maiù é chel de Marô, i mëindri chi da La Val y Corvara (1 prûm do la largüra, l'ater do la popolaziun). Dütia la Val Badia à na largüra de 40.179 hektar y na popolaziun de 7.542 animes (a la fin dl 1966).

Comun	largüira	popol.	densité
	(ha)		
Corvara	4.214	682	16,18 ab/km ²
Badia	8.294	2.107	25,40 „
La Val	3.903	999	25,59 „
S. Martin			

MA 68

de Tor	7.634	1.392	18,23	"
Marô	16.134	2.362	14,45	"
Val Badia	40.179	7.542	18,77	"

L censimënt dla popolazion dl 10 d'otober 1961 nes disc chësc sura l numer y la perzentuale di Ladins in confront de düta la popolaziun:

Comun	Ladins (%)	Taliag
Corvara	616 (90,32)	29
Badia	1805 (94,65)	45
La Val	2249 (98,21)	14
San Martin		
Marô	2130 (93,87)	39
Val Badia	6800 (95,14)	127

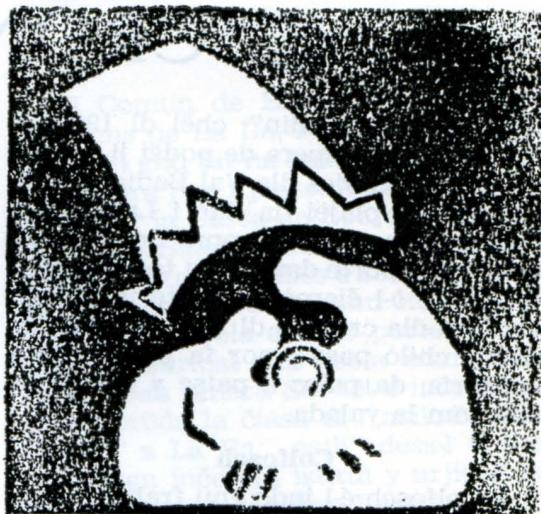
n (%)	Todësc (%)	Atri	Indüt
(4,25)	36 (5,28)	1	682
(2,36)	57 (2,99)	—	1907
(0,61)	27 (1,18)	—	2290
(1,72)	98 (4,32)	2	2269
(2,60)	218 (3,04)	3	7148

Do les statistiches saltades fora col censimënt soranominé é 41 porzént de düta la largüira (dl grund) o 16.483 hektar bosch, 31 porzént o 12.455 hektar pra da čiasa y da munt, dui porzént o 803 hektar čiamp y urt, 22 porzént o 8.839 hektar tera che ne porta nia.

Düta la largüira dla Val Badia é partida sö in 1080 mesc, 600 de chisc stlüč. De düč i 1080 mesc à 410 manco de 10 hektar, 284 mesc da 10 a 20 hektar, 156 mesc da 20 a 30 hektar, 78 mesc da 30 a 40 hektar, 39 mesc da 40 a 50 hektar, 35 mesc da 50 a 75 hektar, 8 mesc da 75 a 100 hektar, 9 mesc da 100 a 150 hektar y 19 mesc passé 150 hektar de grund; la largüira mesana é de 27 hektar por mesc. Düta la largüira coltivada é a na altëza de 1000 a 2500 metri sura l livel dl mer.

I bosc porta zirca 16.000 metri cubi de lignan por 200.000.000 de lires al' an, i 4000 toč de bestiam (2000 è vacés) porta zirca 500 miliuns de lires al' an, i atri tierz da čiasa porta zirca 210 miliuns al' an; indüt porta düč i mesc dla Val Badia 911 miliuns al' an, 835.000 lires por mesc.

La popolaziun dla Val Badia vir donca in gran pert dl' agricoltura y di bosc;

mo al é inče tröc artejagn, che laora tl' industria dl fabriché, y boteghirz y sciacri. Na buna pert dla popolaziun laora tla industria alberghiera, che à bele pié l jore dan la prima gran vera, mo che à informó ti ultimi chinesc agn porté sù fruc mirità. Eco na statistica sura l movimënt di foresti tratan l'an 1966, Comun por Comun y indüt:

Comun	Ruvà adarlerch	Presënzës
Corvara	25.808	281.950
Badia	19.372	216.149
La Val	1.154	12.997
San Martin de Tor	860	8.962
Mareo	5.487	82.019
Val Badia	52.681	602.077

Plö da di messâ tröc se n ji da čiasa y dla Valada por ciafè laur y se davagné le vire; a chë moda é-l ruvè Badioč y Maroi fora por düt l monn. Al dè da incö s'é la situazion miorada cotan; mo al n'é dagnéra čiamó valgign, cotagn, che mëss arbandoné la patria ladina, inče por gauja de na politica interna nia dagnéra saubra. Purchél messarà-l čiamó gni müdé sistem de lauré, sides tl' agricoltura che tl' industria y tl' amministraziun de Comun y dla Scola, messarà-l gni lascé da na pert na zerta poliliga portada ite da fora de ca.

A. D.

CRONICH

L „Calënder ladin”, chël dl 1968, é indò söl iade y spera de podëi ji a ciafé dütes les families dla Val Badia, de gni tut sö cun plajëi da düc i Ladins dla Valada y fora por l monn. Do ch'al s'á prejenté y porté dant de bi toč de prosa y poesia, ò-l čiamò se cunté in ultima val fora dla cronich dl 1967 dla Val Badia; y chilò pass-l, por fa plö scëmpla la storia, da païsc a païsc y mët man sön som la valada.

Colfosch

A Colfosch é-l indò gnu frabiché das-senn y nanter l'ater é-l gnu fat sö na nöia segiovia y n ater lift. Al se trata dla segiovia „Col Pradat”, che porta da Colfosch sön Col Pradat a pe dl Sassongher; ala sorpassa n dislivel de 400 metri, é 950 metri lungia y trasporta sön sü 80 scagns 350 personnes al'ora. Lasciada fa l'à la sozieté „D. Hammerle”, che sta sot la direzüun tecnica de Vijo Posch dl hotel „Europa”.

In la festa de Santa Maria dal Ciüf da séra tert é-l gnu fat na scalada interessant söl Sassongher. Protagonisç de chësta scalada de morvöia — de nöt y cun iluminaziun naturala (la lüna) y artifiziala — é sta Giovani Castlunger y Werner Sorà. La scalada é gnuida fata sö pur l parëi süd, che é 600 metri alt y à normalmenter dificoltés de terzo grado. Ala é gnuida fata por i foresti y purchèl da „ferragosto”.

Corvara

A Corvara é-l dandadüt gnu lauré pro la dlijia vedla; al se trata de laurs de restauraziuns a spëises dl Stato, purciodi che la dlijia sta sot la proteziun di monumënç d'ert. I laurs é dër garatà.

Corvara ciafa spo n bel „asilo-Kinder-garten”; i laurs de costruzion é cotàn inant, mo ai podarà informò gni portà a fin por l'ann de scola 1968/69. Al se trata dl prüm fabricat de chësta sort dla valada.

N ater fabricat nü y de na gran importanza por düta l'Alta Val Badia é l

chino „Ladinia”; chësc sper-un, che vëgnës anizé cotan por manifestaziuns culturales (teatri y müjiga) y folcloristiche.

A Corvara é-l spo inče sté na mostra d'ert: i artisç Otto Irsara y Lois Rottonara à metü fora sües ultimes operes, che é gnuides dër aprijades y é in buna pert jüdes venüdes.

Corvara à sanbëgn odü tröpes manifestaziuns sportives, dales locales ales internazionales. Recordé oress-un particolarmënter la gran gara a stafeta „Aria — nëi — ega”, organisada dales aziendes de turismo da Corvara y Badia adüm cun l'Aeroclub y les assoziaziuns di paracadutisç y di nodadusc, por l trofeo dles dües aziendes. Al è la priüma manifestaziun de chësta sort de düt l monn. Al se tratâ de na gara danter i mius dl sport tl'aria (paracadutisç), sòla nëi (fondo y discesa) y t'ega (nodè), portada fora a stafeta.

N'atra manifestaziun interessanta é stada chëla dla „Čiačia a la op”, cun auti, tignida ai 10 d'agost. Al se tratâ de araité incér l Sella, mo i païsc da passé indolater messâ gni stomà; al messâ inče gni chirì dodesc coses y respognù a vint domandes. La gara à albù de bi resultaç; tut pert à 44 auti cun 113 personnes laite.

Una dles plö beles gares da inver é stada chëla di scolari dles scoles elementares dla Valada, che à albù de bugin resultaç y à plajü a düc.

In ultima fajun-se čiamò i mius auguri al conesciü alpinist y hotelir, al maiù pionir por l turismo dla Valada, a berba Franzl Kostner sen.; chësc à compli ai 2 d'october süi 90 agn de vita y süi 70 agn de scizer. Morç é danter i atri l verdabosc y iagher Vijo Kostner y la jona Heidi Pescollderungg.

La Ila

L maiù y plö bel avenimënt, che se mirita de gni recordé, é sté la mëssa novela de siur Carlo Pescollderungg, zelebrada ai 9 de messè. A chësta bela festa à tut pert der tröpa jënt da düc

i païsc dla Valada. La comunità da La Ila à desmostré siúa ligréza inče in chëla moda, ch'ala à restauré y informi la čiasa dl pere, la dlijia y düt l païsc, ch'ala à fat na bela luminaziun in la vöia dla mëssa novela y na bela festa a so primiziant. Ma l tëmp n'à nia cis fat l bun y plötost desturbé.

Siur Carlo é nasciù a La Ila ai 25 de setember 1942 sciöch quinto de sis mituns dla familia da paür de Sossach. Do la frequenza dla scola elementara a La Ila é-l jü tla scola media y ginasioliceo dl Vincenzinum y spo tl seminar di proi da Porsenù. In la festa di apostoli S. Pire y S. Paul é-l gni consagré dal vësco Dr. Ujöp Gargitter da Porsenù. Cun siur Carlo à La Ila incina al dé da incö ciafé 18 proi; de chisc é trëi čiamò in vita.

La popolaziun da La Ila ne se dà nia ma jö cun i foresti y la campagna, mo inče cun la cultura y l'ert. Nanter l'ater s'à-la chësta aisciüda fat udèi y aldì cun na rapresentaziun teatrala. L director dr. Edi Cazzolara s'à chirì fora valgùgn jogn y jones y à porté dant la commedia „L'arpejun”, che à plajü a düc, à atira albü de bugn resultač y à porté de bugn friüč. Comà che la príma rapresentaziun é jüda bun, s'é l grupo dl teater abiné y à metü sö la uniun dl teater.

A La Ila é-l inče sté diues mostres d'ert: chëla di scolari dla scola media y di artisč dla Val Badia; chësta ultima é gniuda organisada dal „Ert por i Ladins”. Trames diues à der plajü a düc y à desmostré, che tla Val Badia vëgn-l lauré tröp sön chësc čiamp. Da Carlassé é-l gni organisé n bel corteo.

San Čiascian

Chësc bel païsc, un di plö bi dla Valada, é in fase de gran svilup. La popolaziun ne čiara nia ma de aumenté l numer di leč por i foresti, mo laora inče a bëgn de diuta la comunità parochiala. Purchèl é-l gni fat sö, sön dejiderio de siur curat Oreste Chizzali, na bela čiasa parochiala cun na bela sala por reuniuns y manifestaziuns religioses y culturales. La bela čiasa dla parochia é gniuda benedida a mez october da siur degan Bruno Majoni cun la partezipa-

ziun de diuta la comunità parochiala y de tröpa d'atra jént.

Badia

Tl Comun de Badia, plö avisa tles fraziuns de La Ila, Pedraces y San Linert, é-l gni fat na bela luminaziun pubblica fora por i païsc. A La Ila y a Pedraces à la Cassa de Sparagn dla Provinzia da Balsan frabiché pro diues čiases nöies; trames diues é sot tét y gnarà ruvades de fa tratàn l'ann 1968. Ci che speta düt aurela d'ester porté a fin, é l gran fabricat dla scola elementara nöia a San Linert. Sot tét é inče čiamò gni metiuda la čiasa dl „asilo-Kinder-garten” a La Ila; „asili” dess-l ti proscimi agn inče gni istitui y arjigné ite a San Čiascian y a San Linert.

A San Linert de Badia é-l spo gni porté dant dui teatri. Da Nadé é-l sté valgùgn jogn y jones, che à porté dant l teater „L destin se müda dan la cripl”; d'aisciüda à i studenč dla čiasa miscionaria da Milland porté dant por tu-desch l teater „Flames sura l Mexico”.

N avenimént de contegnü religius-alpinist é stada la benedisciu dla crusc sön Sass dla Crusc o Čiaval (2908 m); al é sté n avenimént, che i partecipanč ne se desmentiarà mai plö. La crusc, che à n'altëza sura la tera de diesc metri y n péis de 250 chili, é gniuda metiuda sö y benedida l'ultima domëgna de setember; l mirit pur chësc va ai jogn de Badia y al caplan, siur Heinrich Ellecosta, che à benedi la crusc y zelebré la mëssa.

Ad Anvi à complì Domène Daprè, l plö vedl dla Valada, sü 94 agn de vita; a London à complì Antone Daprè sü 90 agn. Mort é fra l'ater l director in pensiun Eusebio Pescollderungg, inče d'Anvi.

Recordé pò-n inče čiamò chëla reuniun generala, la príma do 19 agn, dla „Uniun di Ladins dla Val Badia”, ch'é gniuda tignida ai 27 de messè a San Linert. In chëla ocaison é-l por la príma ota gni metü n presidént y n consei; presidént é deventé Lois Ellecosta.

La Val

A La Val é-l gni lauré dassën inant pro čiases nöies y la strada. L fabricat

plö de bujegn por La Val, la scola elementara nöia, aspetta düt aurela de gni metü man y porté a fin. L grund é cumpré y l proiect é tan co fat, mo al mancia 1 „nulla osta” y i scioldi por podëi mët man da lauré.

La Uniun dl teater à porté dant la opereta ladina de Angelo Trebo y Jepelle Frontull „Le čiastel dles stries”, che à der plajü. Valgiagn artisč de mujiga, ladins y da fora de ca, à tigni sot la direziun de Felix Dapoz n concert de dlijia por i foresti, che à extra plajü.

A La Val é-l spo inče gnii tigni la gara dles liöses por la gioventù dl decanat; n bel numer de jogn y jones à tut pert.

San Martin

San Martin cun Picolin pê destiné por tigni conferenzes y reunions; chësc an n'é-l gnii tigni cotantes de chëstes y valgunes a San Martin-Picolin.

I jogn da paur à in colaboraziun cun l'Assessorat dl' Agricoltura da Balsan organisé y tigni ai 26 de genaro na reunion y n dè por i paurs. La presidënzia à dr. Steinmair dl' Assessorat, che à organisé chësc dé dl' agricoltura. Referenč è diues personnes qualificades dla Val Badia instëssa: dr. Angel Irsara, capo dl' istitut zooprofilatico da Balsan, y dr. Hugo Valentin dl' ispetorat por l'agricoltura. Dr. Irsara à rajoné d' „Les maraties di tiers, sciöch' an mëss fa por i stravardé da chëstes y sciöch' ai mëss gni tratà in cajo de maratia”. Dr. Valentin à traté l tema: „A' l nudri y mantigni čiaussa čiamò importanza y n futuro tla Val Badia?” La gran partepaziun (da 250 a 300 paurs) à desmostré l'interesse dla jënt y la importanza dl problem di paurs al dé da incö, y inscio inče le bujegn de s' istrui tres da mi y de mudé sistem de lauré da paur.

L'Uniun „Ert por i Ladins” à tigni in dumegna Blančia a Picolin la terza manifestaziun di grupi corai dla Valada. Al s'è abiné incer 200 čiantarins y valgiagn cenč de jënt a scuté pro. Tut pert à i cors da Corvara, La Ila, San Čiascian, San Linert, La Val, San Martin, Al Plan y La Pli; vignun a porté dant diues o trëi čianties y düc adüm in ultima l'ino di Ladins dla Val Badia „Olà

ch' la Marmolata”. L presidënt dl „E. p. L.”, siur Angel Morlang, à dit de belles parores por l'ocajjun: al à spliché l scopo dl čianté y de chësta manifestaziun, al à invié a čianté dassén inant y à ringrazié i cors por les bries. A la fin de jügn à spo düc i cors fat süa jita deburiada, che à porté a Čiastel y söla Munt de Suč.

Plö tert à spo la uniun di artisč dla Val Badia tigni süa reunion generala. L presidënt siur Angel Morlang à podü čiaré zoruch söna rica ativité y à surandé i laurs por l rest dl' an. Inče la „Uniun di Academizi Ladins” à tigni süa reunion, à rajoné dl' ativité fata y da fa, à metü so presidënt y directiv niüs.

Longiarü y Antermëia

Al é gnii lauré inant pro la strada, che condüsca San Martin a Longiarü. Inče pro la strada, che condüsca San Martin sön Antermëia, é-l gnii lauré. La viginanza da Antermëia s'a metü adüm y à fat cun süi scioldi na strada da Antermëia fina sön Börz; chësta strada é zirca cin chilometri lungia y sies metri lergia. Ara dess ruvè adüm cun chëla, che vägn fata da Foness sö, y gni unida cun chëla de Lijun y dla Plose. Al é inče gnii lauré pro n lift nü, che adüm cun dui d'atri dess porté spo fina sön Ju d'Alfarëi.

Al Plan y Rina

Ad Al Plan dess-l gni fat na bela gran scola elementara y media, che va sogü dër de bujegn; spo dess-l inče gni fat n bagn publico stopé y na plaza sportiva. Sö por Chi Vai é-l gnii fat n lift nü. Da Pederü sö vägn-l fat dai soldas na strada sön Fodara Vedla y Sennes; sön Sennes vägn-l fat na plaza por de pici fligri. A Rina é-l gnii sistemé la plaza y l zentro dl païsc. Sön Fanes é-l sté na comisciuon por stüdié fora les poscibilités por mioré la munt.

La Pli

L plö gran avenimënt dl' an é stada la mëssa novela dl primiziant siur Otto Ellecosta; la festa é stada ai 2 de messe. Al é gnii fat düt bel sciöch dagnera: la dlijia y les čiases é bel informides y

da sëra luminades, al é inče gniü fat füs, mo nia slopeté; l cor à čianté na bela mëssa (ai orghi é-l Otto Rubatscher) y la müsiga à soné de bi toč. La popolazun à desmostré sua ligrëza por la mëssa novela y de savëi da fa festa; cis chi da Čiaselles, ne n'à sparagné bries por i fa bela y grana la festa a siur Otto dal Stifler.

A La Pli é-l plö o manco dagnera gniü fat teater, zënza ch'al foss na uniun dl teater. Da Nadé 1966/67 é-l gniü metü sö la „Uniun dl Teater d'La Pli” y do Pasca é-l gniü porté dant la tragedia polare „Ulrich le wilderer”. Inče da Carlascé é-l gniü porté dant valgügn toč cörč y da ri. Presidënt dla „Uniun dal Teater” é dr. Lois Trebo.

Ai 28 de ma é-l sté na manifestaziun de müsiga y čianté, che à der plajü a chi che é jüs a scuté pro. L cor dl seminar di proi a Porsenù à porté dant n bel program de čianties y müsiga, finmai dües operetes; la direziun à l teolog Rudi Chizzali d'Antermëia y al cla-

vir sonâ Otto Rubatscher d'Antermëia. Organisé chësta beliscima manifestaziun à l caplan siur Anfons Clara.

A mez setember s'é-l abiné a Longega chel conséi dla Uniun di Ladins dla Val Badia, ch'è gniü metü a la fin de messé a Badia, por meter adöm statuc y n program d'ativité. I statuc à dé cotan de laur; l program d'ativité é dér rich y podarà gni metü in pratica tan inant che al é scioldi.

Val Badia

Da d'aisciüda incà é-l gniü lauré pro la strada dla Valada y pro les atres strades y frabiches; al messâ indò gni metü a post diüt, ci che è gniü desdrüt o danegé por gauja dles rogossies dl'an passé. La strada dla Val Badia à porrater festegé ai 2 d'otober sü 75 agn de vita, ch'ala à do l trat da ségn. Mo ala pitâ plötost, purciodi ch'ala sta tan mal impara: ala é diüt aurela plëna de ferides.

L cronist Albert Daverda

Le eghes plö lungies

1. Amazonas, Brasile	7.390 km
2. Missisipi, America	6.700 km
3. Nil, Egito	6.500 km
4. Ienisei, Sibiria	5.200 km
5. Kongo, Africa	4.300 km
6. Ganges, India	3.000 km
7. Donau, Europa	2.900 km
8. Rhein, Germania	1.300 km
9. Seine, Francia	780 km
10. Po, Italia	650 km

Les Munts plö altes

1. Mount Everest, Asia	8.809 m
2. Aconcagua, Süd-America	6.800 m
3. Mount Mc. Kinley, Nord-A.	6.240 m
4. Kilimandschiaro, Africa	6.060 m
5. Ararat, Iran-Armenia	5.200 m
6. Montblanch, Europa	4.810 m
7. Monte Rosa, Europa	4.610 m
8. Matterhorn, Europa	4.482 m
9. Grossglockner, Europa	3.798 m
10. Ortler, Europa	3.699 m

Les Fabbriches plö altes dl monn

1. La tor Eiffel a Parigi	300 m
2. La tor dla Radio TV. Germ.	280 m
3. Woolworth Bullding Newyork-Nordamerica	236 m
4. La tor Antoinella, Torino	164 m
5. Dom a Ulm, Germania	161 m
6. Dom de Köln, Germania	158 m

I Punč plö lunč dl monn

1. Punt di liuns, China	7.000 m
2. Punt söla Donau a Tscher- nowoda, Romania	3.850 m
3. Punt Mestre-Venezia	3.598 m
4. Punt söl S. Lorenzo a Mon- treal, Canada	2637 m
5. Punt alt, Newyork	2.486 m
6. Punt söl Wolga, URSS	1.484 m

TABELA DL TËMP DE GRAVIDENZA DI TIERS

Scomenciamënt		F I N							Scomenciamënt		F I N						
mëis	giat	ciana	scroa	ciora	biscia	vacia	ciavala	mëis	giat	ciana	scroa	ciora	biscia	vacia	ciavala		
	56 dis	63 dis	120 dis	154 dis	154 dis	280-285	340 dis		56 dis	63 dis	120 dis	154 dis	154 dis	280-285	340 dis		
1.	25.	2.	4.	3.	30.	4.	3.	6.	3.	6.	7.	10.	6.	12.	5.	7.	
6	"	2.	3.	9.	5.	5.	8.	8.	12.	"	11.	"	11.	12.	5.	11.	
11.	"	7.	14.	"	10.	"	13.	"	13.	"	17.	"	16.	"	5.	9.	
16	"	12.	19.	"	15.	"	18.	"	18.	"	22.	"	21.	"	15.	15.	
21.	"	17.	24.	"	20.	"	23.	"	23.	"	27.	"	26.	"	20.	10.	
26.	"	22.	29.	"	25.	"	28.	"	28.	"	1.	11.	31.	"	25.	15.	
31.	"	27.	3.	4.	30.	"	3.	7.	3.	7.	6.	"	5.	1.	30.	5.	
5.	2.	1.	4.	8.	4.	6.	8.	8.	11.	"	10.	"	4.	1.	10.	9.	
10.	"	6.	13.	"	9.	"	13.	"	13.	"	16.	"	15.	"	15.	14.	
15.	"	11.	18.	"	14.	"	18.	"	18.	"	21.	"	20.	"	20.	19.	
20.	"	16.	23.	"	19.	"	23.	"	23.	"	26.	"	25.	"	25.	24.	
25.	"	21.	28.	"	24.	"	28.	"	28.	"	1.	12.	30.	"	30.	29.	
2.	3.	26.	3.	5.	29.	"	2.	8.	2.	8.	6.	"	4.	2.	4.	6.	
7.	"	1.	5.	8.	"	4.	7.	7.	7.	"	11.	"	9.	"	9.	8.	
12.	"	6.	13.	"	9.	"	12.	"	12.	"	16.	"	14.	"	14.	13.	
17.	"	11.	18.	"	14.	"	17.	"	17.	"	21.	"	19.	"	19.	18.	
22.	"	16.	23.	"	19.	"	22.	"	22.	"	26.	"	24.	"	24.	23.	
27.	"	21.	28.	"	24.	"	27.	"	27.	"	31.	"	1.	3.	29.	28.	
1.	4.	26.	"	2.	6.	29.	"	1.	9.	1.	9.	5.	1.	6.	3.	10.	
6.	"	31.	"	7.	3.	8.	6.	6.	"	10.	"	11.	"	8.	2.	11.	
11.	"	5.	6.	12.	"	8.	"	11.	"	11.	15.	"	16.	"	13.	7.	
16.	"	10.	17.	"	13.	"	16.	"	16.	"	20.	"	21.	"	10.	19.	
21.	"	15.	22.	"	18.	"	21.	"	21.	"	25.	"	26.	"	20.	24.	
26.	"	20.	27.	"	23.	"	26.	"	26.	"	30.	"	31.	"	30.	29.	
1.	5.	25.	"	2.	7.	28.	"	1.	10.	1.	10.	4.	2.	5.	4.	2.	
6.	"	30.	"	7.	2.	9.	6.	6.	"	9.	"	10.	"	7.	8.	10.	
11.	"	5.	7.	12.	"	7.	"	11.	"	11.	14.	"	15.	"	14.	18.	
16.	"	10.	17.	"	12.	"	16.	"	16.	"	19.	"	20.	"	18.	17.	
21.	"	15.	22.	"	17.	"	21.	"	21.	"	24.	"	25.	"	19.	22.	
26.	"	20.	27.	"	22.	"	26.	"	26.	"	1.	3.	30.	"	27.	24.	
31.	"	25.	"	1.	8.	27.	"	31.	"	31.	"	6.	5.	5.	2.	9.	
5.	6.	30.	"	6.	2.	10.	5.	11.	5.	11.	11.	"	10.	"	7.	6.	
10.	"	4.	8.	11.	"	7.	"	11.	"	10.	"	12.	"	5.	4.	12.	
15.	"	9.	16.	"	12.	"	15.	"	15.	"	21.	"	17.	"	10.	16.	
20.	"	14.	21.	"	17.	"	20.	"	20.	"	26.	"	25.	"	19.	21.	
25.	"	19.	26.	"	22.	"	25.	"	25.	"	31.	"	27.	"	27.	26.	
30.	"	24.	"	31.	"	27.	"	30.	"	5.	4.	4.	6.	31.	"	1.12.	

Temp da cové fora la colomba al 14 dis, l punjin 21 dis y l'alceurin 28 dis.

H. Staudacher

Bruneck — Stadtgasse, 50

Das Fachgeschäft für modische Lederwaren
und Reiseartikel

Große Auswahl an Geschenksartikeln

ZANKER **ZANKER**

Mascins da lavé y assüié automatisch
mascins dl düt automatisc dla
lavé posate = Gechirr
Trughes a frigidaire y armés
frigidaire
impiane' de massaries electrisc
y a gas
ciasadafüs arjignades ite sö
musüra

ZANKER

Vendit
pra buteghier spezialisà
TAIBON FRANZ
Urtijëi - str. Zitadella

ZANKER

Rapresentanza tecnica
per la Regiun Trentino-Südtirol
Zanker Baumann-Bulsan

ZANKER

ZANKER

ZANKER

Realitätenbüro

"RUDIFERIA"

BRIXEN — Romstraße I (Zentralkondominium) — Postfach 29 — Tel. 22 3 45

A n - u n d V e r k a u f v o n I m m o b i l i e n

Verkaufe:

Moderne Eigentumswohnungen

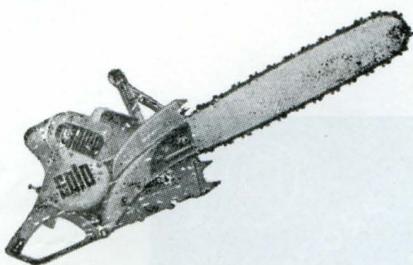
mit Zahlungserleichterungen und Gebäudesteuerbefreiung.

Wohnhäuser,

baureife Baugründe in Brixen und näherer Umgebung,

schöne Bürolokale im Zentrum (4 Zimmer),

Gastbetrieb mit Garten — noch ausbaufähig —
alle Lizzenzen (geeignet für Familienbetrieb).

Solo Rex

La siëia a motor (Motorsäge - motosega) tudëscia cun motor a miscela, che se lascia manovré da un su, y mascins da paur dla medema marca ciaféis tla bütega de

M. Tolpeit - Picolin

Chilò ciaféis inc la mascin da sié incie sön munt — al é ma chësta che va sön munt y duc chi che l'à é dër cuntënc ar' à inom ALPINA

Autoelektrik - Elettrauto Philipp Grohe

BORNECH - Strada dla Stázion 4a
ia do l Hotel Bruneck

Ala reparëia i impiànc electricisc de üsc mezi de trasport

Nosc magazin tègn a osta disposiziun:
Patrìs, ciandères, pirnes, trombètes,
lüms y duc i atri articoli electricisc y
toc da mudé fora

Rapresentanza: Fujina autorisada dla
BOSCH

Articoli por impiànc da scialdé l'auto
WEBASTO

Ebenspächer Skandheizungen für Auto

CONFEZIUNS **JOS. UNTERHUBER**

BURNECH

Sie finden die besten Markenkonfektionen zum besten Preis.

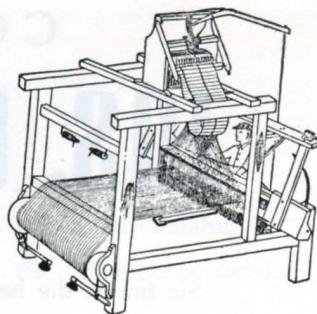
BURNECH - PURSENU - SANCIANA - CORTINA

Nagler Giuseppe - Josef

Tessitura artistica a mano — Kunsthandweberei
LA VALLE — PEDEROA — WENGEN

à da vène: tuvaises cun serviettes,
pezes da mans granes y piceres,
plumac, cultrines, Läufer, servizi da tee y al'americana.

Pur dütés Ostes operaziuns de banca

CASSA DL SPARAGN DLA PROVINZIA DE BALSAN

FONDADA L'AN 1854

Direziùn generala: BALSAN - Strada dl Sparagn nr. 12

SEDES : BALSAN - MARÀN - BORNÈCH

AGENZIES TLA CITÈ DE BALSAN

- n. 1 Plaza Walter 26
- n. 2 Corso Libertà - dlungia Piazza Mazzini
- n. 3 Strada Roma 47 - dlungia Str. Torino
- n. 4 Oltrisarco-Oberau, Str. Cl. Augusta 80
- n. 5 Marciè di fruc d'urt
- n. 6 Freiheitsstraße 47/Ecke Mazziniplatz
- n. 7 Romstraße 42/Ecke Turinstraße

—FILIALES—

APPIANO, EPPAN - BRNNERO, BRENNER - PURSENÙ - CALDARO, KALTERN - TÜRESC, TLÜSES - COLLE ISARCO, GOSENSENSASS - CORVARA - EGNA - LAGUND - LAIFERS LAILA - MARÀN (MAIA ALTA), - MALS - NEUMARKT ORTIJÉI - PEDRACES - PRUCA - POSTAL/LANA - SANCIANA - AL PLAN - SËLVA - SCHLANDERS - VALDAURA STERZING

Crediti agevolati per l'agricoltura, l'artigianato ed il commercio,
mutui ipotecari e fondiari

DÜTES LES OPERAZIUNS BANCARIES CUN L'ESTERN
Survisc de Ejatoria y Tejoreria pur duc i comuni dla Provinzia
Ricevitoria y Cassa Provinciale

Uffizi per iadi „TOURDOLOMIT”

a Pursenù, Bornech, Corvara, Maràn, Urtijëi, Sanciana, Sëlva Gardena y Sterzing

Uffizi da baraté i scioldi

al pass de Reschen, al cunfin dlungia Sanciana y a Sulden

STAMPARIA A. WEGER - PURSENÙ
